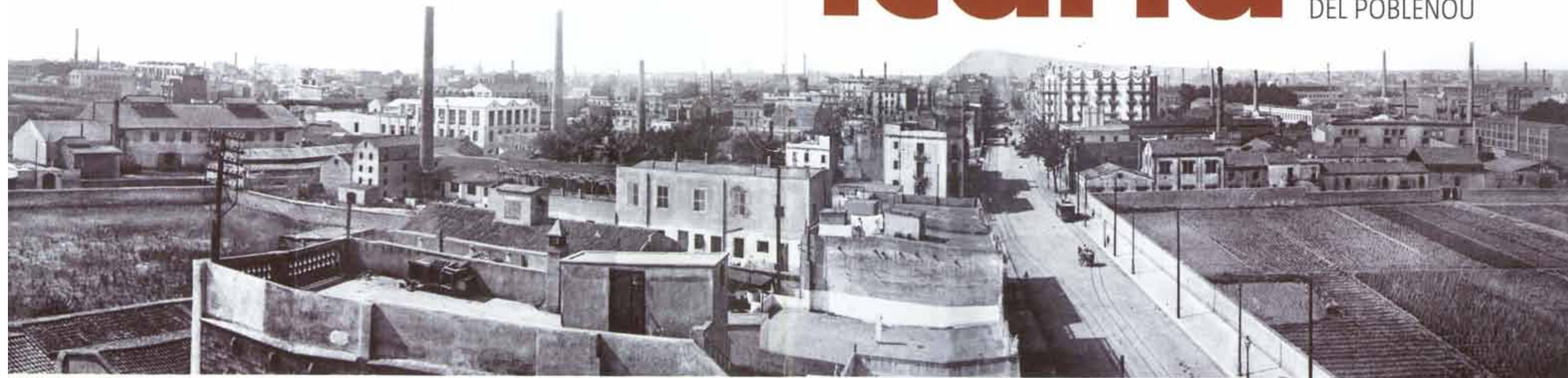
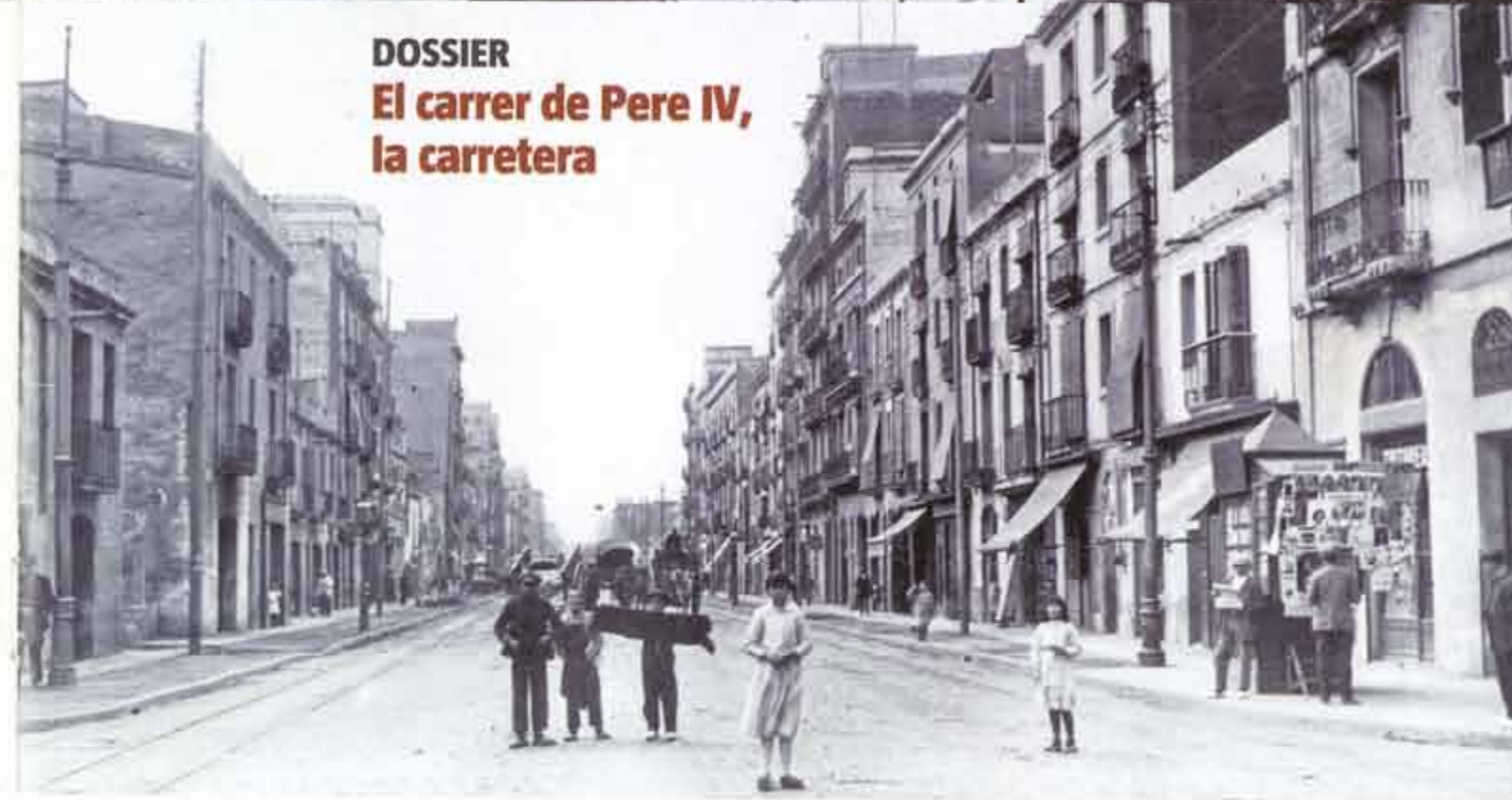

Icària

PAPERS
DE L'ARXIU HISTÒRIC
DEL POBLENOU

DOSSIER El carrer de Pere IV, la carretera

AMB EL SUPORT DE

Núm. 18
Any 2013
8,00 €

AH
PN Arxiu Històric
del Poblenou

TESTIMONI
Els meus
records al
barri de
Trullàs

CRÒNICA
La gran
desgràcia dels
Artés-Forcada

PATRIMONI
Xemeneies
amb jardí

Memòria 2012-2013

Memòria de l'Arxiu

30-09-12. Primera festa del Santet del Poblenou a La Escocesa.

10-10-12. S'inicien les passejades conduïdes per l'historiador Joan Carles Luque, en col·laboració amb les biblioteques del districte. Ruta: Fòrum – Besòs – Torre de les Aigües.

17-10-12. Inauguració a Can Felipa de l'exposició «Expomenjar», del pintor Miralda. L'Arxiu col·labora amb un centenar de fotografies i diferents objectes.

27-12-12. Assemblea extraordinària amb un únic punt a l'ordre del dia: modificació dels estatuts de l'entitat.

18-04-13. Celebració de l'assemblea general de soci. Nomenament de Nicasí Camps com a president honorari.

18-04-13. Presentació de la revista *Icària*, número 17, dedicada a la Torre de les Aigües. Parlament de Toni Vilanova, arquitecte i responsable de les obres de rehabilitació de la torre.

11-05-13. Recorregut a peu al llarg de l'eix Pere IV. La ruta consta de setze punts, tots edificis i indrets emblemàtics. L'excursió finalitza amb un vermut a la taverna J. Cala.

07-06-13. Col·laboració en l'exposició «8 rellotges, les 8 barriades del Poblenou», organitzada per l'Escola de Disseny Elisava, a l'Espai Volart, amb l'aportació de textos i fotografies.

Memòria de l'Poblenou

27.12.2012. Es declara un incendi en una nau del carrer de Pere IV, 463-467, ocupada per quaranta persones sense sostre.

21.2.2013. Rafael Poveda, Silvia Armangué i Jesús Ballaz guanyen el cinquè certamen literari *Paraules d'Icària*, organitzat per Edicions Saragosa i l'Ajuntament.

15.3.2013. El plenari de l'Ajuntament accepta el retorn dels terrenys de Can Ricart que havien estat cedits per a la construcció de la Casa de les Llengües.

25.3.2013. El carrer de Roc Boronat canvia de sentit, i a partir d'ara va cap al mar. Els canvis de sentit dels carrers del Poblenou es fan per afavorir el Centre Glòries i ara es justifiquen per la futura demolició de l'anella de les Glòries.

10.4.2013. Un grup de veïns impedeix que comencin les obres per modificar les rodones de la Rambla. S'inicia un llarg procés de discussió amb el Districte per a la reforma de la Rambla.

19.4.2013. Es retiren 1.500 tones de residus sòlids del clavegueram del Poblenou, la majoria formigó abocat il·legalment.

8.5.2013. Es desmunten els barracons de l'Escola Sant Martí dels carrers de Doctor Trueta i Àlaba. L'escola es trasllada a un edifici del carrer de Sant Joan de Malta. La Vila Olímpica recupera un espai lliure de 3.000 metres quadrats.

14.5.2013. L'Ajuntament cedirà l'antic conjunt fabril de Ca l'Alier a la multinacional nord-americana Cisco perquè hi instal·li un nou centre d'innovació.

16.5.2013. L'Assemblea Social del Poblenou rebutja el pagament del deute bancari i anima els veïns del barri a iniciar una campanya d'objecció fiscal.

1 i 2.6.2013. Se celebra el Mercat d'Estiu del Poblenou al passeig de Calvell.

1.6.2013. S'inaugura la plaça de Huertas Claveria, davant de Can Felipa. Hi assisteix l'alcalde Xavier Trias.

9.6.2013. Un centenar de famílies, convocades per la Plataforma per l'Educació Pública del Poblenou, fan un acte de protesta a la platja del Bogatell per exigir la retirada de la LOMCE.

20.6.2013. Es crea Casamitjana 15, un nou espai de trobada cultural, que ocupa l'antiga fusteria de la família Irazo. El local era el taller de l'escultor Antoni Irazo.

5.7.2013. L'Ajuntament signa un conveni amb la Universitat de Barcelona per ubicar a Can Ricart un campus de disseny i imatge.

8.7.2013. La Sala Beckett augmenta les seves activitats al Poblenou amb l'Obrador d'Estiu, que ofereix cursos d'interpretació i d'escriptura teatral.

27.7.2013. Cauen trossos de la façana de les antigues cobreres de TMB del carrer de Roc Boronat, 115. L'edifici està catalogat amb un nivell de protecció C, però està desocupat i mal conservat.

Consell de Redacció

Alicia Alberich Aldea
Rossend Calvet Raimundo
Jordi Fossas Botjoch
Montserrat Jurnet Tusqueta
Andreu Isern Gausí
Joan Carles Luque Silvestre
Andreu Mitjans Jurnet
Robert Nebot i Chiva
Antoni Oliva Quesada
Pere Parera Rodríguez
Ramon Pascual Ibáñez
Orestes Sánchez Benavente
Josep Sarsanedas Benguerel
Montserrat Sintès Bou

Redacció

Arxiu Històric del Poblenou.
Carrer de Pallars, 277.
08005 Barcelona
www.arxiuhistoricpoblenou.cat
blog.arxiuhistoricpoblenou.es
www.facebook.com/ArxiuHistoricPoblenou

EDICIÓ DE TEXTOS: Maria Favà
DISSENY: Josep Sarsanedas
CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA:
Joan Lluís Quilis
IMPRESSIÓ: 9 disseny sl
Carrer de Pere IV, 41
08018 Barcelona

SUMARI

DOSSIER

EL CARRER DE PERE IV,
LA CARRETERA

Pere IV, apunts d'un traçat viari / 3

Andreu Blanch

El carrer de Pere IV / 10

Mercè Tatjer, Joan Carles Luque, Salvador Clarós

Un itinerari pel carrer de Pere IV / 12

Trullàs o Trullà, un barri de passatges / 14

Jordi Fossas

La Ferreteria Bonet fa 100 anys / 16

Nicasí Camps

L'Ateneu Colón segueix viu / 18

Nicasí Camps

El passatge que va canviar de lloc / 24

Jordi Díaz Callejo

La Escocesa, un centre artístic singular
que lluita per sobreviure / 26

Montse Sintès

Plàtan d'ombra / 31

Jordi Díaz Callejo

Pere IV, camí de fonts / 32

Eduard Milan i Garcia

Localització del quadre d'Isidre Nonell *Capvespre a Sant Martí de Provençals* / 33

Joan Tarradellas

Article de Francesc Madrid publicat a *L'Esquella de la Torratxa* el 23 de juny de 1927 / 41

Maria Favà

Plànol del carrer de Pere IV de l'any 1940, realitzat per un aficionat / 42

Mayà

Recorregut pel paisatge humà / 44

Pere IV, 1995. Una última mirada / 52

Andreu Mitjans

Els meus records al barri de Trullàs / 54

Maria Cabré Giné

La gran desgràcia dels Artés-Forcada / 60

Àfrica Ragel

Xemeneies amb jardí / 64

Jordi Díaz Callejo

Memòria 2012-2013 / 72

TESTIMONI

CRÒNICA

PATRIMONI

MEMÒRIA

DOSSIER EL CARRER DE PERE IV, LA CARRETERA

El dossier d'aquest número de la revista *Icaria* està dedicat al carrer de Pere IV, que abans de ser carrer va ser carretera, la que anava a França, coneguda també com la carretera de Mataró. Pere IV, que porta aquest nom en memòria de Pere el Cerimoniós, és un exemple de com ha evolucionat al llarg dels segles el que avui coneixem com el Poblenou. Primer va ser rural i durant quasi dos segles es va convertir en l'eix vertebrador del Manxester català. Aquí es va concentrar també l'activitat comercial i durant tres

quartres parts del segle XX va ser la principal via de comunicació del barri amb Barcelona. A partir de finals dels anys seixanta comencen a marxar les indústries i el volum de trànsit també baixa, perquè es diversifica l'oferta amb la construcció del nus viari de la plaça de les Glòries i, posteriorment, de la Ronda Litoral. Pere IV ha viscut en un *impasse* els últims trenta anys i ara espera nous reptes. De tot això tracta aquest dossier, amb un ampli ventall d'articles de disciplines i autors diversos.

Plànol de Barcelona i rodalies per representar el setge del 1697 a mans del rei francès Lluís XIV. Realitzat per l'enginyer militar Juan Giansola. Fons Institut Cartogràfic de Barcelona.

Plan de Barcelonne et environs. Plànol de Barcelona i rodalies aixecat el 1706 per un enginyer *in situ* i posat a punt a Amsterdam per Nicolas Visscher.

Plano de los alrededores de la ciudad de Barcelona. Realitzat el 1855 per Ildefonso Cerdà i Pere Roca, com a preparació del projecte d'Eixample. Fons Institut Cartogràfic de Barcelona.

Plano de Barcelona y su Ensanche. Dibuixat pel gravador Ludalfo Puig, de Barcelona.

Taula amb la relació de fàbriques amb jardí a Sant Martí de Provençals i la seva ubicació, 1871

NOM DE LA FÀBRICA ⁽¹⁾	SUPERFÍCIE TOTAL EN M ²	CLASSIFICACIÓ DEL SÒL ⁽²⁾	EMPLAÇAMENT APROXIMAT
Sociedad Harinera Industrial	38.585,80	Fàbrica / Jardí	Ctra. de Ribes
Antonio Escubós y Compañía	36.434,40	Fàbrica / Jardí	Llacuna / Rbla. Poblenou / Perú
Ricart y Compañía	62.466,16	Fàbrica / Jardí / Taulat	L'actual: Pg. Marquès de Santa Isabel, 43 <i>Consta amb aquest nom al plànol</i>
Joaquín Borés y Alteya	26.028,36	Fàbrica / Jardí / Regadiu / Taulat	
Miquel Ros y Cerdá	33.070,92	Fàbrica / Jardí	
Federico Domingo Cantí	46.235,76	Fàbrica / Jardí / Regadiu	Pere IV / Sant Joan de Malta <i>Actual passatge de Cantí</i>
	32.447,88	Fàbrica / Jardí / Regadiu	Pere IV / Sant Joan de Malta <i>Actual passatge de Cantí</i>
Mateo Torelló y Compañía	62.153,28	Fàbrica / Jardí / Taulat	Perú / Gran Vía / Andrade / Treball / Selva de Mar <i>Consta com a Matheo al plànol</i>
Eduardo Paul	28.784,44	Taulat / Fàbrica	Pere IV <i>Consta com a Pol al plànol</i>
	54.497,20	Casa / Jardí / Taulat	Pere IV <i>Consta com a Pol al plànol</i>
Juan Jaumeandreu y Compañía	47.772,96	Fàbrica / Jardí / Taulat	Josep Pla / Agricultura / Perú <i>Consta com a Isidret</i>
Miguel Fargas y Vilaseca	17.449,96	Fàbrica / Jardí / Regadiu	Ctra. de Ribes amb el rec Comital <i>Consta amb el nom de Fargas</i>
José y Ramón Sansalvador	34.599,96	Fàbrica / Jardí / Taulat	Pere IV (costat Besòs mar) / sèquia de la Llacuna
Joan Güell	46.536,40	Fàbrica / Taulat / Casa i jardí	Pere IV (costat mar) Llacuna / Roc Boronat
Joan Cantí Sanvisens	51.740,44	Fàbrica i camins Jardí / Taulat	Entrada a Sant Joan de Malta / Llacuna / Pujades / Ptge. Cantí

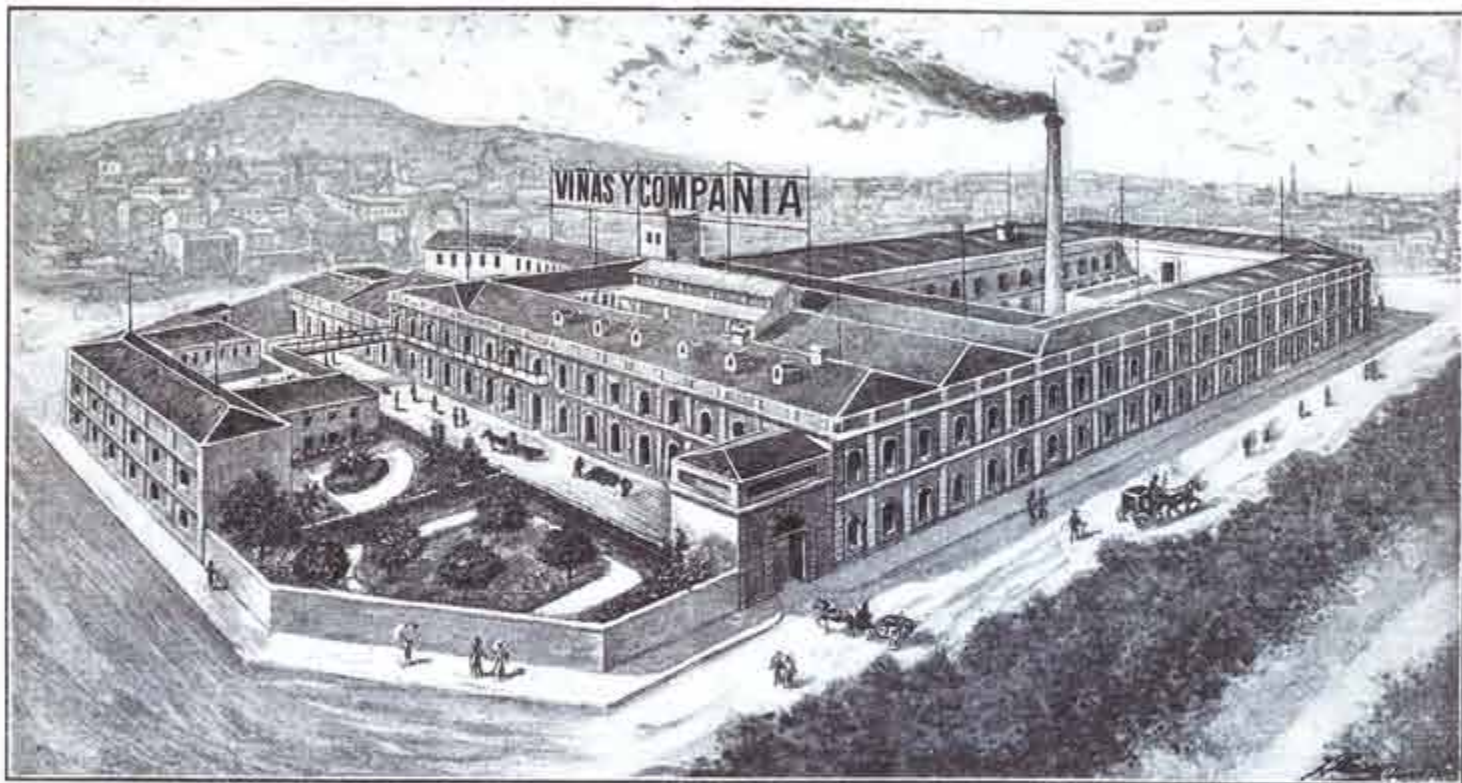
FONT: ELABORACIÓ PRÒPIA A PARTIR DE LES DADES DEL FONS HISTÒRIC DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS, CAIXA FINANCES (ARMSPI), I DE LA CARTOGRAFIA PARCEL·LÀRIA DE PEDRO MORENO L'ANY 1871.
1. NOM DE LA FÀBRICA TAL COM CONSTA EN EL DOCUMENT.
2. APAREIX TOTA UNA SÈRIJA TIPIFICACIÓ D'USOS DEL SÒL PER A CADA RECINTÉ.

SUÑOL GROS, JOSÉ. *Guía de Sant Martín de Provensals*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico-Editorial La Academia, 1888, p. 9.

«[...] Entre ellos sobresalen notablemente las grandiosas fábricas de estampados (industria principal de este pueblo por su abundancia y especialidad), la de los señores Ricart hermanos; la de D. Joaquín Casa y Jover y la de los señores hijos de D. Jerónimo Juncadella, las cuales, y sobre todo la primera, con sus bonitos jardines y hermosa construcción ofrecen el aspecto de verdaderos monumentos artísticos.»

NOTES:

1. Aparellat amb l'inicial creixement d'aquesta indústria es van impulsar algunes de les primeres grans fàbriques de la ciutat.
2. MIRRI LARRUBIA, M. Teresa. *Vida quotidiana en un poble industrial. Sant Martí de Provençals 1862-1925*. Barcelona: Districte de Sant Martí, Arxiu Municipal de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2001.

Gravat de la fàbrica de galetes Viñas. Any 1902.

clients. Amb la industrialització i el desenvolupament del capitalisme, la publicitat i el màrqueting comencen a tenir una presència destacada en les estratègies comercials de les empreses del moment. Què són, si no, els gravats amb les imatges d'aquestes fàbriques que conservem en targetes, impresos de factures, accions, diaris i revistes?

La imatge de la fàbrica era un valor per destacar, demostratiu de la capacitat i la importància de l'empresa, igual que ho era mantenir oficines luxoses als carrers principals del centre de Barcelona. El desig de prestigi i ocupar un lloc destacat entre les millors i més capacitades empreses del moment també era una qüestió d'imatge. El jardí

que apareix en molts dels gravats de fàbriques, i que sabem que va existir, no hi ha dubte que respon també a aquesta finalitat.

Com a conclusió no podem aportar un sol motiu que respongui a la qüestió del perquè es van plantar jardins a l'interior de les fàbriques. La seva existència i la d'altres espais enjardinats que potser mai no es van arribar a convertir en jardins a l'interior de les fàbriques és un fet complex que obeeix a diversos factors relacionats evidentment amb la voluntat dels propietaris, però també a factors socials, urbanístics i de definició, en un moment de gran expansió, de com havia de ser un espai productiu. ●

ROCA Y ROCA, J. *Barcelona en la mano. Guía de Barcelona y sus alrededores*. Barcelona: E. López, 1884, p. 355.

Industria. –Las fábricas más importantes establecidas en este término son las siguientes: **ALGODÓN; ESTAMPADOS.** –Ricart y C^a –Carretera de Mataró– Grandioso establecimiento, dotado de los elementos más perfeccionados. Dimensiones: cuerpo central del edificio: 8.000 metros; taller de gravado, 600; construcciones accesorias y aisladas 4.760. Total edificado 14.550. –Prado para tender las piezas: 8.500; Patios, jardines y paseos: 16.700. –Superficie total, Metros: 39.750. –Fuerza de vapor: 240 caballos. –Operarios 200. –producción anual, 6 millones de metros lineales 14 millones metros cuadrados, de valor: Ptas. 3.500.000. –Secciones: blanqueo, pintados y aprestos y taller de gravado. Es muy notable el depósito de cilindros gravados, que contiene unos 2.500 ejemplares. –esta fábrica ha merecido premio en los siguientes concursos: Londres 1862, medalla de bronce; Bayona 1864, de plata; París 1867, de bronce; Zaragoza 1868, de cobre; Barcelona 1871 y Viena 1873, de bronce; París 1878, de plata; Filadelfia 1876, de bronce; Barcelona (artes decorativas), de plata; Villanueva y Geltrú 1881, de plata, y Matanzas, 1881, de oro. – Grandioso despacho C. De S. Olegario, 10 Barcelona]

Edificado	14.550	36,61%
Prado	8.500	21,38%
Patios, jardines y paseos	16.700	42,01%
TOTAL	39.750	100,00%

DOSSIER
EL CARRER DE PERE IV,
LA CARRETERA

Pere IV, apunts d'un traçat viari En l'espai llegim el temps

Andreu Blanch

Aquí pretenem aportar uns breus apunts sobre l'origen històric de l'actual carrer de Pere IV i el seu paper sobre el territori al llarg dels anys. Avui dia es fa difícil imaginar aquesta via des del carrer de Zamora fins a la rambla de Prim i el paisatge urbà que l'embolcalla allunyat d'un territori densament urbanitzat, però en aquestes línies parlarem d'un traçat preindustrial i d'un territori rural que s'anaren emmotllant l'un a l'altre com dos companys de viatge. Des dels primers traçats viaris de l'època romana, passant pel camí reial medieval i finalitzant amb la construcció de l'actual traçat a finals del segle XVIII, el traçat del carrer de Pere IV és la conseqüència final entre un procés natural de consolidació de les terres fermes del pla de Barcelona respecte d'una línia de mar en retrocés, l'ocupació per part de l'home d'aquestes terres litorals i una decisió política que es consolida al segle XVIII. Sigui com sigui aquest origen, seria absolutament impossible entendre l'evolució urbana del Poblenou sense l'existència d'aquesta via de circulació que ha viscut des de moments d'esplendor fins a instants de trist abandonament per part de les administracions.

En l'espai llegim el temps

Com cita l'autor Karl Schlögel en el títol d'un dels seus llibres, «en l'espai llegim el temps». El carrer de Pere IV és ple de racons i paisatges urbans que s'omplen d'història viscuda per milers de persones al llarg dels anys. Habitatges, fàbriques, comerços, centres socials, tramvies o passejades formen part d'aquest territori que com tot espai urbà esdevé canviant al llarg dels anys. El paisatge resultant de l'evolució històrica del Poblenou (i de qualsevol altre espai) és una estratificació d'elements físics i vivències de la gent que els ocupa. Sovint, més enllà dels antics habitatges o elements fabrils, aquest paisatge urbà encara manté uns espais que al llarg dels anys han conservat la seva característica principal. Els camins són traçats que recorren i formen paisatge i que en els casos

dels eixos principals són les columnes vertebrals de territoris que s'urbanitzen i ocupen espais anteriorment rústics. Aquest és el cas al Poblenou del carrer del Taulat, Marià Aguiló o Pere IV. Al seu voltant tot ha anat canviant, però el seu traçat es manté gairebé inalterable (deixant de banda la mutilació de Pere IV al parc del Centre). Per tant, cal plantejar-se el valor patrimonial d'aquests traçats com a elements que estructurin i expliquen el paisatge que habitem i com a elements generadors d'identitats.

Pot semblar si més no estrany qualificar de patrimoni una carretera i no tan sols una edificació com estem habituats a fer al nostre barri, però és de gran rellevància posar de manifest que el territori és una construcció històrica i que els camins i les carreteres han estat, són i seguiran sent un dels elements cabdals per entendre'n el seu procés evolutiu i el procés humà d'ocupació. Pere IV no és un carrer més. Pere IV esdevé una via històrica a través de la qual podem entendre millor l'origen del barri del Poblenou, les seves formes i els processos urbans i naturals lligats a un espai geogràfic concret. Els carrers com Pere IV, que han estat eixos bàsics de comunicació entre nodes urbans, són espais que condicionen els creixements urbans posteriors i que, per tant, esdevenen referents patrimonials del nostre entorn, com a elements carregats de simbolisme i d'identificació amb l'espai local i regional que els embolcallen.

La via Marina. Els orígens romans viaris a Sant Martí de Provençals

Entrant ja pròpiament a descriure els orígens del traçat de Pere IV, primer de tot cal fer una contextualització que ens durà dos mil anys enrere.

Des de la fundació romana de Barcelona al segle I aC, les vies de comunicació van ser de gran importància dins l'estructura territorial del país. Per primera vegada s'articula de manera planificada una xarxa viària que cobreix els principals assentaments i és un dels suports

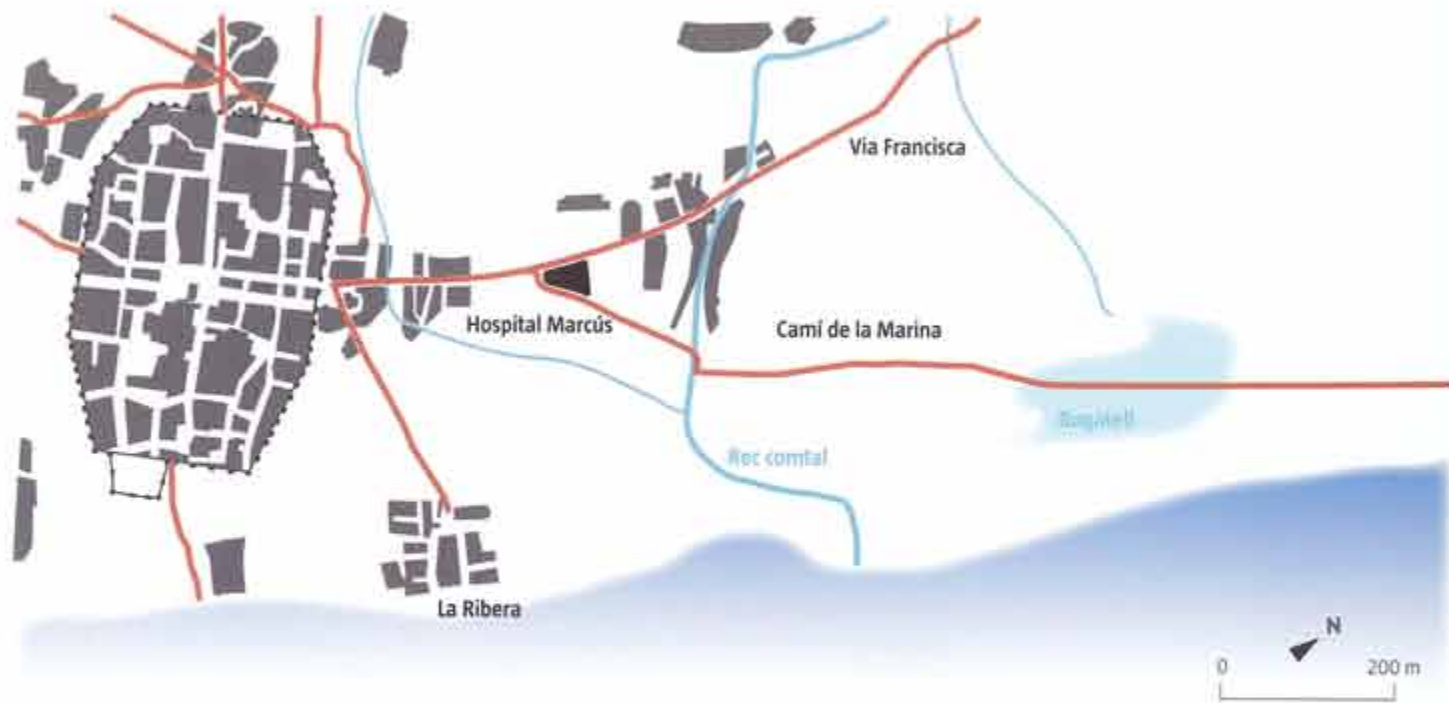

FIGURA 1. Plànol de la xarxa de camins romans a la ciutat de Barcino, que es perllongà fins a l'alta edat mitjana. Se superposa l'actual trama de carrers de la ciutat per tal de situar millor els elements presentats. Es pot observar que, des de la via que connectava amb la via Augusta passant per l'estret de Montcada, en sortia una variant que connectava amb les terres del Maresme, amb assentaments tan importants com Baetulo (Badalona). La línia de costa en aquells temps coincidia aproximadament amb l'actual traçat de Pere IV.

FONT: TREDHIN, GRUP DE RECERCA D'HISTÒRIA MEDIEVAL I INNOVACIÓ DOCENT UNIVERSITÀRIA.

bàsics del procés de romanització de la societat i del territori. Aquesta xarxa s'afaiçona a les característiques del paisatge, i des de la via Augusta, el principal camí que creuava el país des dels Pirineus cap al sud pel corredor del Vallès, en sortien ramals que vers el Besòs i el Llobregat connectaven la futura capital comtal amb aquesta «autopista» romana. Poc després i amb el creixement dels assentaments al llarg de la costa del Maresme, es construeix una variant de la via Augusta que uneix la ciutat de Barcino amb la costa nord.

La via Marina travessa els terrenys litorals del pla de Barcelona situats en aquella època terra endins de l'actual línia de costa. FIGURA 1

No podem parlar, per tant, de la primera traça del carrer de Pere IV, ja que la situació de la línia litoral en aquells temps es trobava terra endins i, tal com ens recorden els jaciments d'època romana, el camí romà de la Marina vers Badalona sortia de la ciutat i anava a buscar el Besòs passant per la zona de l'actual església de Sant Martí de Provençals.

Un mar en retrocés

Al llarg de l'edat mitjana, la xarxa viària romana segueix sent la més utilitzada i, tot i la falta general de manteniment, els traçats perduren en el temps a falta

d'una planificació general de la xarxa de camins.

Durant els segles posteriors, els sediments portats per les rieres que baixaven de Collserola i sobretot els materials dipositats pel riu Besòs van anar consolidant un avanç de la terra sobre el mar i van deixar un territori de canyissars i llacunes litorals. Visitar en l'actualitat el delta del Llobregat i els seus estanys ens pot permetre tenir una visió d'aquell territori rural de difícil colonització per part de l'home. Terrenys sorrencs amb llacunes d'aigües dolces i salades i terrenys sovint inundats ens han de fer imaginar un territori hostil per a les activitats humanes.

La consolidació de Barcelona com a cap i casal dels comtats catalans va originar un augment demogràfic que aviat va fer sortir fora muralles els nous creixements urbans de la ciutat. A mesura que les noves edificacions anaven ocupant els terrenys continus dels arenals de Marina, i alhora es consolidaven les terres fermes i l'avanç de la línia de costa, s'anaren teixint noves vies de comunicació més properes a la nova línia de mar. Aquestes noves vies permetien l'accés als nous territoris i una via més directa cap al Besòs i vers les terres del Maresme. D'aquesta manera, es va consolidar un camí que, sortint des de la via Francisca a l'altura de la placeta d'en Marcus, es dirigia cap a

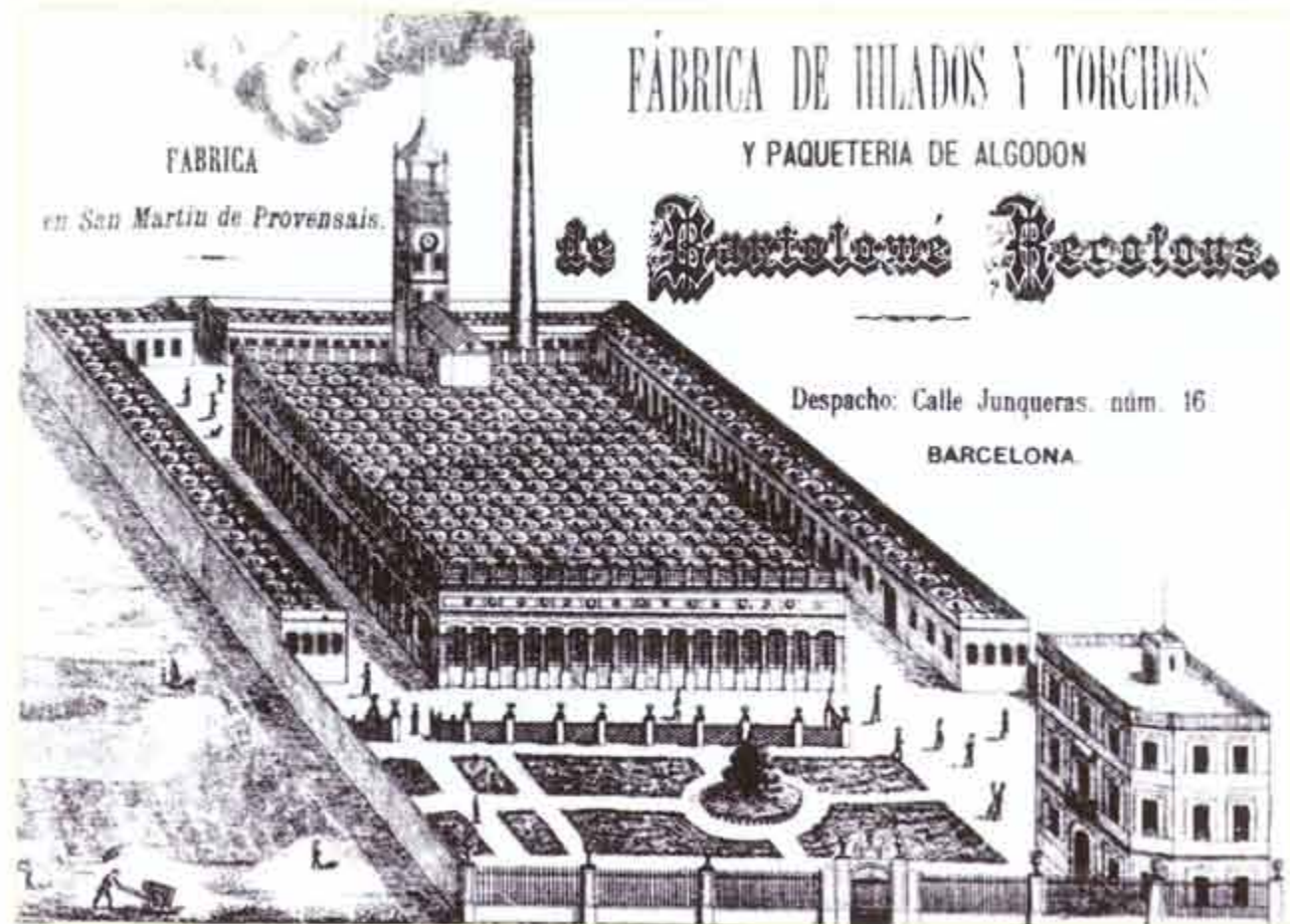

FIGURA 2. Dibuix de la fàbrica de filats Bartolomé Recolons. Anunci publicat al mapa de J. Calvet l'any 1882.

FIGURA 3. Dibuix d'una targeta de la fàbrica d'adobats Klein. Fundada l'any 1890 a la carretera de Mataró, actual Pere IV, a partir del 1905 es dedicà a la producció de pneumàtics.

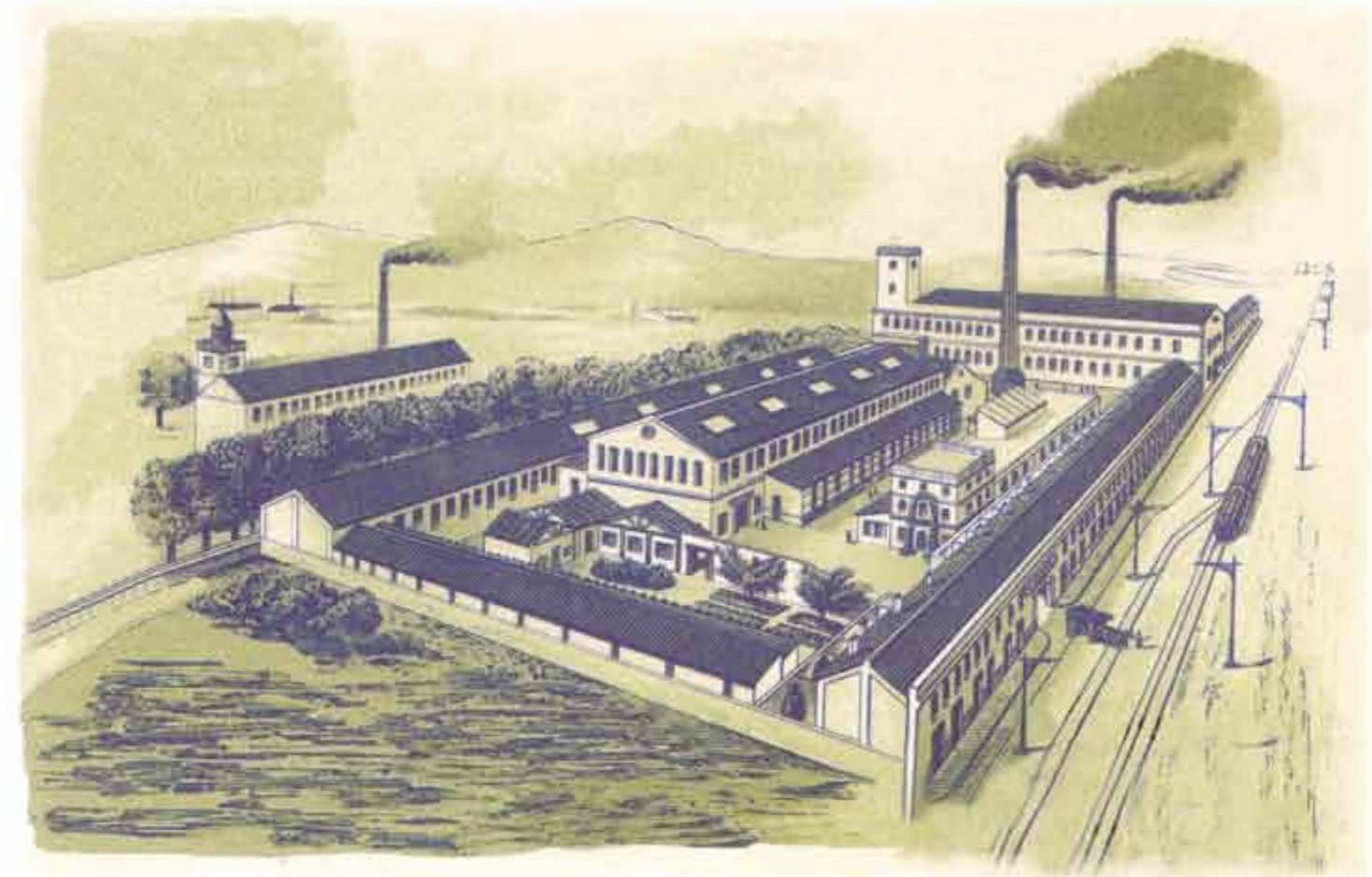
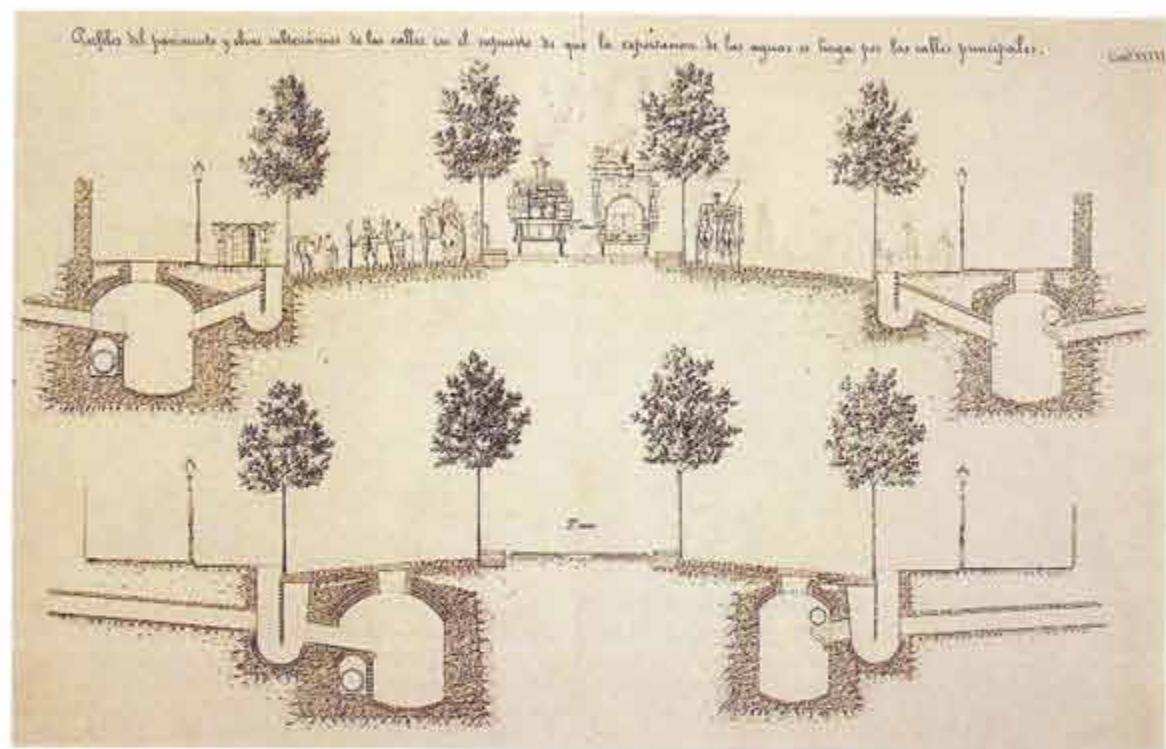

FIGURA 1
 Detall en secció
 d'un carrer. Projecte
 d'eixample de
 Barcelona conegut
 com a Pla Cerdà.
 Il·lustració de
 Ildefons Cerdà, 1855.

futur, de la mateixa manera que ho va ser la compra de terrenys durant aquest mateix període a l'Eixample de Barcelona.

És coneguda la teoria del llavors banquer i home de finances Evarist Arnús, que aconsellava als seus clients, entre els quals i sobretot cal comptar la gran burgesia financera i empresarial del moment, mantenir repartits els diners de la manera següent: un terç del capital calia invertir-lo en finques, cases i béns immobles —i aquí ens podem trobar amb l'adquisició de grans parcel·les al Poblenou—; un altre terç calia mantenir-lo en paper, en valors fàcils de convertir, i el darrer terç en efectiu a caixa per fer front als imprevistos i a les oportunitats que es presentessin. La inversió en terrenys més enllà de les necessitats immediates permetia també futures ampliacions del negoci; i mentrestant, i depenent de la sensibilitat de l'empresari, convertir aquest espai en jardí o en taulat, solució aquesta darrera més generalitzada, malgrat tot, que la de plantar un jardí. No oblidem que una parcel·la amb jardí pagava més impostos i, per tant, també es cotitzava més en cas de venda.

Irremediablement, si considerem aquest motiu de la reserva de sòl per a futurs creixements i construcció de noves naus com un factor beneficiós per a l'aparició de jardins, la materialització d'aquestes mateixes previsions ha estat també el revers de la moneda. Cada ampliació de la indústria ha portat com a conseqüència la pèrdua d'un tros o de la totalitat del jardí. La seqüència d'imatges de la fàbrica Viñas i Compañía o G. Klein al llarg dels anys en poden ser bons exemples.

Un altre dels motius pels quals podem explicar la presència de jardins a les fàbriques és perquè els recintes fabrils del moment eren molt més que naus amb maquinària, molls de càrrega i pa-

tis de mercaderies. També tenien els seus àmbits i espais domèstics. Per exemple, cal tenir en compte que, en un principi, no era estrany incorporar en els mateixos recintes fabrils l'habitatge del propietari. Amb el temps, i així que avançava el segle, els moviments i la conflictivitat social els va anar allunyant dels centres de producció, i els amos es van traslladar al nou barri de moda i en expansió del moment, l'Eixample de Barcelona, on també invertiren i construïren les seves mansions i palaus. Una nova ciutat, endreçada, dissenyada amb criteris moderns, higienistes, sense el fum de les fàbriques i amb sistemes de sanejament, ple d'arbres a les voreres, etc. (FIGURA 1).

Com podem veure en la majoria de gravats, era habitual l'existència d'habitatges, normalment aïllats (FIGURA 2 i 3) i separats de les naus de fabricació.

Normalment se situaven en una zona pròxima a l'entrada, i de vegades els baixos podien acollir oficines, altres habitatges amb la porteria del vigilant, o altres instal·lacions amb diversos serveis com ara les cotxeres (cotxes de cavalls). Quan es donava aquesta situació, a l'entorn de l'habitatge es podia reservar un espai personal per al propietari o el director de la fàbrica i la seva família, i a vegades amb un jardí que podia estar aïllat del de la resta del recinte.

En aquests casos, la presència de jardí a l'interior del recinte fabril es pot entendre més com un complement al mateix habitatge que a la fàbrica. Però aquest espai més personal o familiar també podia formar part de l'estratègia de màrqueting i prestigi de la casa.

No hi ha dubte que en aquesta època —som a la segona meitat del segle XIX i principis del XX— les empreses ja eren conscients de la importància d'oferir una bona imatge als seus possibles

les terres de Marina, conformant l'actual carrer d'Assaonadors, i travessava l'actual territori del Poblenou. Tot i que el traçat actual no es consolidà definitivament fins al segle XVIII, aquest primer camí ral que travessava els arenals i les llacunes de les terres de Marina és l'origen de l'actual carrer de Pere IV. Aquest camí portava cap a les terres del Maresme i donava accés, a la ciutat de Barcelona, a les àmplies zones de pastura que s'havien anat creant els darrers segles a llevant de la ciutat. FIGURA 2.

A escala regional, el camí que conduïa cap a França seguint el corredor del Vallès per l'interior va continuar sent la principal via de comunicació vers el nord. Tal com explica Santos Madrazo en el seu excel·lent estudi del sistema viari a Espanya entre els segles XVIII i XIX, abans del segle XVIII la perillositat de les costes, les rambles típiques del clima mediterrani i la insalubritat de molts terrenys litorals van fer que les principals vies de comunicació es trobessin per l'interior. D'aquesta manera, la connexió de Barcelona amb França es va produir pel corredor natural del Vallès en direcció a Hostalric i Girona, i l'antiga via Marina que discorria pel Maresme va perdre pes. Aquest fet, però, canvia radicalment amb l'arribada de les primeres grans planificacions de carreteres de l'edat moderna.

La «carretera real a França» i el centralisme borbònic

Al segle XVIII, amb l'arribada dels Borbons a Espanya, s'inicia un procés de centralització política, administrativa i cultural del país. Amb la intenció d'establir la cort de Madrid com a centre indiscutible del poder reial sobre els territoris de la península, s'estableixen un seguit de polítiques encaminades a reforçar aquest procés de clara inspiració francesa. Un dels fets més rellevants i que té conseqüències directes amb la raó de ser de l'actual traçat de Pere IV és la implementació d'un projecte de noves carreteres que, amb una xarxa radial, havia d'unir Madrid amb els principals enclavaments del país.

El 10 de juny de 1761, el rei Carles III promulgava el «Real Decreto expedido para hacer Caminos rectos, y sólidos en España, que faciliten el comercio de unas provincias a otras, dando principio por las de Andalucía, Cataluña, Galicia y Valencia». Aquest decret marca l'origen de la planificació moderna de les carreteres a l'Estat espanyol i les bases legals que van portar a construir l'actual traçat del carrer de Pere IV cap a finals del segle XVIII. El Decret impulsat per Carles III planteja la primera gran planificació i construcció de noves vies a l'Estat sota un clar ideal centralitzador del territori i de l'estructura de l'Estat.

FIGURA 2. Creixements urbans de la ciutat de Barcelona vers els territoris de llevant i consolidació de noves vies de comunicació paral·leles a la línia de costa pels volts de l'any 1100.

FONT: TARDIUS, GRUP DE RECERCA D'HISTÒRIA MEDIEVAL I INNOVACIÓ DOCENT UNIVERSITÀRIA.

FIGURA 3. Plànol del projecte de carreteres proposades en el Pla del 1761.

Com es pot veure en el plànol de la FIGURA 3, en la concepció de la nova xarxa de carreteres a escala estatal es pren la decisió de portar la carretera general de Barcelona a França, seguint la costa del Maresme i no pel corredor interior del Vallès. La decisió de portar la carretera reial cap a França un altre cop pel Maresme i no pel corredor interior i, per tant, de construir una nova via pel pla de Barcelona vers el Besòs es va prendre segurament per potenciar el creixement protoindustrial que al llarg del segle XVIII s'havia produït al Maresme, conjuntament amb el descens dels atacs de pirates sobre la seva costa, i afavorir el creixent comerç que al llarg de tot el segle XVIII va esperonar l'economia catalana. Segons Pierre Vilar, queda clar que el segle XVIII és un segle de creixement demogràfic generalitzat a Catalunya, amb una consolidació de les poblacions de mar al llarg de la costa del Maresme, i sobretot el tèxtil i l'agricultura van ser els motors econòmics més importants.

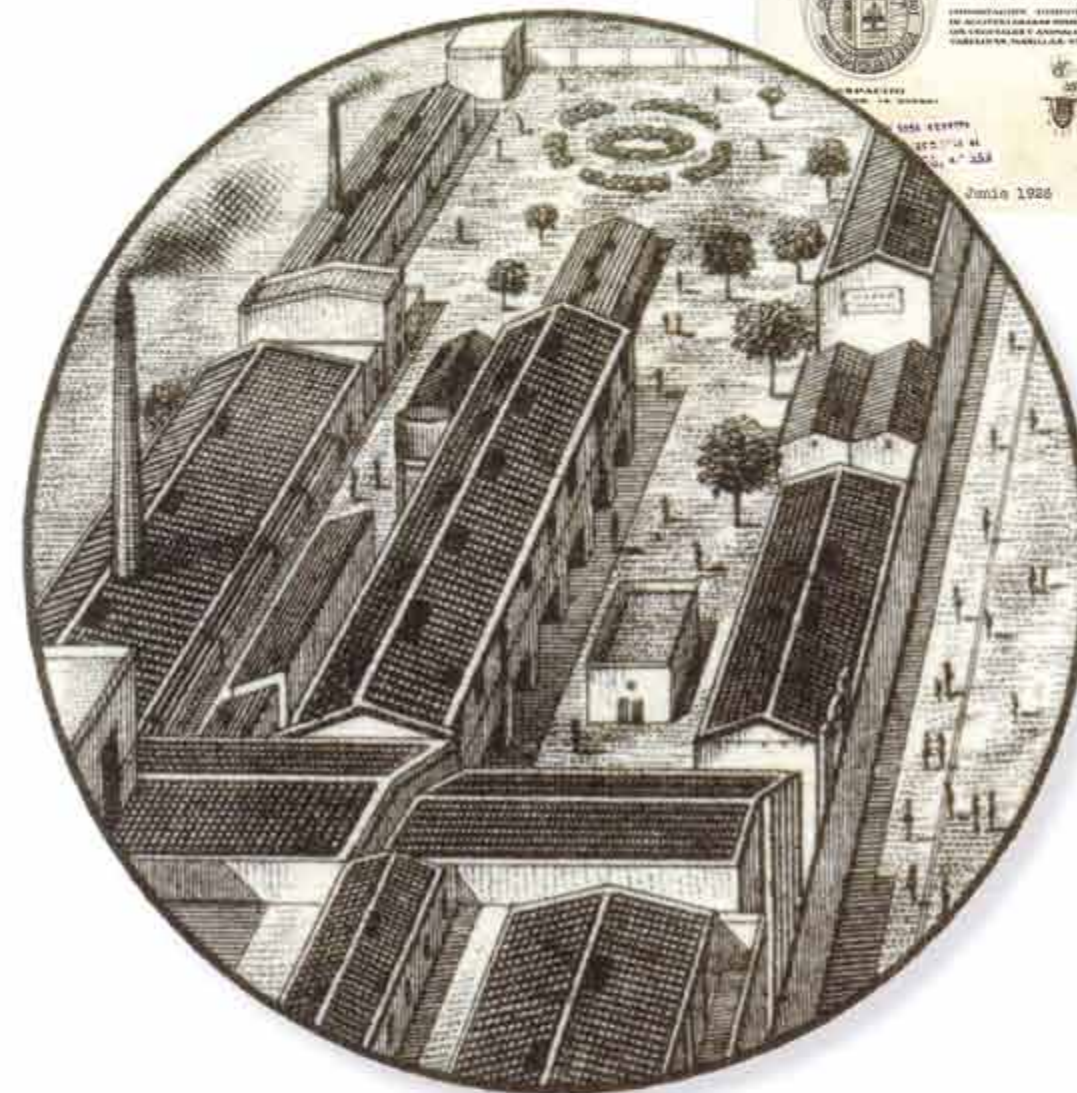
Les obres d'aquest projecte es van començar a diferents punts de la pe-

nínsula simultàniament. La falta d'un cos d'enginyers especialitzat i els problemes econòmics i tècnics van retardar considerablement les obres al llarg de les dècades següents. En el cas de Catalunya, les primeres obres es consoliden des de Barcelona en direcció a Madrid, unint ràpidament la capital catalana amb Molins de Rei i dibuixant el nou traçat que avui dia és la carretera de Sants (vegeu la FIGURA 4. La importància de les obres de fàbrica i dels camins rectes per afavorir el desplaçament i, per tant, el comerç entre les regions va generar un alt cost de les obres i del seu manteniment, fet que va acabar retardant considerablement les obres de construcció. El projecte del nou traçat de la Marina en direcció a França per

Mataró i que havia de substituir el camí ral d'origen medieval no es començà a construir fins a les acaballes del segle XVIII, tal com tenim constància amb documents com els deixats per Francisco de Zamora o Cristóbal Gironella.

L'any 1782, Cristóbal Gironella, propietari d'unes terres als terrenys de la Granota i provinent d'una família de comerciants amb seu al carrer Ample de Barcelona, realitzava una petició formal a la Comandancia de Ingenieros de Barcelona per tal que li compensessin amb unes altres terres aquelles que li havien estat ocupades per la construcció de la nova carretera reial a França que s'estava realitzant durant aquells anys.

D'altra banda, el funcionari i escriptor il·lustrat Francisco de Zamora va recórrer el país a finals del segle XVIII i ens va deixar un seguit de relats dels seus viatges per Catalunya que avui dia ens permeten fer una acurada visió dels seus paisatges. El dia 27 de desembre de 1786, Zamora fa un viatge de Barcelona a Mataró, i en recull les descripcions següents a mesura que s'allunya

Dibuix de la fàbrica Agell Hermanos, extret d'una capçalera de carta datada el 1926. La fàbrica, fundada el 1871, estava al carrer Major del Taulat i es dedicava als olis i els greixos industrials.

pis; vivendes compartides amb altres famílies i en moltes ocasions amb gallines i altres animals; existència de molt barraquisme [...]. Els jornals dels treballadors martinencs variava segons les professions, però dintre d'una franja que anava des de quasi la misèria fins a una pobresa digna.

Com cal interpretar aleshores les fàbriques amb jardí? Podem pensar que els empresaris volien crear un entorn favorable al treball? Un entorn ampli, amable i diferent del de la dura realitat domèstica dels treballadors? Cal considerar que els corrents higienistes de tombant de segle van «calar» en alguns industrials empresaris més sensibles? No hem d'oblidar que els grans industrials, amb la capacitat necessària per construir i dirigir aquestes indústries, formaven part de les elits de la societat del moment, majoritàriament eren persones formades i al dia dels avenços científics i socials del moment. No és es-

trany, doncs, que aquest corrent de pensament higienista, de «moda» entre les classes benestants, pogués ser un incentiu per crear jardins. Aquesta va ser també, entre d'altres, una característica de les colònies industrials que es convertiren en veritables pobles industrials amb equipaments, serveis i un urbanisme intern on no faltaven els espais enjardinats.²

No es pot assegurar que aquestes idees «modernes» sobre la higiene i l'urbanisme fossin determinants, ja que en realitat poques indústries van crear i conservar jardins en els seus recintes.

Hi ha factors econòmics que ens obren camí a una altra possible resposta. Una línia estratègica habitual de les empreses consisteix a invertir en la compra de terrenys, encara que aquests terrenys no siguin immediatament necessaris per dur a terme cap activitat. La compra de terrenys al Poblenou podia representar una inversió de

riode més fructífer en la plantació de jardins als recintes fabrils.

Sant Martí i concretament el Poblenou tenien un seguit d'avantatges que afavoriren aquesta implantació de les noves indústries: una bona situació estratègica com a porta d'entrada i sortida de la ciutat de Barcelona; unes infraestructures viàries i ferroviàries òptimes i pròximes; un sòl barat, abundant i amb un parcel·lari adequat; l'abundància d'aigua, i la facilitat d'accés a les matèries primeres gràcies a la proximitat al port.

En aquest entorn de gran activitat industrial i a partir de la cartografia parcel·laria realitzada l'any 1871 per l'agrimensor Pedro Moreno i dels documents fiscals que hi ha relacionats, sabem que existien fàbriques amb grans superfícies dedicades als jardins.

Aquests mateixos documents classifiquen els terrenys de totes les parcel·les i propietats del terme segons el seu ús, de manera que fins i tot a l'interior de les finques de les instal·lacions fabrils es fa distinció entre el sòl dedicat a la fàbrica, a l'habitatge, als taulats o horts i als jardins. Segons el tipus d'activitat a què es dedicaven els terrenys es pagaven més o menys impostos. Els terrenys sobre els quals requeia la pressió fiscal més elevada eren els jardins.

Per què les fàbriques tenen jardins?

Si, com sabem, l'existència de jardins a l'interior de les fàbriques obligava a pagar més impostos, quins eren llavors els motius pels quals les fàbriques dedicaven uns espais a jardí?

Tothom sap el benefici per a la salut i l'estat d'ànim que ens pot proporcionar viure o relacionar-nos en un entorn bell i agradable. Les condicions de vida dels treballadors i els habitants del Poblenou eren força severes a finals del segle XIX. L'urbanisme de la zona era caòtic, encara no s'havien organitzat els carrers fora dels eixos principals formats al voltant dels carrers de Sant Pere (avui Marià Aguiló) i Taulat, la carretera de Mataró (avui Pere IV) i el carrer del Camí Antic de València. Els desplaçaments entre habitatges i fàbriques es feien per terrenys erms i desorganitzats. La immensa majoria d'habitatges no tenien aigua corrent; hi havia poques fonts d'aigua, i algunes «quan funcionaven, proporcionaven aigües amb sabor de mar o de petroli; indústries que, com l'adoberia del carrer Sant Pere 111, contaminaven les aigües dels pous [...], veïns sense escrúpols que buidaven els dipòsits fecals de les seves cases a primera hora del matí a despit de la prohibició de fer-ho de dia [...], unes llars massificades i amb moltes deficiències; sense excusats o amb una comuna per

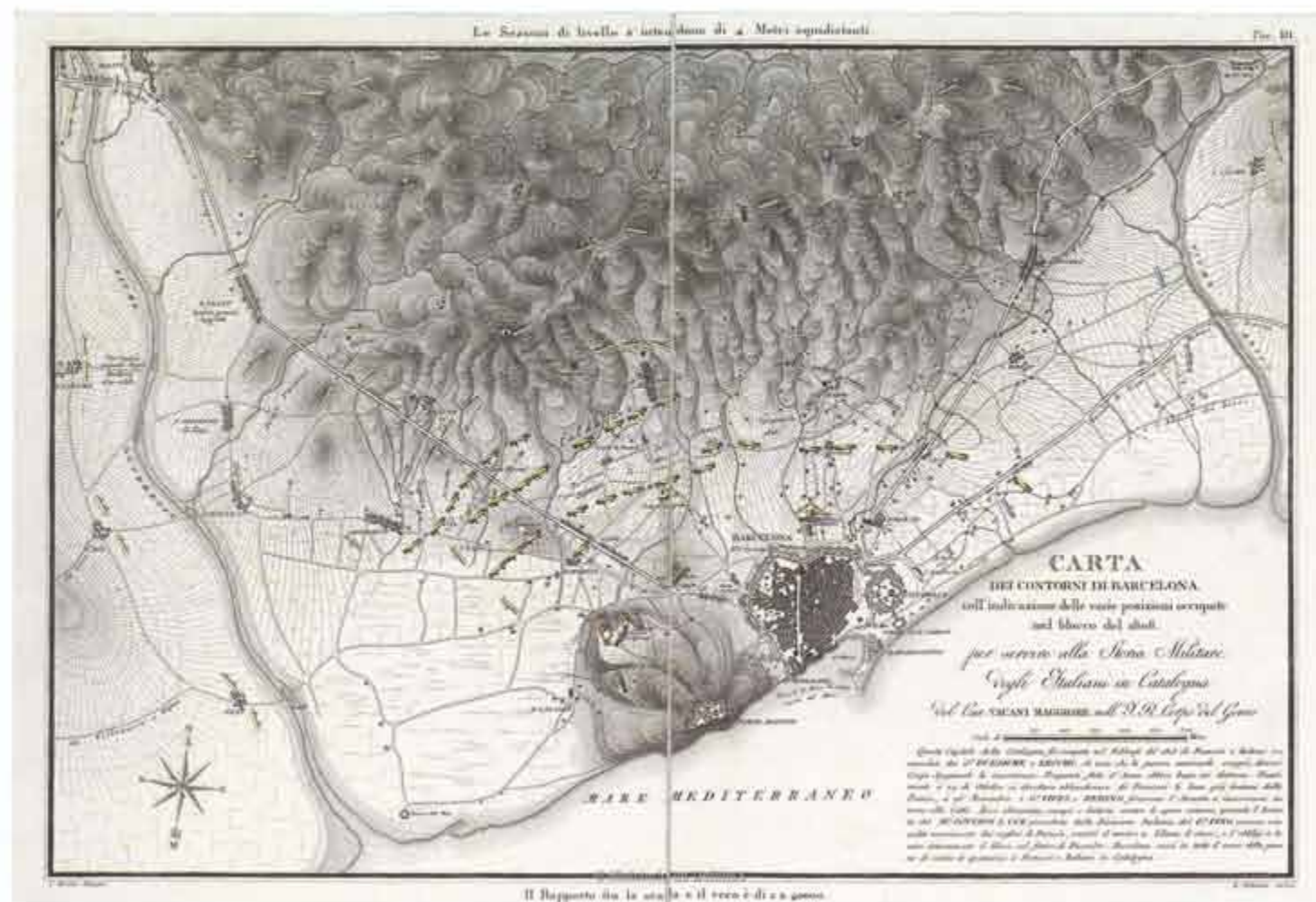

FIGURA 4. Carta del contorn de Barcelona, 1808.

de la ciutat i entra als terrenys rurals ocupats actualment pel Poblenou: «Salimos de Barcelona para ir a la ciudad de Mataró, tomando el camino que se está construyendo desde la Puerta Nueva de Barcelona hacia Francia pasando por dicha ciudad de Mataró. El trozo que hay hecho de este camino hasta cerca del río Besós es bastante sólido, pero tiene de malo que formando una calzada en medio de un terreno bajo como es por el que pasa, causa la inundación que padecen las tierras de la izquierda, pero haciendo a menudo alcantarillas para dar paso a las aguas, podría redimirse este daño, que es de nuestra consideración porque se riegan las muchas huertas que hay en este espacio con el agua de la acequia [...]. Este trozo de camino hasta el Besós es una de las salidas más hermosas y divertidas de Barcelona, pues además de hallarse plantadas sus orillas de buenos olmos blancos, y sus terrenos inmediatos bien cultivados, están también sobre sus orillas una gran porción de prados de las fábricas de indianas que hermocean mucho. Debe no-

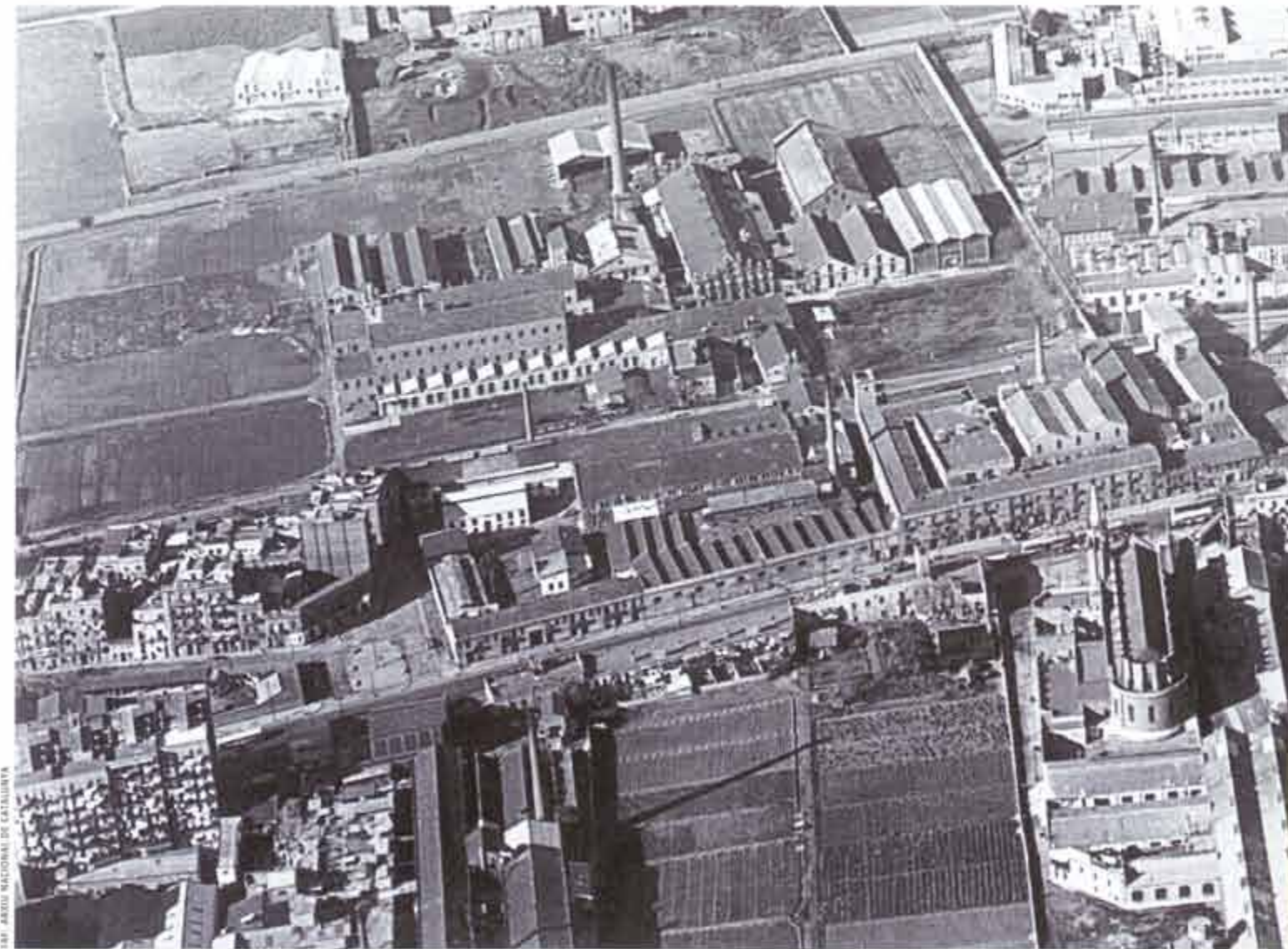
tarse que los prados más inmediatos al camino riegan en verano grandes trozos de él para que no les vaya el polvo a las piezas de lienzo, con lo que dan nuevo mérito a este paseo».

Aquests fabulosos documents no tan sols ens deixen constància de l'any en què s'estava construint la carretera sinó que, en el cas de Zamora, dibuixen també amb precisió un paisatge rural que tot just comença a viure l'arribada del que va ser el moll de l'os de l'actual paisatge del Poblenou, la indústria.

A finals del segle XVIII, l'actual territori del Poblenou era un espai eminentment rural, tot just ocupat per masos i els primers prats d'indianes que sortien de la ciutat de Barcelona cercant aigua i espai. Una xarxa de petits camins rurals travessaven aquest territori de canyissars i vegetació litoral i relligaven aquests incipients espais de colonització humana. De tots, un feia una funció territorial a una altra escala, connectant la ciutat de Barcelona amb les terres de Sant Adrià de Besòs per seguir després vers el Maresme en direcció a Mataró. ●

Postal de l'any 1917 de la fàbrica d'articles de goma Tusell Hermanos (Fracs). El jardí envolta el xalet del gerent.

Vista aèria del carrer de Pere IV. Any 1958.

Un camí reial, sense pont?

Com també ens indica Zamora en la seva relació de viatges per Catalunya l'any 1786, «el río Besòs se pasa a vado, pero hay la fortuna que la mayor parte del año no trae agua. Pero sus avenidas son tan crecidas como perjudiciales, cortando muy a menudo el paseo. Por lo tanto, se hace muy indispensable un puente».

Aquest fet, que era un dels frens més importants en les èpoques d'avingudes del riu Besòs, no es va solucionar definitivament fins a l'any 1885, un segle després de la construcció de l'actual traçat de Pere IV. La Compañía Anónima de los Trenvías de Vapor de Barcelona va construir un pont per tal de fer-hi passar el tramvia que havia de comunicar Barcelona amb Badalona. Aquest pont es va aprofitar alhora per fer-hi passar la carretera general, que fins llavors encara passava per la llera del Besòs i que quedava inutilitzada en episodis de grans avingudes. El pont

de ferro original fou destruït per una riada l'any 1937 i reconstruït l'any 1944.

Què comporta la nova infraestructura?

Com ja hem dit, a finals del segle XVIII Catalunya consolida una indústria que s'estableix sobre els grans excedents econòmics que s'estaven produint des del món rural. El comerç, per tant, augmenta significativament el seu pes sobre l'economia catalana, que surt reforçada amb la possibilitat de comerciar directament amb les Índies. A escala regional, la nova infraestructura implica el lligam entre dues zones amb gran desenvolupament industrial i comercial al segle XVIII. Barcelona i el Maresme queden unides per un traçat modern, alhora que es potencia l'accessibilitat als territoris del Poblenou, territoris desitjats per una indústria urbana necessitada de nous espais i d'aigua en abundància. La urbanit-

van convertir en els nous barris industrials de Barcelona, abans fins i tot d'unir-se formalment a la capital.

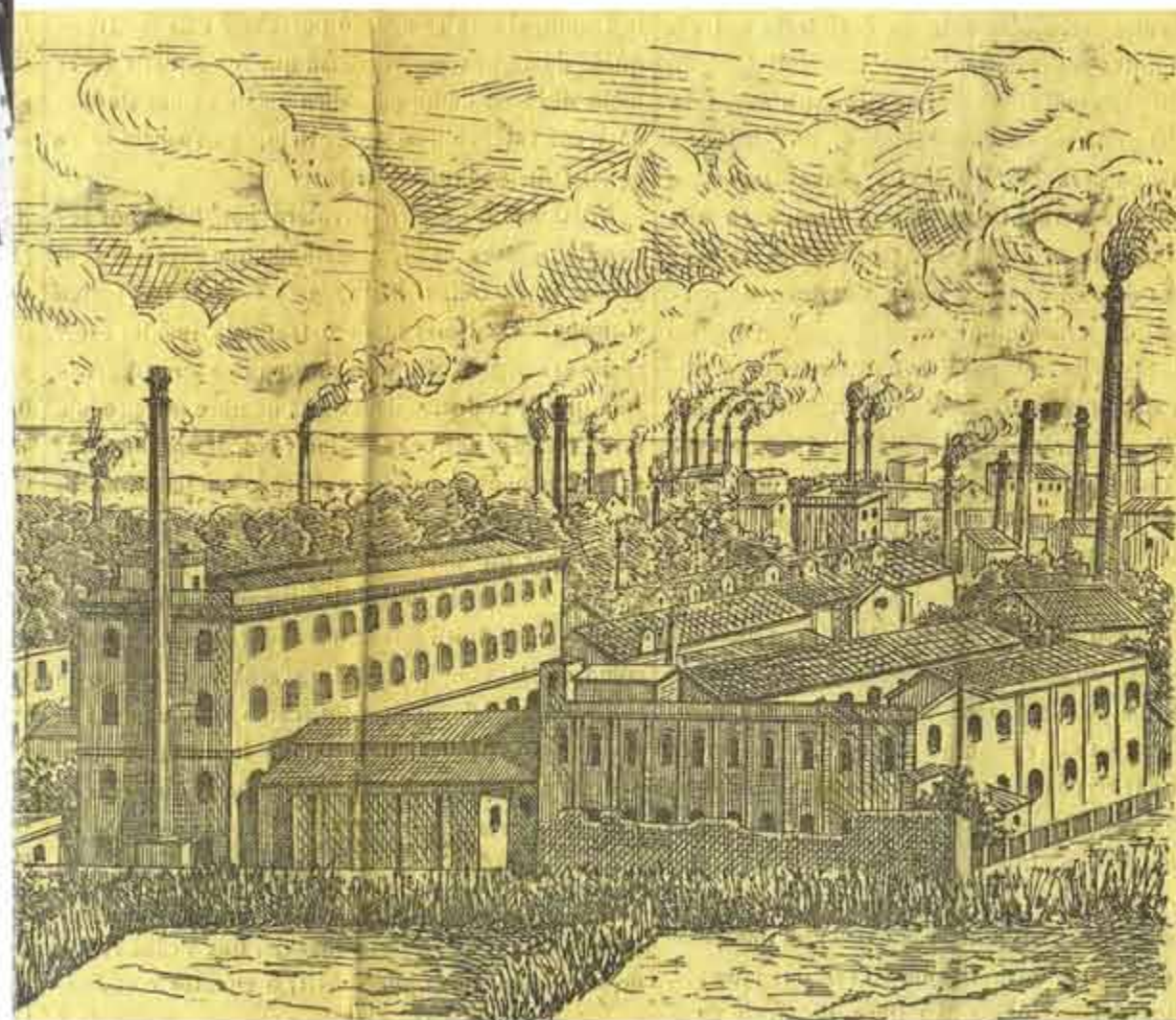
Per què a Poblenou?

L'antic terme de Sant Martí de Provençals s'estenia per un ampli sector al nord de la ciutat ocupant aproximadament el que avui és el districte de Sant Martí més una gran part dels barris de Fort Pius, la Sagrada Família i la Sagrera.

El sector del Poblenou, o del Taulat com es coneixia antigament, ocupava la part més pròxima al mar pel darrere de la fortalesa de la ciutadella. Aquesta zona, encara envoltada de terrenys erms i pantanosos, de pastures i de camps de conreu, va ser un dels territoris «afavorits» sobre els quals es van establir els primers prats d'indianes i edificis fabrils.

No sabem exactament com comença el procés d'industrialització del Poblenou, per la impossibilitat de datar algunes fàbriques d'indianes, però el desenvolupament industrial va convertir el Poblenou i Sant Martí de Provençals a finals del segle XIX en un dels nuclis industrials més importants d'Espanya. El que havia començat a l'entorn de la indústria tèxtil va anar acompanyat, a l'inici del segle XX, d'un enriquiment que comprenia pràcticament tots els sectors productius, des del tèxtil fins a la producció d'energia, passant pel sector de la mecànica i el metall, l'alimentació, el químic o el de la transformació de la pell i el cuir, per citar-ne els més importants.

El període comprès entre el 1861 i el 1904 és, en paraules, de Jordi Nadal i Xaxier Tafunell, l'etapa més brillant de la industrialització martinenca i, sens dubte, podem afegir que també és el pe-

Capçalera del primer número de la publicació *El Pueblo Martinense*, de l'any 1879.

Xemeneies amb jardí

Els jardins de les fàbriques dels anys daurats de la industrialització a Catalunya

Jordi Díaz Callejo

«El patrimoni industrial s'ha revalorat durant els darrers anys, però encara li manca el ple reconeixement per part de la societat i de les institucions públiques. Aquest patrimoni, a més, no està aïllat: forma part d'una complexitat integrada per llocs productius, habitatges, serveis i comunicacions, que sovint componen paisatges específics que es veuen faltats de protecció.»

EUSEBI CASANELLAS

Com destaca Eusebi Casanelles, sota la denominació de *patrimoni industrial* es desplega un conjunt integrat d'elements tan variats com els espais productius: habitatges, serveis, xarxes de comunicacions, espais d'oci... i també jardins.

Els jardins dels recintes fabrils representen una part de la jardineria del nostre país, gens estudiada i reconeguda, però sens dubte interessant pel que respecta al coneixement del model industrial que es va desenvolupar a la ciutat de Barcelona i a Catalunya al llarg del segle XIX.

Recuperar part de la memòria pel que fa als jardins integrats a les fàbriques també forma part del coneixement d'una societat, del recordatori de la manera de ser i d'una manera de comportar-se que va ser característica del desenvolupament industrial d'algunes empreses del país. Normalment, els mateixos empresaris que van ser promotors i constructors d'importants jardins en el seu àmbit privat també van introduir jardins als seus centres de producció.

No podem oblidar citar ara els jardins de les grans papereres lligades al riu Anoia, o els de les colònies industrials lligades també a l'explotació dels recursos hídrics dels rius Ter i Llobregat, per esmentar només uns quants exemples, tot i que no sempre fossin les xemeneies l'element més destacable d'aquests recintes.

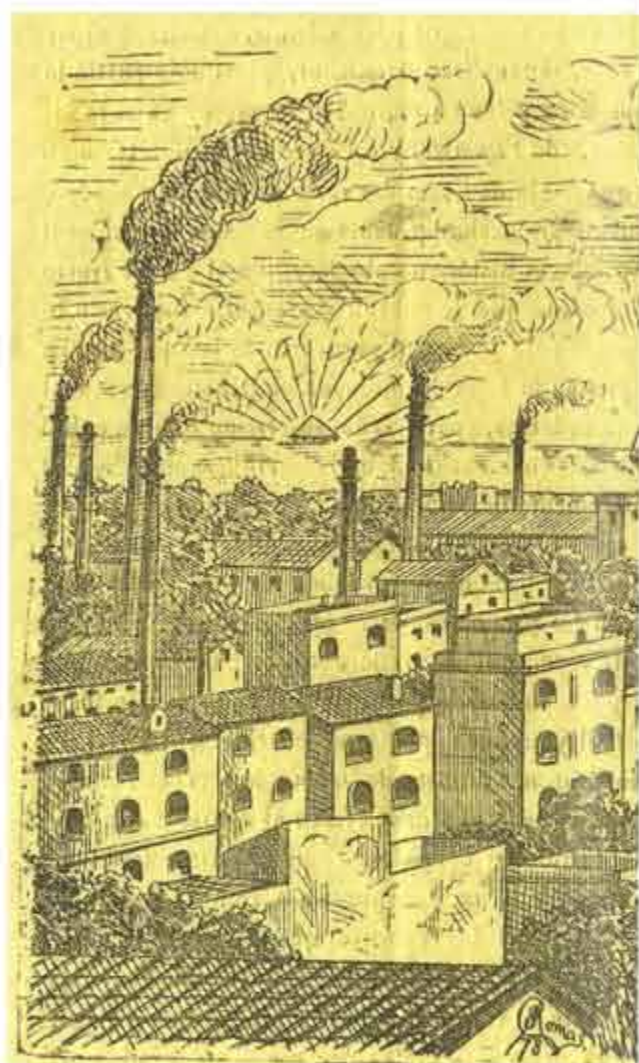
Les primeres iniciatives empresarials que propiciaren el procés d'industrialització que va viure Barcelona al llarg del segle XVIII van sorgir al voltant de les manufactures d'indianes.

Aquesta nova activitat, la producció de teixits estampats, va generar les condicions que feren possible l'inici del procés de modernització industrial a les primeres dècades del segle XIX i la conversió de Barcelona en un gran centre industrial a escala europea.¹

En un principi, la primera industrialització es va estendre a l'interior de la ciutat emmurallada, pels barris de Sant Pere i el Raval, però a poc a poc, amb els nous processos de mecanització, ampliacions i creixements, i l'adopció de l'energia de vapor, els nuclis fabrils de la ciutat es van quedar petits. Els terrenys disponibles a l'interior de les muralles s'encariren i la força motriu del

vapor, amb explosions freqüents de les calderes, preocupava veïns i autoritats. Aquestes i altres circumstàncies de tipus social van facilitar que a finals de la dècada del 1830 la indústria, principalment cotonera, s'estengués fora muralles i fes créixer els nuclis de les poblacions que envoltaven Barcelona.

Municipis com ara Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar, Sants o Gràcia, en els quals la seva activitat s'havia dut a terme tradicionalment a l'entorn de l'activitat agrària, es

zació del territori parteix dels processos de parcel·lació del sol rústic i molt sovint són les vies de comunicació existents les que marquen les pautes d'aquest procés. Hem de pensar que ens trobem encara molts anys abans del pla Cerdà, i les vies de comunicació són els elements sobre el sòl que fan de columna vertebral per a les reparcel·lacions de l'espai rústic. La importància de l'antiga carretera de Mataró encara és visible en el parcel·lari i la forma d'edificacions i passatges, que al voltant d'aquesta històrica via de comunicació s'hi orienten perpendicularment. Avui dia encara podem veure, sobre les illes ortogonals de Cerdà, orientacions de cases i passeigs perpendiculars a la carretera de Pere IV, fet que posa en relleu la importància que tingué en els orígens de la urbanització del barri.

A escala estatal, la construcció de la carretera de Marató implica l'inici d'un model centralitzador que encara avui es

reprodueix i que estableix Madrid com a centre absolut del territori espanyol. Podríem fer un paral·lelisme històric entre el que està passant actualment amb les línies de l'AVE o la gestió aeroportuària i la xarxa radial iniciada al segle XVIII pels Borbons, on es potencia el paper de la capital com a centre econòmic i administratiu del país.

De via interurbana a carrer

Fora ja dels objectius d'aquest article, cal però recordar el procés que féu passar l'antiga carretera de Mataró pel carrer de Pere IV. El creixement urbanístic de la ciutat de Barcelona i la necessitat d'ajustar les infraestructures a les noves necessitats de mobilitat va fer que, amb la construcció del tram de la gran via des de les Glòries Catalanes amb la seva connexió amb l'autopista C-31 l'any 1969, el carrer de Pere IV anés perdent el seu paper de via interurbana per anar

transformant-se en un carrer més dins la trama urbana de la ciutat de Barcelona. La davallada industrial de les darreres dècades del segle XX no va fer sinó accentuar aquest procés, on moltes indústries abandonaven el barri per situar-se a la perifèria atretes pel preu del sòl i les millors connexions amb les noves artèries de comunicació.

Avui dia, el carrer de Pere IV encara es troba plenament immers en aquest procés. Orfe d'actuacions per part de l'Administració, el carrer i els seus veïns han de cercar el camí, un cop més, per recuperar les possibilitats que un traçat centenari pot oferir a l'entramat urbà i a l'habitabilitat dels seus espais.

De la mateixa manera, les decisions que ara es prenen i els processos que afecten la vida dels territoris determinen en bona mesura quines tipologies d'espais tindrem en el futur i com els habitarem. ●

El carrer de Pere IV

Mercè Tatjer
Joan Carles Luque
Salvador Clarós

El carrer de Pere IV, que també és conegut encara com la carretera de Mataró, ha estat durant decennis la principal via de comunicació tant d'entrada com de sortida de la ciutat de Barcelona en direcció a Mataró i Girona. També va ser coneguda com la carretera de França fins que l'any 1972 la construcció de l'autopista del Maresme l'alliberà d'aquesta funció.

La carretera va ser projectada pels enginyers militars a mitjan segle XVIII (1763) seguint el traçat primitiu del camí ral. En aquells moments, el govern il·lustrat del rei Carles III (1716-1788) ja preveia la necessitat de dotar el país amb una xarxa viària moderna. El carrer o, més ben dit, el camí sortia de la ciutat des del portal Nou i, vorejant la ciutatella, seguia el seu traçat rectilini travessant el sector fora muralles conegut com la Llacuna, terreny endorreic que es va dessecar aquell mateix segle. Aleshores era conegut com la carretera de Mataró. Hi ha la constància històrica del pas del rei Carles IV per aquesta via quan es va desplaçar a Figueres la tardor del 1802. Després de l'agregació de Sant Martí de Provençals a la ciutat

de Barcelona, el 5 de setembre de 1907 l'Ajuntament barceloní va decidir rebatejar el nom del carrer, bescanviant carretera de Mataró per carrer de Pere IV, i, d'aquesta manera, honorava la figura de Pere el Cerimoniós (1319-1387) i no pas com afirmen algunes fonts la figura del conestable Pere de Portugal, que durant la Guerra Civil catalana (1462-1472) rebé el títol de Pere IV per part dels seus seguidors.

La progressiva proliferació, a finals del segle XVIII, de prats d'indianes en tot el litoral marítim propicià al llarg de la segona meitat del segle XIX que la carretera es consolidés com un important eix industrial amb fàbriques tèxtils situades a banda i banda: Can Framis, Can Ricart, Can Casas, Lucena... A l'inici del segle XX s'incorporaren un bon nombre d'indústries mecano-metal·lúrgiques i de noves matèries com el cautxú, que van convertir aquell eix en la principal artèria industrial de Barcelona i l'espina dorsal fabril del Poblenou.

Avui ja no fa la funció de carretera, però el paisatge urbà que l'envolta en tot el seu recorregut des del carrer de la Marina fins que els habitatges

de casa a la fàbrica, de la fàbrica al Paral·lel i així successivament.

Però la veritat, tard o d'hora, s'acaba sabent. Al comissari en cap de la Brigada d'Investigació Criminal li van arribar informes sobre les estranyes circumstàncies que van envoltar la mort de la nena. Va saber que no hi hagué acord entre els metges que eren presents el dia de la desgràcia i que, finalment, s'havia redactat el certificat de defunció sense comprovar les causes de la mort. També s'assabentà que la parella s'havia separat, que feia temps que tenien desavinences i que la mare, que havia begut cervesa en una quantitat molt petita, també s'havia sentit indisposada i havia patit un avortament.

Per tots aquests motius el comissari va decidir investigar el cas i, dies més tard, dos agents del Cos General es van presentar a la fàbrica de filatures del presumpte assassí per interrogar-lo.

Durant l'interrogatori, el suspecte es mantingué fred, actuà amb naturalitat i respongué a les preguntes amb exagerada rapidesa, cosa que féu sospitar als agents que el jove havia preparat amb antelació la visita i les possibles respostes.

Davant tants indicis de culpabilitat es va procedir a demanar l'exhumació del cadàver de la petita i a detenir el jove empresari, que va ser sotmès a un segon interrogatori més exhaustiu. Durant la ronda de preguntes, el sospitós va caure en contradiccions i, veient-se perdut i sabent que l'autòpsia de la seva filla l'acabaria delatant, es va confessar autor del crim.

El detingut va ingressar a la presó el 9 de setembre de 1951 i va ser jutjat el 23 de novembre de 1954 davant la Secció Quarta de l'Audiència Provincial de Barcelona en un judici oral i públic sota l'acusació de parricidi.

Durant el judici, el processat va estar representat pel procurador Francisco Marco, que va demanar un atenuant de la pena al·legant que Lluís Artés Alesan no volia matar la seva filla, que el verí que havia dissolt a la cervesa anava destinat a la seva dona i que la mort de la nena va ser accidental. Però aquest fet no va ser considerat pel jutge, ja que l'assassí no va executar un delictes diferent del que s'havia proposat.

El defensor de l'acusat, veient que tenia totes les de perdre, va acollir-se a les circumstàncies atenuants i va declarar que l'acusat patia alienació mental i penediment espontani, però aquests atenuants tampoc no van ser considerats pel fiscal.

El protagonista d'aquesta història es va lliurar de la pena de mort perquè el tribunal només va poder presentar un agreujant, la utilització de ve-

Treinta años de cárcel a un parricida

Barcelona 25. El Tribunal de la Sección cuarta ha dictado sentencia en la causa por homicidio contra el procesado Luis Artés Alesan, autor de la muerte por envenenamiento de una hija suya de diecisiete meses.

El Tribunal considera al procesado autor de un delito de parricidio con la agravante del empleo del veneno, no aceptando la de premeditación que hizo el fiscal, por lo que se le condena a la pena de treinta años de prisión mayor y abono de 50.000 pesetas a los herederos de la víctima.—Cifra.

ri, i no va poder demostrar que hi hagués premeditació, ja que no sabia en quin instant l'assassí va tenir la idea criminal ni el temps que havia transcorregut des d'aleshores fins a la seva execució.

Això sí, es va dictar sentència pel delictes de parricidi i se'l va condemnar a la pena de trenta anys de presó, a costejar les despeses del judici i a pagar una indemnització de cent cinquanta mil pessetes als hereus de la víctima.

Lluís Artés Alesan va continuar amb el seu encarcerament complint el veredictes. A partir d'aquest moment es perd qualsevol rastre sobre la seva vida. Sabem, però, que va morir l'any 2006 a l'edat de 82 anys.

Diuen, i això només forma part dels rumors populars del barri, que durant el judici la seva dona el va perdonar per l'assassinat comès. Diuen també que part de la família Artés Alesan va marxar del Poblenou per evitar la pressió dels comentaris. Sigui com sigui, la gent gran encara associa el nom de Lluís Artés amb «la gran desgràcia». ●

ABC, divendres
26 de novembre
de 1954.

Can Saladrigas

Camí Antic
de València

Can Felipa

Carrer de
Marià Aguiló

BARCELONA, Vista parcial de S. Martí de Provençals. Barrio Fabril
La porcel·lana de S. Martí de Provençals - Indústria industrial

ANGEL TORDRA VIACA, EDITOR

Vista panoràmica de Sant Martí de Provençals a la segona
dècada del segle XX. Al centre, el carrer de Pere IV.

Alesan

DETENCION DEL AUTOR DE UN PARRICIDIO

Intentando envenenar a su esposa causó la muerte a su hija

Agentes de la Brigada de Investigación Criminal han procedido a la detención de Luis Artés Alesán, de veintiseis años de edad, autor del envenenamiento de su hija Montserrat, de diecisiete meses.

Habiendo recogido el comisario jefe de la Brigada ciertos rumores acerca de las extrañas circunstancias que rodearon la muerte de la pequeña Montserrat Artés, fallecida el 25 de junio próximo pasado, comisionó a dos agentes para que con toda reserva investigaran sobre los hechos acaecidos por el de los mismos se desprendería la existencia de un delito.

Procedieron los dos agentes del Cuerpo General a realizar las averiguaciones correspondientes, que dieron, como primer resultado, conocimiento de que la pequeña se sintió repentinamente enferma, muriendo tres horas después, entre convulsiones y pataleos, siendo asistida por cuatro médicos, entre los cuales no hubo acuerdo sobre las causas del fallecimiento.

Informándose los montados funcionarios acerca de los padres de la niña, averiguaron que el padre, Luis Artés, tenía dificultades de índole conyugal. Asimismo averiguaron que el mismo día del entierro, el tal Artés se había separado de su mujer, la que fue a vivir con sus padres. Interrogado el mismo en la fábrica de que es director, recibió a los

agentes con gran amabilidad, contestando a todas sus preguntas con rapidez, naturalidad y tranquilidad tan excesivas que los agentes acuntes sospecharon que Artés esperaba ya la visita de la Policía y representaba un papel ya estudiado.

El doctor que extendió el certificado de defunción confesó que lo había hecho a requerimiento de la familia y sin examinar a la víctima. La madre de la pequeña manifestó que su hija se había sentido mal después de desayunar, cosa que igualmente le sucedió a ella, no dándole en su caso importancia por hallarse embarazada, y preocupándose sólo de su hija.

Procedió ya ante tal cúmulo de indicios, a la detención de Artés y después de un interrogatorio, en el que continuamente incurria en contradicciones, al hacerse saber que inmediatamente se procedería a la exhumación del cadáver de su hija para realizar la correspondiente autopsia, confesó que, efectivamente, era el autor de la muerte de la misma por envenenamiento con claturo potásico, que mezcló con cerveza, ya que su mujer

acostumbraba a ingerir un poco de tal bebida por las mañanas, y era a ella a quien había destinado el veneno. La pequeña siempre que veía a su madre tomar algún alimento le pedía un poco del mismo para probar, y como viera a su madre con la copa de cerveza, le pidió de beber, accediendo la madre, ajena, desde luego, a lo que contenía la bebida. Casi inmediatamente la niña cayó al suelo, entre convulsiones, y como quiera que se trataba de una pequeña bastante nerviosa, la madre creyó que se trataba de un ataque de nervios, sin sospechar ni por un momento la terrible verdad. El padre fué avisado a la fábrica, y acudiendo a su casa contempló impasible cómo los médicos discutían acerca de lo que pudiera tener la pequeña, mientras ésta se moría, y no reveló a los médicos la verdad, para que estos aplicaran el antídoto que hubiera podido salvar la vida a la niña.

El detenido, convicto y confeso, ha sido puesto a disposición del Juzgado de guardia, junto con las diligencias instruidas.

J. PONS I LOBET
SALON OFICIAL DE DEMOSTRACIONES
PASSEO DE GRACIA, 48 • TELEFONO 22 26 65

Resuelva Ud. el problema de dtharse con un calentador eléctrico
THERMICUS
ADAPTARLE AL CONDADOR DE LUZ
3 AÑOS DE GARANTIA
Precio, incluido ducha y mezclador: Ptas. 700.
F. BALCELLS
RBLA. CATALUÑA, 29
Teléfono 21-42-64

Curación de la Hernia
TRATAMIENTO SIN OPERACION
Especialista Doctor Dolcet
Av. J. Antonio, 582: 10 a 12 y 4 a 6

La Vanguardia,
dimecres 12 de
setembre de 1951.

hores transcorregueren amb normalitat; despatxà un parell d'assumptes amb l'encarregat, observà durant una llarga estona una màquina nova i, fins i tot, va estar xerrant animadament amb un dels treballadors que acabava de ser pare.

Montserrat Forcada es llevà d'hora, però fins ben entrat el mati les náusees no la deixaren esmorzar. Per casa corria la nena, la petita Montserrat, que, a punt de complir els divuit mesos i amb un caràcter prou nerviós, no deixava de voletejar amb jocs cridaners.

—Vine a seure amb mi, Montserrat— li digué la mare mentre es disposava a esmorzar tot omplint el got amb la cervesa enverinada.

La nena, entremaliada com era, demanà insistentment a la mare de tastar allò que bevia. La dona va fer un petit glop i de seguida va oferir una mica de la beguda a la seva filla. Va pensar que no passaria res i potser així deixaria d'insistir-hi i ella podria esmorzar tranquil·lament. I així fou com la petita, davant dels ulls amorosos de la mare, va fer el glop tràgic.

Sobtadament la nena va caure al terra convulsant, esbufegant i vomitant escuma. La mare, espantada i sense saber com ajudar-la, va fer venir l'avi, el doctor Francesc Forcada, que s'hi presentà de seguida amb tres col·legues més. Tots quatre esti-

gueren observant la criatura i intentant, sense èxit, remeiar el seu mal. Veient que la situació era crítica i que no arribaven a cap conclusió sobre la causa de les convulsions, van fer avisar el pare de la menuda, que no trigà a fer acte de presència a la casa.

La petita Montserrat tenia les pupil·les dilatades, la pell freda i humida, s'ofegava i el cos li cremava per dins. La mare plorava desconsoladament. L'avi, apujant-se nerviós les ulleres rodones, discutia amb els altres metges sense ser capaç de donar una explicació mèdica de l'estat de salut de la seva néta. I, al costat de la nena, el pare s'ho mirava tot sense dir ni piu, amb la sang freda de mantenir-se callat i sorprès, sense dir en cap moment que la petita havia estat enverinada i així, potser, poder salvar-li la vida o, com a mínim, alleugerir-li els mals que la van acabar matant dues hores després.

La veritat sempre acaba fent acte de presència

Després de l'enterrament de la petita Montserrat Artés Forcada, la mare, no podent suportar el dolor, sent conscient que alguna cosa estranya hi havia en aquella mort i havent perdut la criatura que duia al ventre, va decidir deixar la llar conjugal i anar a viure a casa dels seus pares. L'assassí, en canvi, va continuar amb la seva vida quotidiana;

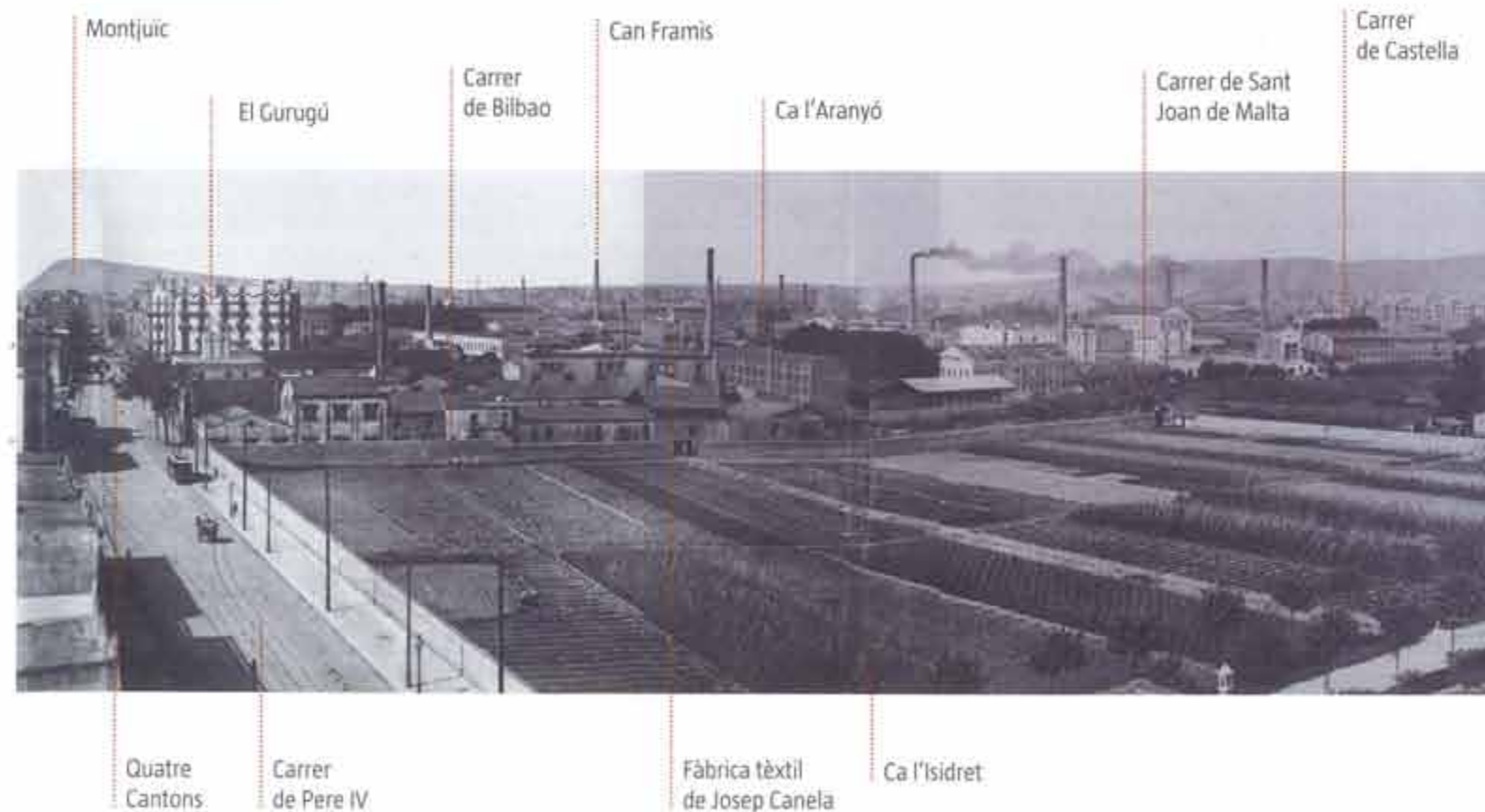
del barri del Besòs en desdibuixen la traça abans de travessar el riu explica amb eloqüència l'evolució de la vila rural de Sant Martí abans del mil nou-cents al Poblenou industrial del segle XX a la ciutat actual.

A més de conduir el trànsit d'entrada i sortida de les mercaderies, el carrer de Pere IV o carretera de Mataró va ser durant decenniis l'única via que junt amb l'avinguda d'Icària tenia un pas a nivell a la via del ferrocarril. Des del 1854, el traçat ferroviari de l'Estació de França cap a les Glòries, i amb destinació al Vallès, era una veritable barrera que dificultava la comunicació del Poblenou amb la ciutat, i el convertia en un barri tancat. Tant els carros de mercaderies com els tramvies a partir del 1881 i els autobusos més tard havien de passar per la carretera per dirigir-se cap al centre, o bé per l'avinguda d'Icària per accedir cap al pla de Palau i el port de la ciutat.

L'any 1900, el carrer va ser per fi empedrat i va deixar de ser un fangueig. Es va mantenir així fins al final de la dècada del 1970, tot conservant les vies i la catenària del tramvia.

A partir del 1927 es construïren els ponts de Marina, Almogàvers i Espronceda, als quals es va afegir l'any 1987 el pont de Bac de Roda, obra de Santiago Calatrava. Se superava així la situació d'aïllament en què vivia el barri. Una mostra de la importància del carrer com a artèria de comunicació són les barricades que van aixecar les patrulles de control dels milicians el juliol del 1936, construïdes amb les llambordes i els sacs de sorra als Quatre Cantons, a la cruïlla dels carrers de Marià Aguiló i Sant Joan de Malta.

El carrer de Pere IV, que durant molts anys va ser l'eix vertebrador de l'activitat industrial i comercial, va començar a perdre progressivament el protagonisme de l'activitat econòmica fins que, amb motiu dels Jocs Olímpics, l'any 1992, l'obertura de la Ronda Litoral i del nus de la plaça de les Glòries van fer davallar també considerablement el trànsit rodat. La prolongació de la Diagonal des de les Glòries fins al conjunt d'edificis del Fòrum va significar un alleujament per als veïns pel que fa al soroll i les molèsties que comportava el trànsit. ●

Un itinerari pel carrer de Pere IV

En l'actualitat, el carrer de Pere IV presenta fesomies funcionals força diferents que són un reflex del que ocorregué en el temps. Mostra l'empremta del barri obrer que va ser escenari de confrontació i de revolució; de les dures jornades a les fàbriques a la lluita del moviment obrer per conquerir drets i dignitat; del virulent aixecament obrer de la Setmana Tràgica al viu esperit fraternal de les cooperatives obreres, les entitats socials recreatives i les d'instrucció republicana. El seu paisatge, anàrquic com els sindicalistes que va acollir, es troba ara esquitxat d'elements de totes les èpoques i signes. La seva és una història de transformacions constants fetes a voltes des de la insurrecció, des de l'oportunitat i també de l'especulació. Ara, Pere IV pertany més al barri que a la ciutat, tot i la seva vocació metropolitana. El pla de desenvolupament econòmic i urbanístic del 22@ i la nova Diagonal contextualitzen el present i el futur de l'antiga carretera que continuarà inspirant els relats de la Barcelona del treball.

↑ Pas a nivell amb barrera a l'antiga carretera de Mataró a la confluència amb el carrer de Pujades, entre Joan d'Àustria i Zamora. Per aquestes vies passaven els trens que entraven o sortien de l'Estació de França. Aquest pas va ser suprimit el 1951 i es va construir el pont que avui passa per damunt del carrer de Pallars.

Pere IV – Pujades

Al punt de partida, a tocar de la via del tren, el paisatge de Pere IV està modulad per una barreja de petits tallers, edificis d'habitatges, naus industrials i magatzems ara convertits en locals d'oci, que li ha valgut el sobrenom de «triángulo golfo». Però de dia torna l'activitat laboral i el brogit de màquines, fonamentalment en multitud d'edificis industrials de pisos d'arquitectura «brutalista» de mitjan segle XX, a la proximitat dels carrers de Zamora i Joan d'Àustria, i algunes velles fàbriques que acullen ara activitats diverses com la coneguda Galetes Viñas, La Rápida o la fàbrica d'Albert Musterós, per citar-ne algunes que mantenen funcions industrials i tallers d'artistes i dissenyadors.

De la primera dècada del segle XX es conserva pràcticament inalterable l'edifici on s'ubicava la seu de l'empresa de construcció de maquinària d'Amadeu Carné. Des d'aquest punt i fins al carrer de Badajoz, s'hi concentra força població en notables edificis plurifamiliars. Entorn del nucli primigeni dels passatges d'Iglesias i de Trullàs, va créixer una barriada entre els anys seixanta i setanta del segle XIX amb aquest nom, barri de Trullàs, que el 1878, curull de nous residents atrets per les nombroses indústries, començà a celebrar la seva pròpia Festa Major.

la petita Montserrat, la seva primera filla, el gener del 1950, no va servir perquè el jove tornés al niu familiar i oblidés l'artista que li havia pres la raó i part dels diners d'una de les empreses familiars.

Al número 148 de la primera etapa de la revista *Quatre Cantons* es parla d'aquest desfalc. S'hi explica que el nostre protagonista va arribar, de mica en mica, a treure 600.000 pessetes de la caixa de l'empresa de filatures d'on era soci i gerent.⁶ Aquests diners van servir per mantenir la senyoreta que ocupava el seu cor i comprar-li regals. L'enrenou, però, va ser encobert per un treballador de la fàbrica i conegut veí del Poblenou, que, a canvi de diners, es declarà culpable del robatori per protegir el mateix Lluís Artés.

Les discussions i les baralles eren el pa de cada dia a casa dels Artés-Forcada, on només hi havia descans quan el marit era a la fàbrica o al Paral·lel, als braços de la seva estimada artista. La situació va arribar fins a límits insospitats i el xicot es va plantejar separar-se de la seva dona. Però, en aquella època, als anys cinquanta, el divorci havia estat abolit per la dictadura del general Franco i, a més a més, què pensaria la societat benestant catalana d'un fet com aquest? Quin daltabaix!

El juny del 1951, Montserrat Forcada va comunicar al seu espòs que esperaven una altra criatura. Per al jove, la notícia d'una nova paternitat va ser com rebre una galleda d'aigua freda i encara es va sentir més engabiad. Davant d'aquest ofec familiar i mort de ganes de viure lliure amb la guapíssima artista, el jove va pensar durant dies i dies en l'única solució possible: havia de trobar la manera de desfer-se de la seva muller!

Segons la revista *Icària* número 10 de l'any 2005: «Els principals accionistes d'Oliva Artés (TOASA) tenien capital en una empresa de filatures paral·lela situada al mateix carrer de Pere IV anomenada Hilaturas Auxiliars». Podria tractar-se d'aquesta empresa a la qual es fa referència en la sentència del cas que ens ocupa.

A sang freda

Un matí, decidit a posar remei a la seva pena i després de molt rumiar-s'ho, es dirigí a una drogueria del barri i comprà, amb l'excusa de matar les rates de la fàbrica, cianur potàssic, que té una aparença similar al sucre i és extremadament tòxic.

Per provar l'eficàcia del verí i no errar en l'intent, el barrejà amb un tros de carn i el donà a menjar al gos que vigilava la porta de les filatures. Després s'assegué tranquil·lament a la seva cadira de pell rere els finestrals del despatx i, des d'allà, esperà per veure la reacció del ca.

En un primer moment l'animal estigué ben tranquil, movent la cua quan arribava algú que coneixia i ensumant el terra a la recerca d'algun bocí perdut d'aquella carn tan deliciosa que l'amo li havia regalat. Tot d'una les cames li defalliren i, entre tremolors i esbufecs, començà a expulsar un vòmit escumós i semblà ofegar-se fins que caigué mort.

Lluís somrigué: la substància màgica actuava amb rapidesa i era fulminant. No volia que la seva dona patís gaire, li semblà que havia trobat la solució perfecta.

Durant unes quantes nits, però, el jove empresari no pogué dormir. Els malsons no el deixaven descansar i no es decidia a dur a terme l'acte que havia de deslliurar-lo del llast que li suposava el matrimoni. D'altra banda, la dolçor de l'artista i les ganes de viure amb ella l'impulsaven a tirar endavant amb l'assassinat.

El matí del 26 de juny, després d'una nit de discussions conjugals, Lluís es llevà amb l'empenta necessària per cometre el crim. Al lavabo, en una petita ampolla de vidre, diluï la quantitat de verí necessària per matar una persona adulta. Després es dirigí a la cuina, obrí la nevera i abocà el líquid mortal dins l'ampolla de cervesa que la seva dona, com tenia per costum cada matí, prendria per esmorzar.

El jove marxà, carrer de Pere IV enllà fins a la fàbrica, xiulant una cançoneta. Somreïa com si res no passés i pensava que, ben aviat, seria lliure. Les

La Vanguardia,
26 d'abril
de 1949.

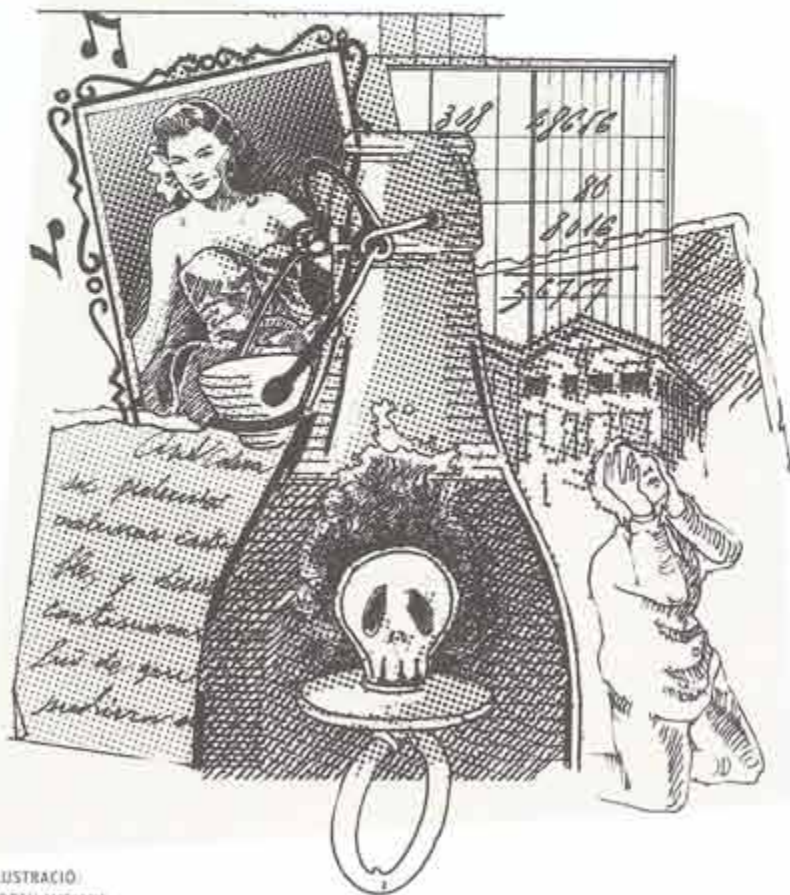
LA VANGUARDIA ESPAÑOLA

BODA

El pasado martes, 19, en la basílica de los Santos Justo y Pastor contrajeron matrimonio la bellísima señorita Montserrat Forcada Salvadó, hija del eminente anarquista doctor don Francisco Forcada Gelabert, con el joven industrial don Luis Artés Alesán. Bendijo la unión el reverendo padre fray D. Avellanosa, O. P., que pronunció una elocuente plática. Celebró la misa de velaciones Don Martín Sala, del Real Monasterio de Poblet. Fueron testigos, por parte de la novia, su hermano político don Mariano García-Tafalla, el doctor F. Falxat y don Miguel Vives-Jenny, y, por la del novio, sus tios don Andrés Oliva, vicepresidente de la Diputación; don Pablo Artés Oliva y don Joaquín Rivera Barnola, concejal de este Ayuntamiento. E. banquete de bodas se celebró en el Ritz, y en el brindis pronunciaron emocionadas frases el señor Oliva y el padre Avellanosa. Los novios salieron de viaje hacia diversas capitales de España y del extranjero. Nuestra enhorabuena.

La gran desgràcia dels Artés-Forcada

Àfrica Ragel

IL·LUSTRACIÓ
ANDREU MITJANS

Un casament amb tota mena de luxes

La secció «Ecos de Sociedad» de l'edició de *La Vanguardia* del 26 d'abril de 1949 es feia ressò del casament, entre la «bellíssima» senyoreta Montserrat Forcada Salvadó i el senyor Lluís Artés Alesan, que es va celebrar el dimarts 19 d'abril del mateix any.

Aquell dia, l'església gòtica dels Sants Just i Pastor, a la qual el papa Pius XII feia un any havia concedit el títol basilical i on descansa el cos de sant Pacià,¹ era plena de flors i de gent distingida que se saludava efusivament. La núvia era filla de l'eminent doctor Francesc Forcada Gelabert i el nuvi era fill d'Andreu Artés Oliva² i besnét de l'industrial Andreu Oliva Guillamí.³

Els qui van poder ficar el nas a l'església durant la cerimònia diuen que Andreu Artés parlava amb el seu fill a cau d'orella. De tant en tant s'aturava, saludava algun assistent amb un lleuger moviment de cap i somreia pensant que res no aniria malament mentre ell fos allà. Després tornava a acostar-se al nuvi i reprenia la xerrada confidencial.

També diuen que la núvia va arribar amb el retard corresponent a la seva categoria. Tremolosa i nerviosa, va tenir dificultats per pujar els quatre esglaons que separen la plaça de l'entrada a l'església. Va travessar la porta agafada del braç del

seu pare, Francesc Forcada, que es gratava el bigoti i s'apujava les ulleres rodones en un tic nerviós imparable, mentre mirava a banda i banda els convidats que omplien la basílica.

Arribats a l'altar, nuvi i sogre se saludaren amb una encaixada de mans. Francesc Forcada mormolà unes paraules al futur espòs que ningú, excepte ells dos i la núvia, no pogué escoltar. De seguida va començar la cerimònia.

El reverend pare fra Avellanosa va beneir la unió i les misses de velacions foren dites per Martín Sala, del Reial Monestir de Poblet.

Els testimonis per part de la núvia van ser el seu germà polític, Mariano Garcia-Tafalla, el doctor F. Faixat i Miquel Vives-Jenny. Per part del nuvi, foren els seus oncles Andreu Oliva Lacoma, aleshores vicepresident de la Diputació,⁴ Pau Artés Oliva i Joaquín Rivera Barhola, regidor de l'Ajuntament de Barcelona.

El banquet de noces es va celebrar al Ritz i la festa va ser ben sonada. En el brindis van pronunciar emocionades frases el senyor Oliva i el pare Avellanosa. Aquell dia, tothom era feliç, tot i que l'ombra de la desgràcia estava asseguda entre els convidats mirant-se amb gelosia els nuvis. La parella de noucasats, com era habitual en els de la seva classe social, sortí de viatge per diferents capitals d'Espanya i de l'estranger. El viatge fou profitós en tots els sentits i, quan tornaren a Barcelona, la jove esposa ja duia al ventre el primer fruit del matrimoni.

A la recerca de diversió

Però el protagonista d'aquesta història, Lluís Artés Alesan, no en tingué prou amb la joia de la unió matrimonial, ni amb l'embaràs de la seva muller. Pocs mesos després del seu casament, començà a sovintejar el Paral·lel a la recerca d'una mica de diversió. I de tant buscar-la, la va trobar al Teatro Cómico.⁵

La distracció, però, es va anar transformant, a poc a poc, en desig irrefrenable i el nostre protagonista, que encara no havia complert els trenta anys, acabà bojament enamorat d'una artista guapíssima que actuava en un número una mica «picant» del teatre esmentat.

Les assidues anades i vingudes al Paral·lel començaren a tenir conseqüències en el seu matrimoni i en especial en la senyora Montserrat, que veia com el caràcter del seu flamant espòs s'agregava a la mateixa velocitat que a ella li creixia el ventre.

L'amor que Lluís Artés sentia per la senyoreta del Teatro Cómico era tan gran que el naixement de

↑ Fotografia dels anys vint del magatzem de fusta P. Bofarull.

Estava a Pere IV a l'altura del carrer de Joan d'Austria.

↑ La Casa de Amadeu Carné, antic taller de construcció de maquinària del començament del segle XX. Marca avui el començament del carrer de Pere IV a la confluència amb Pujades.

Detall de l'esgrafiat que es conserva en el vèrtex de l'edifici, exemple d'adaptació de l'arquitectura a un solar singular.

Trullàs o Trullà, un barri de passatges

Trullàs era un petit barriada, amb festa major pròpia des de l'any 1878, formada al voltant de l'avui mig desaparegut passatge de Trullàs, nom d'una indústria instal·lada entre la carretera de Mataró —Pere IV— i el carrer de Pallars. L'amo, Miquel Trullàs, va ser també un dels presidents de l'Aliança a cavall de dos segles, el XIX i el XX. Les parcel·lacions i les urbanitzacions al Poblenou al llarg del segle XIX van ser impulsades majoritàriament per la iniciativa privada. Els particulars volien convertir terres ermes o d'ús agrícola en espais edificables, per obtenir uns guanys elevats fent-hi només una mínima inversió. És l'època de Jacint Trullàs Payarol, un reconegut fabricant d'adobats, que molt probablement era descendent del propietari dels terrenys on es va obrir el passatge de Trullàs, que va acabar donant nom a la barriada. Segons la *Guia de San Martín de Provensals*, de José Suñol Gras, publicada l'any 1888, Sant Martí estava constituït per diverses agrupacions tan allunyades entre si que molts visitants forans creien que aquestes barriades eren poblacions independents l'una de l'altra. El barri de Trullà —com el denomi-

na la guia esmentada— era una d'aquestes agrupacions, juntament amb el Clot, el Poblenou, la Sagrera, el Camp de l'Arpa, l'Eixample i Fort Pius.

El barri estava format per dos carrers paral·lels, Pujades entre els carrers de Marina i Sant Pere —avui Marià Aguiló— i Llull entre Marina i Independència —avui Badajoz—, i la resta, el que podríem dir el nucli dur, una munió de passatges a banda i banda del carrer de Pere IV, el d'Iglesias, Trullà, de la Indústria, del Camp, Masoliver, de Retiro, que li donaven el seu peculiar caràcter urbanístic.

El barri de Trullà tenia un alcalde de barri propi, càrrec que ostentava a finals del segle XIX Jaime Oliveras Marcobal, un reconegut fabricant i comerciant de botes, amb el taller al carrer de Catalunya, 35 —Ciutat de Granada— i amb el domicili particular al carrer de Pujades, 60. De la consolidació del barri amb un marcat caràcter propi en dona fe l'obertura l'any 1927 de la sucursal número 5 de la Cooperativa de la Flor de Maig al carrer de Pere IV, 92. La barriada de Trullàs va organitzar durant molts anys la seva pròpia festa major, de la qual destacaven les curses de bicicletes, que tenien la sortida a la cruïlla de Pallars i Pere IV.

Jordi Fossas

↓ Esgrafiat de l'edifici que hi ha a la cruïlla de Pere IV amb Pallars i Avila, exemple

dels edificis vuitcentistes que predominen en el primer tram del carrer de Pere IV.

↓ ↓ Fotografia dels anys trenta d'obriers col·locant les vies del tramvia en la confluència de Pere IV amb Pallars. L'edifici del fons

és el mateix que apareix a les dues fotografies inferiors de la pàgina del costat.

Pere IV, davant d'Olis Pallarès

Entre les cases s'intercalen petites naus i locals amb pis que fa les funcions d'habitatge com el de la família Domènech, tractants de vi durant bona part del segle XX. La transformació viscuda en el decurs dels aproximadament 150 anys des que s'urbanitzaren els paratges rurals entorn de la carretera afecta tant les activitats com també en ocasions l'aspecte dels edificis. Un dels que ha mantingut la façana, formant part de la imatge corporativa de l'empresa que acollia, és l'antiga seu dels Olis Pallarès, que avui és una sala d'oci i altres activitats. A continuació, un antic edifici industrial de pisos que havia ocupat un concessionari d'automòbils, ara transformat en hotel. A la vorera del davant, a tocar ja del passatge de Trullàs, resta encara un edifici de formes neoclàssiques construït el 1927 per a la sucursal número 5 de la Cooperativa obrera La Flor de Maig, que tenia la seu central al passatge de Bori, també al Poblenou.

FOTO 18: Mn. Josep Romeu Ballart (1882-1936).

FOTO 19: Foto a les Rambles. Jo sóc la tercera per l'esquerra. Erem les amigues de tota la vida: la Rosa Fabregat, la Montserrat Álvarez, jo i la Pepita Roca. Totes érem de Sant Francesc.

tava a la feina no baixava al refugi de la plaça de Catalunya, on un cop va caure una bomba de ple i va matar algun company de feina.

Mossèn Josep era el capellà de la parròquia de Sant Francesc (foto 18). Era un home molt modern i molt bon home i ajudava a tothom que podia. En aquella època hi havia molta misèria al barri. Feia esport amb els nanos, dirigia el cor on cantava jo, dirigia teatre al centre parroquial... Una vegada, fent una processó amb la custòdia, uns homes des d'una fàbrica el van esbrincar i van blasfemar contra el sagrari. El mossèn no en va fer cas, però un cop arribat a la parròquia es va vestir de paisà i se'n va anar allà on l'havien esbrincat i els va plantar cara. Ningú no va gosar dir res.

Els primers dies de la guerra, quan van cremar Sant Francesc,

mossèn Josep es va haver d'amagar a casa d'un nebot que també vivia al barri. El nebot, fent cua per recollir no sé què, va ser vist per un nano que feia d'escolanet a Sant Francesc. La família d'aquest nano, pobra i humil, havia estat ajudada pel mossèn. El nano va dir a uns homes que aquell senyor era parent d'un capellà, el van seguir i van escorcollar casa seva. Van trobar mossèn Josep i se'l van emportar junt amb el seu nebot. Van ser assassinats a la carretera de Montcada, com molts altres.

En plena guerra vam anar a veure una pel·lícula a l'Aliança Vella, però abans ens havíem d'empassar un noticiari que sovint era propaganda soviètica. Aquell dia era un reportatge exaltant les excel·lències de Moscou. El locutor anava dient «Moscou

de dia...», «Moscou de nit...», «Moscou aquí, Moscou allà...», i un del públic, ja fart de tant Moscou i que no comencés la pel·lícula, va engegar «Moscou de dia, Moscou de nit. Mos cou el cul de tant de seure!». Tot el públic va esclatar a riure. Sort que no ho va sentir cap capítol del partit. Potser hauríem tingut algun problema. Després de la guerra, quan feien el famós No-Do, també el públic en feia mofa, sempre anant amb compte que no hi hagués algun falangista.

Després de la guerra em vaig quedar sense feina i un dia va venir una amiga de Sant Francesc, la Royos, a buscar la meua germana per anar a treballar a Can Ros i Campanyà de cosidora. Com que la meua germana ja tenia feina, me n'hi vaig anar jo. A Can Ros i Campanyà hi feien roba interior

de seda de dona i camisons i salts de llit i, també, camises d'home. Estava al passatge de Sert, al carrer de Trafalgar. FOTO 19.

Cada dia agafava el tramvia del carrer de Pere IV. Aleshores vivia a la placeta de Klein amb els pares, la meua germana i el meu cunyat. Baixava a Trafalgar i curiosament sempre em trobava en Baltasar Olivé, que vivia a Pere IV cantonada amb Selva de Mar i que era amic íntim del meu cunyat. És clar, també agafava el tramvia per anar a treballar.

I allí vaig estar cosint del 39 al 46, quan em vaig casar amb l'amic íntim del meu cunyat i vaig anar a viure a Pere IV, número 416, i vaig tenir quatre fills. El 1962, quan ja no hi cabíem al pis, vam anar a viure a la rambla del Poblenou, on visc fins ara i fins que Déu vulgui. FOTO 20. ●

FOTO 16: Excursió a Montserrat a peu des de Monistrol pocs dies abans de començar la guerra.

FOTO 20: Foto que vaig donar al meu promès.

FIESTA MAYOR DE LA BARRIADA D'EN TRULLA.

CASINO FAMILIAR PROVENSALENSE.

Programa de los Festejos que ha de celebrar dicha Sociedad los días 28, 29 y 30 de los corrientes.

DIA 28.

A las ocho y media de la noche —GRAN VELADA LITERARIA MUSICAL, bajo el siguiente PROGRAMA: Primera parte. 1.º Apertura, «Rul et le Diable» á piano, por el señor Pañella. 2.º Lectura

Retall de premsa sobre la festa major de la barriada d'en Trulla. [1900]

FOTO 14
La meva germana i el seu promès Francesc Codina. La foto se la van fer abans d'anar ell a la guerra (hivern del 1937).

Quan va començar la Guerra Civil, ja feia tres anys que havíem deixat de ser porters al passatge de Trullàs i ara vivíem en un piset al passatge d'Iglesias, número 13. Era un cinquè pis. A dalt de tot de l'edifici. Cent deu graons! Els tenia comptats i els pujava saltant. Teníem el terradet per a nosaltres amb un safareig. Allà, la mare hi tenia gallines, que ens van anar molt bé durant la guerra. En començar la guerra tenia quinze anys i la meva germana Palmira, dinou, i ja festejava amb en Francesc Codina. FOTOS 12-13 i 14.

El mateix 18 de juliol va venir el Francesc a veure la seva promesa, la meva germana, i a preguntar pel pare, que estava al Tibidabo amb gent de la parròquia de Sant Francesc fent una mena d'exercicis espirituals. Tots estàvem molt preocupats, ja que veïem que si els pescaven potser ho passarien malament. El papa i uns amics seus van baixar a peu des del Tibidabo quan van decidir donar per acabat el retir espiritual. No era qüestió de fer-se veure gaire. Curiosament, aquell dia el promès de la meva germana venia acompanyat del seu millor

FOTO 17
La meva germana i jo poc abans de la guerra. Sembla que siguem molt grans, però tot just teníem catorze i dinou anys, però és que en aquell temps es vestia així.

amic, amic de la infància, i tots dos, *fejoicistes* de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FEJOC). Aquest amic era en Baltasar Olivé, amb qui deu anys després em vaig casar. Qui m'havia de dir que aquell amic del promès de la meva germana, al qual ni vaig fer cas, acabaria sent el meu marit durant 48 anys! Aleshores no estava ni per *novios* ni per res. Només pensava en el meu pare, que tornés aviat. Des del terrat vam veure com fumejava Sant Francesc: el meu estimat col·legi, el centre on anava a ballar sardanes, la parròquia on cantava en el cor... Tot, tot es va cremar i no van deixar res per aprofitar.

Ja he dit que teníem gallines al terrat, que ens van anar molt bé quan els aliments van començar a escassejar. Però també ens va dur algun problema. Com que

sovint anàvem al terradet de nit a donar de menjar a les gallines, algú ens va denunciar i va dir que fèiem senyals de llum als avions dels nacionals. Una patrulla es va presentar a casa per endur-se el pare o a qui fos. La mare, que era tot un caràcter, se'ls hi va encarar. El pare va intentar raonar amb aquella gent armada. Vam sortir ben parats gràcies als veïns, perquè van declarar que la nostra família, encara que érem molt de missa, érem bona gent. FOTOS 15, 16 i 17.

No va tenir tanta sort un veí de sota. Era un home que era de la Creu Roja, tocava en una banda i semblava que també era ferroviari o treballava al metro. La qüestió és que per a cada activitat tenia un «uniforme». Quan les patrulles li van trobar tots els uniformes el van acusar d'espia, se'l van endur i mai més no se'n va saber res.

Durant els bombardejos, jo no baixava mai als refugis. Deia que tenia claustrofòbia i que, si havia de morir, preferia morir per una bomba que no pas enterrada viva. Quan sentíem la sirena, si era de nit i estàvem a casa, ens quedàvem al llit amb el neguit al cos fins que s'havia acabat tot. Si es-

3.2.3. RTA. FROVIENTALS
Carretera de Mataró "Cases noves"

FOTOS 12 i 13
Al terradet del passatge d'Iglesias, 13. A la fotografia de dalt, els meus pares Ramona i

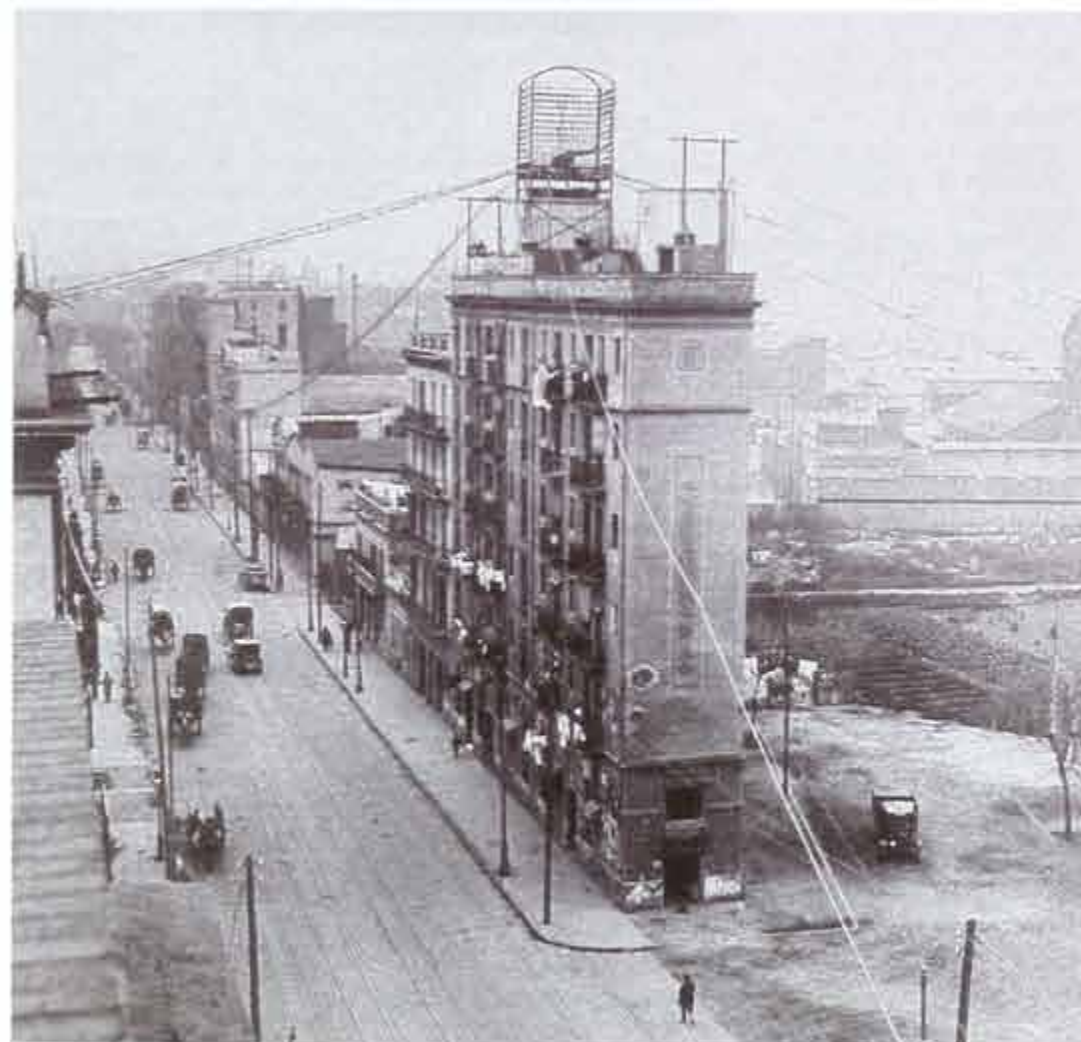
Dionís. Al fons es pot veure la caldera del gasòmetre. A sota, quan tenia quinze anys.

FOTO 15
La font de la Llet als Eucaliptus el dia que l'oncle Sisco va regalar l'anell de promesa a la tieta

Palmira (Pasqua del 1935). D'esquerra a dreta: iaio Dionís; iaia Ramona; les seves dues filles, la Maria Cabré

(la meva mare) i la Palmira i el seu promès Francesc Codina (la tieta Palmira i l'oncle Sisco).

↑ Postal del 1909 de la carretera de Mataró que retrata les «cases noves» del barri de Trullàs.

← A l'edifici de la cantonada de Pere IV amb Àvila, a començaments del segle XX, van col·locar en el terrat una gran antena de telefonia.

↑ El mateix edifici rehabilitat, en el qual s'han recuperat els esgrafiats originals.

La Ferreteria Bonet fa cent anys

Efectivament, aquest any 2014, la Ferreteria Bonet, del carrer de Pere IV, 102, complirà el seu centenari. Una història una mica moguda que intentarem narrar de la manera més planera possible. Davant meu tinc el nét del fundador, Rossend Conesa Bonet, com delata el seu segon cognom, que me n'explica els detalls més importants.

Els orígens, però, cal buscar-los, a més de l'avi, en l'àvia. Aquesta era la senyora Dolors Boada, que a finals del segle XIX, sent vidua Serra, i amb un fill, decideix obrir una botiga de queviures al carrer de Pere IV, 122, amb el nom de Ca la Lola. Però com que venien de tot, com els supermercats actuals, al barri li deien «El Siglo del Poble Nou», en referència als grans magatzems d'aquest nom de les Rambles barcelonines, cremats el dia de Nadal del 1933.

La senyora Dolors va contraure nou matrimoni amb el senyor Josep Bonet Rodón, també vidu, amb dues filles Així, la nova família quedà formada pel matrimoni, el fill de l'esposa, les dues filles del marit i dues més dels nous esposos.

Seguim amb la botiga: passa el temps, i al noi Serra, la botiga de queviures no li plau gaire i demana als pares una ferreteria. Al padrastre, el senyor Bonet, que era un expert boter, i que coneixia bé els articles per vendre, li agrada l'idea, i així el 1914 s'obre la nova ferreteria al mateix local de Pere IV, 122, amb el nom de Ferreteria Bonet i Serra. Però al cap de poc temps el jove Serra mor d'un accident de bicicleta. Es busca un nou soci i neix el nom de Ferreteria Bonet i Soler.

Passat un temps, no gaire, el soci Soler ven la seva part i marxa a l'estranger.

Al costat de la ferreteria hi havia un negoci d'olis i sabons del senyor Joan Balius, bon amic del senyor Bonet. Un dia, tot xerrant, xerrant, decideixen unir els dos negocis, així que el 1922 (es conserven les escriptures) neix la nova societat Ferreteria Bonet, Balius i Cia, SL. La seu central continua sent a Pere IV, 122. Aquesta societat va durar 27 anys.

En una data inconcreta de l'any 1945, van entrar a formar part del negoci els hereus dels dos fundadors. Per part del senyor Bonet, el seu gendre Rossend Conesa Pascual, i per part del senyor Balius, el seu fill Andreu. La societat va seguir amb el mateix nom fins al 1947/1948. A partir d'aquell moment van decidir que Balius es quedava amb el local i el negoci i la Bonet decidiria què volia fer. Mentre buscava un nou local encertat, i proper al mateix barri, la Ferreteria Bonet va seguir operant a més petita escala, fins a trobar el lloc adequat a Pere IV, 102, xamfrà amb Pallars.

La societat seguia estant formada pel matrimoni Teresa Bonet Boada - Rossend Conesa Pascual, i un soci extern de nom Joan. Actualment, els socis actuals que assumeixen la celebració del centenari són els fills del matrimoni citat, Rossend i Montserrat Conesa Bonet, i l'hereu del soci extern, el senyor Joan Josep.

Com si volgués afegir-se a aquest centenari, l'edifici seu de la Ferreteria Bonet ha estat restaurat recentment i ha recuperat la seva antiga esplendor, que, detall anecdòtic, fins ha estat marc de fons d'escenes cinematogràfiques.

Nicasí Camps i Pinós

JOSEP BARLANDEAS

← Casa Antònia Serra, que està a la confluència de Pere IV, Pallars i Badajoz. Va ser construïda el 1926 i rehabilitada a començaments del segle XXI. És d'estil noucentista i l'arquitecte va ser Ramon Puig i Gairalt. L'element més característic és la línia de balcons rodons, i també destaquen les pilastres, els capitells, les mènsules, els gerros, els esgrafiats, etc. L'edifici s'adapta perfectament a un solar que té forma de trapezi. És una de les cases més boniques del Poblenou.

Pere IV - Pallars

La part central de Pere IV, des del carrer de Badajoz fins a la seva confluència amb el de Marià Aguiló, la cruïlla coneguda al barri com els Quatre Cantons, esdevé una mena de carrer gran del Poblenou. Hi ha comerç, activitats diverses i també edificis d'habitatges, sobretot a les proximitats de la Rambla. La major part van ser construïts entre el 1900 i el 1930, encara que amb una significativa presència d'edificis vuitcentistes, que acolliren l'important increment demogràfic que es produí a cavall entre els segles XIX i XX. Destaquen per les boniques arquitectures el del número 102 a la intersecció amb el carrer de Pallars, d'estil noucentista, que va ser construït durant els anys vint, i l'edifici modernista aixecat el 1909, conegut com el Gurugú, que es troba a l'extrem dels Quatre Cantons.

Pere IV - Ciutat de Granada

Les cases de menjars són característiques dels barris obrers. Al carrer de Pere IV n'hi alguna de centenària com el Bar Cañón, als baixos d'un edifici d'habitatges que fa cantonada amb Ciutat de Granada, fundat pels volts del 1900 i que, pel que sembla, porta aquest nom perquè a l'interior del bar hi ha una enorme pintura mural representant el personatge d'Agustina d'Aragó amb un gran canó. A la vorera del davant, el Bar Cataluña, probablement dels anys vint, dona fe de com es deia el carrer abans que en temps de la dictadura de Franco es canviés el nom pel de Granada. Un altre bar amb tradició és el Restaurant Bayó, als baixos dels habitatges de La Escocesa. Va tancar portes fa pocs anys afectat pel pla urbanístic que amenaça la fàbrica.

FOTO 9
Aquí tenia set anys. Era el dia de la primera comunitat de la Palmira, la meua germana, que tenia onze anys. El vestidet era de color rosa i la foto va ser feta al fotògraf Alonso, que estava a l'Arc del Triomf. La nina de porcellana era d'atrezzo de cal fotògraf.

costat una taverna que em semblava que es deia La Palma. Allà hi compràvem el vi i la graciosa. Després seguia Cal Graner, que venien menjar per a cavalls: palla, alfals sec, garrofes... També hi havia una ferreria per als cavalls. El ferrer de cavalls era una mica fatxenda i sempre feia cara de malhumorat. Duia un gran bigoti amb les puntes cap amunt. Jo, cada dia, quan passava per anar a l'escola, me'l mirava, em fascinava el seu bigoti i les costelles de xai amb un parell de llesques de pa amb tomàquet que la seva resignada esposa li duia cada matí per esmorzar. I ja tocant al carrer de la Independència, ara carrer de Badajoz, fent cantonada hi havia un abeurador, i a Pere IV cantonada amb Dos de Maig, ara carrer d'Àvila, hi havia els safareigs. També a Pere IV davant mateix del passatge de Trullàs hi havia la farmàcia Santacana, on anàvem a comprar el xarop per a la tos.

Al barri hi havia de tot per als cavalls i els carros, que era el principal mitjà de transport de mercaderies d'aleshores.

A poc a poc, tot aquell entorn es va anar transformant. Vam veure com construïen una casa a la cantonada de Pere IV i Pallars, i de seguida pel barri se la va conèixer com la Casa Bonica. FOTO 10.

Un altre record és quan van obrir el carrer dels Almogàvers.

Jo era molt petita, però encara tinc com una imatge que fins aleshores hi havia hagut un reguerot que baixava de més amunt. Tot era un descampat. Hi havia una masia on ara em diuen que hi ha uns bars, el Como Tú i el Dharma. Jo ja fa anys que no hi he passat, per allà. El carrer dels Almogàvers va descongestionar molt el barri, atès que començava a haver-hi bastants autos i tots havien de sortir del Poblenou pel carrer de Pere IV. Hi havia autobusos al pas a nivell a la confluència de Pere IV amb Pujades. Tothom hi havia de fer cap si volies sortir del barri. Un cop obert el carrer dels Almogàvers, de seguida es va anar omplint de construccions a banda i banda i hi passà l'autobús, que, com que no havia d'anar pel pas a nivell, arribava més aviat que no pas el tramvia, encara que jo continuava agafant el tramvia, ja que costava 10 cèntims, i l'autobús 15, i a casa no ens sobraven els diners.

Un dia de l'any 1931, devia ser hivern perquè recordo que feia fred, quan encara vivia al passatge de Trullàs, va venir la senyora Paquita de Cal Llauner a buscar-nos a tota la família perquè anéssim a casa seva a escoltar la Maria Espinalt per la ràdio. Tots junts i amb un silenci reverencial vam escoltar el *Rigoletto* amb la famosa cantant d'òpera del Poblenou. Els de Cal Llauner eren els únics del barri que tenien ràdio.

FOTO 10
La Casa Bonica. És la Casa Antònia Serra i Mas, construïda el 1926 per l'arquitecte Ramon Puig i Gairalt.

Als tretze anys (1934) vaig anar a aprendre a brodar a màquina amb uns parents de la mare, al carrer dels Almogàvers cantonada amb Dos de Maig. El carrer del Dos de Maig acabava a Almogàvers i seguia un rec cap a la muntanya. Quan vaig fer catorze anys ja em vaig posar a treballar. Anava al carrer de Tallers, 27, a cosir amb una senyora que feia americanes per a Can Comas. Per anar a treballar a Barcelona sempre agafava el tramvia i sortia amb temps de sobres per si agafava la barrera abaixada al pas a nivell. Molts cops havia arribat mitja

hora abans si aquell dia la barrera estava aixecada. Aleshores em tocava esperar-me que obrissin.

Quan va començar la guerra van col·lectivitzar Can Comas i a totes les companyes i a mí ens van fer anar a treballar a la cantonada del passeig de Gràcia amb la ronda. Allà havia fet colls de camisa, armetes i pantalons, i tot de la millor qualitat. Can Comas era famós a tot Barcelona i vestíem les millors famílies. Recordo que durant la guerra, quan estàvem col·lectivitzats, vam fer sis trajes a en Negrín, que era qui manava aleshores. FOTO 11.

FOTO 11
La foto és d'on vaig anar a aprendre a brodar a màquina, al carrer dels Almogàvers.

FOTO 7

A la meua primera escola on no vaig aprendre gairebé res, vaig anar vestida durant un any sencer amb aquest vestidet, que era una mena de sudari morat com de frare amb un cordonet groc. Era una promesa que havia fet la meua mare.

mòria, en lloc de llegir, repetia el que havia sentit ja un munt de cops. FOTO 7.

Després vaig anar a l'escola que hi havia a la nostra parròquia, a Sant Francesc d'Assís, on ara hi ha Voramar. El local no és el mateix, ja que el que hi havia el van cremar els primers dies de la guerra. Allà, mossèn Josep Romeu havia fet escoles per als nens i les nenes, i també un grup excursionista i un cor i fèiem teatre. Tot ho van destruir el 19 de juliol del 36.

L'escola de les nenes la portaven unes monges de Lestonnac, les mateixes del carrer d'Aragó, que eren molt modernes o a mi m'ho semblaven. Portaven la nostra escola com una mena d'acció social, però tot i així era un pèl cara per a nosaltres; costava 8 pessetes al mes. A Sant Francesc, amb les monges, m'ho vaig passar molt bé. Hi vam anar la meua germana i jo fins als catorze anys, quan ens vam posar d'aprenentes a cosir. FOTO 8.

El pare mai no ens havia pegat. Era un bon home, però jo era una bona peça. Només recordo un clatellot. Amb un company de la feina havien desmuntat tot el motor d'un camió i les peces les havien posat sobre uns sacs per acabar d'engreixar-les i posar oli i tot el que li feien... I ens van avisar que sobretot no passéssim per allà, que si les fèiem caure a terra les haurien de tornar a netejar. I

jo tant sí com no hi vaig haver de passar, vaig ensopegar i les vaig fer caure totes a terra, que era de sorra. I plaf! Un clatellot que em va caure ben merescudament.

El passatge de Trullàs era molt fosc. Només hi havia un fanalet. Els pares patien per quan tornàvem de l'escola, sobretot a l'hivern, que ja era fosc. Sempre ens deien que cridéssim per a qualsevol cosa que passés. Jo, per provar, un dia tornant cap a casa ja de nit vaig començar a cridar «papa, papa!» i els pares van venir corrents i esverats i es van enfadar molt, però no em van pegar, només em van renyar una mica. I em van dir que no ho tornés a fer i jo pensava: «Sí, sí...». Però jo volia provar si em sentirien si un dia passava res.

Quan no estava a l'escola, fèiem vida de barri i, si era estiu, estàvem tot el dia al carrer o jugant a la placeta del davant de casa. O anàvem a fer alguns encàrrecs a les botigues del barri per ajudar a la mare.

De tant en tant, la mare ens enviava a la fàbrica de galetes Solsona a comprar trossos de galetes. Les galetes que sortien trencades les venien a la gent del barri. Ens donaven unes paperines de quilo per una pesseta o dues.

Les nits d'estiu sortíem amb cadires a prendre la fresca i sempre hi havia algú que treia o bé un meló o una síndria o beviem cervesa amb *graciosa* en porró.

Els nanos, *graciosa* sola. I també celebràvem les *verbenes* de Sant Joan, Sant Pere i Sant Jaume fent fogueres i menjàvem coca, i els grans beviem moscatell o orxata. Si passava el senyor del *carritu* dels *manteaos* demanàvem als pares que ens compressin un *manteao*, que era una galeta en forma de barqueta amb una bola de gelat de vainilla. Algun cop també passava el senyor de la pianola, que feia sonar amb un manubri i els grans ballaven pasdobles, valsos i cançons conegudes de sarrautes, mentre els petits tiràvem petards i fonts.

Algun cop, no gaire sovint, anàvem als cines del barri com ara L'Aliança Vella i el Catalunya, que encara feien pel·lícules mudes amb acompanyament de piano o pianola.

El barri i la parròquia era tot el nostre món, petit i confortable. Quan un és petit no necessita gairebé res més, o potser sí.

Un any, pels volts de Nadal, em vaig enlluernar d'un *llorón*, que era un nino que tenia la cara i les mans de porcellana i el cos era ple de serradures, vestit de bolquer d'organdí. Quan el giraves deia «mama» i tancava els ulls. El tenien exposat a la merceria La Estrella, que per Nadal tenien

algunes joguines. I sempre que passava per davant me'l mirava. La mare, no sé amb quina excusa, em deia que segurament els Reis d'Orient no el podrien portar encara que el demanés, però jo no deixava de mirar l'aparador cada cop que hi passava. I va arribar el dia de Reis i com era d'esperar el nino no hi era. Els pares devien fer el que van poder i em van portar un nino pelat de cel·luloide i la clàssica fireta amb un forn i tot, d'aquells de pedra, que hi podíem posar carbó per sota i amb una paelleta hi fèiem patates fregides, bé, més que fregides sempre em quedaven mig crues, però eren boníssimes. Quan ja estava tota contenta amb el meu nino i la meua fireta va venir la senyora Paquita de Cal Llauner, sembla que la senti —«a casa els Reis hi han deixat un paquet que hi diu Maria i de Maria només et coneixem a tu...». No cal que us digui el que ja hauréu endevinat. Al menjador de Cal Llauner em vaig trobar amb el meu *llorón*. I quina il·lusió que em va fer! FOTO 9.

Recordo que sortint del passatge, fent cantonada amb Pallars direcció a la Rambla, hi havia la lampisteria de Cal Llauner, després la merceria La Estrella i al

FOTO 8
Parròquia de Sant Francesc als anys trenta.

↑ Edifici de Miquel Picó i Jou, fabricant de sal, colors, pintures i vernissos. Construït el 1907 pel mestre d'obres Josep Masdeu i Puigdemasa per dedicar-lo a magatzem i despatx. Encara resta en peu al carrer de Pere IV, 58-60, cantonada amb Pamplona.

↑ Dibuix, dels anys trenta del segle XX, de la façana de la fabricant d'olis d'oliva Fernando Pallarés, al carrer de Pere IV, 63-67. La façana s'ha mantingut i ara és un local d'oci.

L'Ateneu Colón segueix viu

Si, encara que no ho sembli, aquesta societat cultural recreativa, que va néixer el 1889 al carrer de Pere IV, 166, al sector industrial de la Granota, segueix viva, malgrat que el seu estatge va ser enderrocat, després d'haver celebrat el seu centenari, per donar pas a l'obertura del carrer de la Llacuna.

Sortosament viu com a mínim en dues seccions. Una secció és la de ball, a Pujades, 107, on segueix viva, potser no tan brillant com al seu inici, i com voldrien els seus directius, com ens explica Joan Llorda, president de l'entitat.

L'altra secció, la d'escacs, està situada a Ramon Turró, 144, als baixos dels lofts de l'antiga indústria del sucre. Aquesta secció, sense cap dubte la nineta dels ulls de l'Ateneu, la porta Rauli Arza, que és el pacient i hàbil professor de l'alumnat d'aquest esport passiu, com se l'ha definit. És ell qui ens atén a l'acollidor local, que té 30 taules per practicar el joc i que conté una extensa mostra de trofeus aconseguits pels socis, com també un ampli historial de la secció que data dels seus inicis el 1958, quan es va unir a l'Ajedrez Club Klein. La secció té 70 socis, més els alumnes de vuit a divuit anys.

Un dels fets més brillants d'aquest grup d'escacs és l'organització anual del Torneig Internacional d'Escacs Vila del Poblenou. El darrer, el tretzè, es va fer l'agost del 2013 i va tenir una elevada participació; es van repartir 3.000 € en premis i es van aconseguir diversos trofeus. Aquest torneig se celebra a Can Felipa, situat a la plaça de Josep M. Huertas, 1.

Nicasí Camps i Pinós

↑ Confluència de Pere IV amb Almogàvers, el maig del 1955. L'edifici de l'esquerra és la seu de l'Ateneu Colón. En aquesta fotografia hi ha tres dels transports més

populars de l'època. Per Pere IV circula un tramvia dels anomenats *tancs*; anant cap a Pere IV circula un troleibús, i per Almogàvers, un autobús de dos pisos.

Enmig dels habitatges hi ha locals comercials i magatzems. Un dels més coneguts és la Ferrreteria Balius, empresa centenària que va començar al número 108 de Pere IV com a majorista d'olis i fàbrica de sabons i va passar posteriorment a la venda al detall de productes d'adrogueria i ferreteria a la mateixa carretera, al xamfrà amb Ciutat de Granada. La ferreteria va tancar les portes l'any 2012. Una altra ferreteria, Can Coral, es troba des del 1940 als baixos de l'edifici que fa xamfrà amb la Rambla. És també un establiment centenari al barri del Poblenou, que s'ha anat reconvertint i adaptant a la demanda del seu entorn industrial. A prop, hi ha un altre comerç amb tradició, el de roba de treball Poblet, que data del 1917 amb el nom de Sastreteria L'Africana.

Pere IV – Llacuna

Abans que el mosaic urbà d'Ildefons Cerdà s'estengués pel Poblenou, algunes fàbriques es trobaven ja actives com ara Can Janàs, la fàbrica del ram de l'aigua dels Framis-Güell, que s'estenia des de la carretera a l'altura de l'actual carrer de Roc Boronat fins a la fàbrica dels Arañó, tocant a la Diagonal. Amb

→ FOTO 5 La foto ens la va fer un nebot dels amos de Cal Llauner. Són les quadres de Can Costa, al passatge de Trullàs. Són la meua germana Palmira, jo i un cavall que era molt dòcil.

de Trullàs, que aleshores estava obert fins al carrer de Pujades. FOTOS 6.

En aquesta placeta on jugàvem tots els nanos donava als darreres d'algunes botigues del carrer de Pere IV, com ara la lampisteria que en dèiem Cal Llauner. Dins de la misèria, els de Cal Llauner eren una mica més rics. Tenien botiga pròpia! El senyor Joan Mirjavila i la seva muller, la Paquita, eren molt bona gent. Sempre ens ajudaven i a mi em tenien una mica consentida, perquè era la petita de tota la colla del carrer. A casa érem d'escudella i carn d'olla diària. Això de carn d'olla

era un dir, ja que n'hi havia ben poca; un tros del capó de gallina vella, que a la meua mare li costava trenta-cinc cèntims. Ah, i no hi podia faltar la pilota, que era el que agradava més al pare. Però els dijous i els diumenges feiem macarrons amb un sofregidet i una mica de cap de costella. Era un menú una mica especial. El menjar que no suportava era el dia que la mare feia patates amb carbassa. Jo aquell dia em feia invitar a Cal Llauner a dinar.

El pare de bon matí se n'anava amb el carro a dur ciment on li diguessin. La Ramona, la meua mare, duia la casa i a més es feia

↑ FOTO 4 Placeta que es formava a l'eixamplament del passatge de Trullàs. A l'esquerra, el passatge, i al fons, els darreres de Cal Llauner. El segon per l'esquerra és el pare (Dionís Cabré), a la seva esquerra hi ha l'oncle Romualdo i a la seva dreta un amic de Cal Benito. Els tres eren del Masroig (el Priorat).

càrrec de la quadra; de donar de menjar als cavalls, les gallines i algun conill...

La meua primera escola va ser un pis del carrer de Pere IV, al número 122, al costat mateix de Can Balius, que venia olis i sabons.

La senyoreta es deia Doña Anita. Un dia, la meua mare em va voler fer llegir i es va adonar que no en sabia i va anar a parlar amb Doña Anita. La mestra va dir que cada dia llegia i ho feia molt bé. El que passava és que jo era l'última de llegir la mateixa lectura que totes les nenes ja havien fet abans i jo, que tenia molta me-

↑ FOTO 6 El pare fent de carreter. Aquesta foto és de després de la guerra, quan treballava a La Camerana, del carrer de Casp, 126-128, però el carro gairebé era igual. El pare aquí se'l veu una mica més envellit, per culpa de la guerra.

Els meus records al barri de Trullàs

Maria Cabré Giné

Em dic Maria i tinc 92 anys i, com molta gent a la meua edat, m'és molt més fàcil recordar coses de quan tenia nou o deu anys que no pas què vaig menjar per sopar ahir al vespre. Fa gairebé noranta anys que vaig venir a viure al Poblenou i ho recordo com si fos la setmana passada.

Vaig néixer al Masroig, un petit poble del Priorat. Un lloc on molta gent havia d'emigrar per buscar feina. El meu pare, el Donís, va haver-se de buscar la feina i la vida fora del poble. De jove va treballar a les mines de plom i de carbó de Bellmunt i ja de casat va anar a Camarassa a fer de paleta on La Canadenc construí l'embassament, fins que la mare, tipa de tenir el marit fora, va decidir que havien d'anar a Barcelona. La mama, de soltera, havia estat de minyona a Barcelona i havia tastat la vida a ciutat, i a això de tornar al poble i passar penúries i anar a fiar no s'hi va acabar d'acostumar mai.

I ja ens podeu veure tota la família, pare, mare, la meua germana amb set anys i jo amb tres; tots cap a Barcelona (FOTO 1). Bé, de fet primer ens vam estar uns quants mesos a Santa Coloma de Gramenet. El pare de seguida va trobar feina de carreter al Poblenou i per no haver-se de llevar tan d'hora vam buscar pis al barri. I és així com l'any 1924 vam aterrar al Poblenou. Primer al carrer de Sant Pere cantonada amb la carretera de Mataró, damunt mateix de Can Guixer.

Els nostres encara vivien al Masroig, però passaven temporades a casa nostra, sobretot a l'hivern, quan no hi havia feina al camp. Els padrins vivien molt justers i mentre no hi havia la collita vivien a fiar. El Sindicat, el que ara és la Cooperativa, els pagava el preu just, però n'hi havia altres que pagaven un preu miserable gairebé com si fos per caritat. Era humiliant. La mare, quan podia —nosaltres tampoc no anàvem gaire bé, que diguéssim—, els enviava un bacallà sec

FOTO 1: Foto de família feta els primers dies de ser a Santa Coloma de Gramenet (1925). Recordo com si fos ara que jo estava malhumorada perquè el fotògraf havia donat a la mare i a la meua germana un ramet de flors i a mi no, dient-me que ja no en tenia més, però jo en veia un gerro a terra ple. Què es pensava? Que era beneïta? Petita sí, però beneïta no.

FOTO 2: El Cinema Catalunya.

FOTO 3: Foto que ens vam fer acabats d'arribar del Masroig, a les Rambles tocant a Colom. Encara estàvem «negres» del sol del poble. Devia ser l'estiu del 1924.

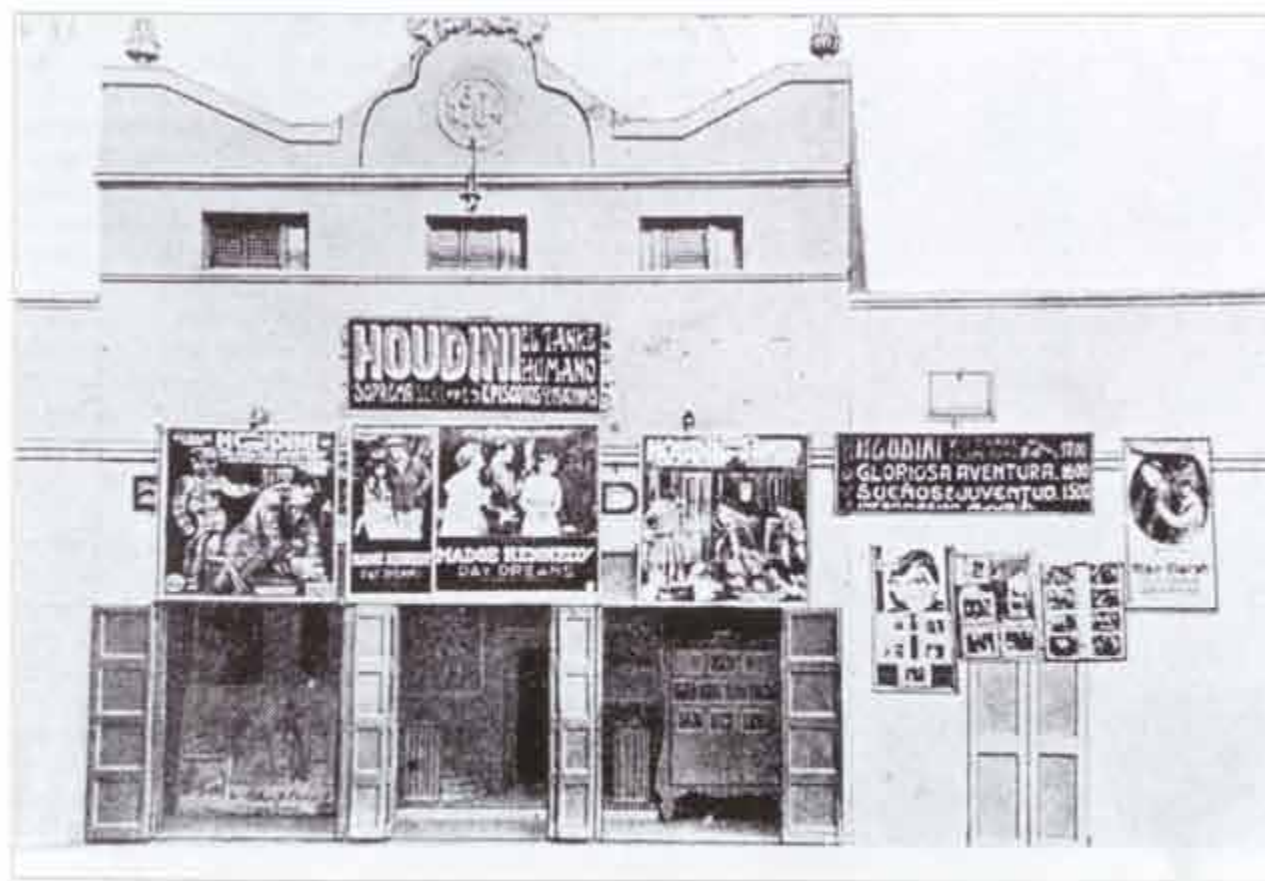
a trossos, sucre, llet condensada, arròs... Tot en un cove cosit, que feia arribar per recader.

Teníem un balconet que donava al carrer de Sant Pere i des d'allà la meua germana i jo vèiem passar els camions de les gracioses. Per distreure'ns les comptàvem. Després vam anar a compartir un pis amb una família d'un poble que es diu El Tornó. Em sembla que era al carrer de Catalunya, al costat mateix del cine que també es deia Catalunya. FOTO 2.

Aquí no ens hi vam estar gaire. Aleshores hi havia molts pisos per llogar i podies canviar fàcilment de pis si en trobaves un de més econòmic. D'aquests llocs gairebé no me'n recordo. Només tinc un lleuger record que la senyora de la família amb qui compartíem pis feia uns *potajes* que a la meua germana Palmira i a mi ens agradaven molt. A la meua mare no li feia gens de gràcia que les seves filles preferissin els *potajes* a l'escudella que feia ella. Pobra mama, se sentia ofesa. FOTOS 3 i 4.

Els meus veritables records d'infantesa comencen al lloc que en deien el barri de Trullàs. Devia ser, més o menys, el mateix passatge de Trullàs, el passatge d'Iglesias i els carrers de Pallars, Pujades i Pere IV. Era com un poblet dins del mateix Poblenou. Tots ens coneixíem. FOTOS 5.

El pare era carreter i transportava ciment amb un carro. Treballava a Can Costa, que estava a Pere IV, prop de l'Ateneu Colón. Can Costa venia material de construcció. El transport encara es feia majoritàriament en carros tirats per cavalls. De seguida ens van oferir fer de porters i cuidar-nos dels cavalls a les quadres que Can Costa tenia al passatge de Trullàs. A les cavallerisses també hi havia la *vivenda*, que era per a la família que cuidava el bestiar. Així teníem *vivenda* gratis. Cosa que no era de menysprear. I és així com vaig passar la infantesa a la placeta que formava l'eixamplament al bell mig del passatge

← Ferreteria Badius, que estava a Pere IV xamfrà amb el carrer de Granada. La raó social es va

crear el 1870 per fabricar olis i sabons. El 1909 van obrir la botiga de venda al detall i posteriorment

van ampliar l'oferta amb la ferreteria. El 1965 van inaugurar un edifici de cinc pisos al costat d'aquesta

botiga. L'empresa va desaparèixer el 2012 després d'una llarga crisi.

↑ La primera sala del cinema Triunfo, del 1904. Estava a la cantonada de Pere IV amb la Rambla.

↑ Fotografia de la primera dècada del segle XX, del carrer de Pere IV a l'altura de Roc Boronat. Es veuen una gran quantitat de carros de tracció de sang. La casa de l'esquerra de la fotografia, d'estil modernista, encara existeix.

C. O. 1 San Martín de Provensals.
Carretera de Mataró "Cuatre Cantons".

↑ Malgrat que la postal diu «Cuatre Cantons», la fotografia està presa mirant al Besòs abans de la Rambla, que és l'encreuament que es veu en primer terme. Els Quatre Cantons és la següent cruïlla on es

pot apreciar a l'esquerra l'edifici del Gurugú encara en construcció. Aquest edifici fou inaugurat l'any 1909; per tant, la fotografia deu ser d'un o dos anys abans. Es pot remarcar l'intens trànsit de carruatges de tracció de sang,

els nombrosos tendals que donen personalitat urbanística al carrer i demostren una forta activitat comercial, i un all colomar, molt habituals als terrats de l'època.

el temps, la manufactura tèxtil va plegar i el recinte va ser subdividit i es va llogar a petits tallers. El mateix passava amb la fàbrica coneguda amb el nom de La Granota, situada just sobre el traçat del carrer de la Llacuna, que n'impedí l'obertura fins als primers anys del segle XXI. L'empresa Locales y Fuerzas Industriales Sociedad Anónima (LYFISA) es dedicava a llogar els locals i a vendre l'electricitat per fer funcionar la maquinària dels tallers. S'hi accedia per un passatge estret des del carrer de Pere IV. Un cop enderrocades les naus per executar l'obertura del carrer, s'hi ha construït l'escola de primària La Llacuna i el modern edifici de l'empresa d'audiòfons Gaes. Avui, aquesta confluència de parcel·les industrials es troba perfectament encaixada dins la quadrícula urbana i el paisatge està esquitxat de noves i sobtades architectures. Només l'obliqua direcció de Pere IV s'entesta encara a vulnerar l'ortogonalitat!

Pere IV – rambla del Poblenou

En temps de la postguerra, el cinema va ser una activitat d'oci important. El Poblenou va arribar a comptabilitzar cinc cinemes, a part de petites sales parroquials. Dos d'aquests cinemes estaven al carrer de Pere IV: el Cinema Triunfo, a la mateixa cantonada amb la Rambla, va ser el primer local del barri dedicat exclusivament a cinema (va ser enderrocada el 1983), i el Cinema Provençals estava quasi a tocar del carrer de la Selva de Mar. Cap dels dos no existeix en l'actualitat. Però Pere IV acollí també algunes seus d'entitats socials i recreatives que foren escenari de l'oci de les classes populars. Una de les més antigues és l'Ateneu Colón, fundat l'any 1889 al Cafè Colón, a

↑ Edifici de la Cooperativa Pau i Justícia, obra de l'arquitecte Josep Masdeu, de l'any 1924. La façana es modificà posteriorment.

Pere IV de nit.

Pere IV des de la parada de bus de la Cooperativa Pau i Justícia. Es veuen els tallers de metall MRS i els Hierros Llopert.

Enderrocament del conjunt industrial Can Morató, per l'obertura de la rambla del Poblenou per sobre de Pere IV.

Preparant l'enderrocament d'habitatges prop de Can Ricart.

Pere IV, 1995. Una última mirada

FOTOGRAFIES
Andreu Mitjans

Una mirada, a voltes
desolada, nostàlgica
també, del carrer de Pere
IV, just al moment en què
començava la seva radical
transformació.

Un valuós testimoni
fotogràfic del que va
ser una important via,
pràcticament inalterada
durant els últims cent anys.

Okupes de la
cotxera de
tramvies de Pere
IV. A la dreta,
l'església del
Sagrat Cor.

Passatge de
l'Angle des de
Pere IV. A la
dreta Can Casas,
fàbrica tèxtil
anterior al 1802.
Al fons, la torre
de Can Ricart.

Enderrocament
d'habitatges. Al
fons a l'esquerra,
la fàbrica
Oliva Artés.

la carretera de Mataró, 258, just on s'aixeca actualment la seu de l'empresa Gaes. L'Ateneu Colón, que durant la Guerra Civil va ser ocupat per patrulles de la FAI que el desembre del 1936 van jutjar i condemnar a mort el bisbe Irurita, va romandre en aquella ubicació fins als primers anys de l'actual segle, quan les obres d'obertura del carrer de la Llacuna van propiciar l'enderroc del vell edifici i l'entitat es va haver de traslladar al carrer de Pujades, entre Granada i Badajoz. La sala de ball de l'Ateneu va fer competència a la d'una altra entitat del carrer de Pere IV, la Cooperativa Pau i Justícia, fundada l'any 1895. La Pau, com l'anomenaven popularment, recorda l'associacionisme popular i obrer, una part del qual s'orientava també a posar a la disposició dels socis queviures i mercaderies a bon preu en les seves botigues. També va promoure habitatges per a gent de classes populars. I a la seva seu del carrer de Pere IV, als Quatre Cantons, disposava d'una gran sala de ball, billars i altres activitats recreatives. A la cantonada de Pere IV amb el carrer de Batista, a principis del 2013 la Sala Beckett va instal·lar el seu taller obrador.

Pere IV – Bilbao

Més enllà dels Quatre Cantons, l'indret més cèntric on tenien parada primer els tramvies i després tots els autobusos que circulen per Pere IV, el paisatge ha sofert una gran transformació a causa del pla urbanístic de l'obertura de la Diagonal i també del 22@, en execució des de fa pocs anys. El planejament urbanístic comportà l'enderroc d'un gran nombre d'habitatges i de locals industrials al llarg de Pere IV, on ara hi ha el

↑ La confluència del carrer de Pere IV amb els de Maria Agulló i Sant Joan de Malta va crear la toponímia Quatre Cantons. Era un

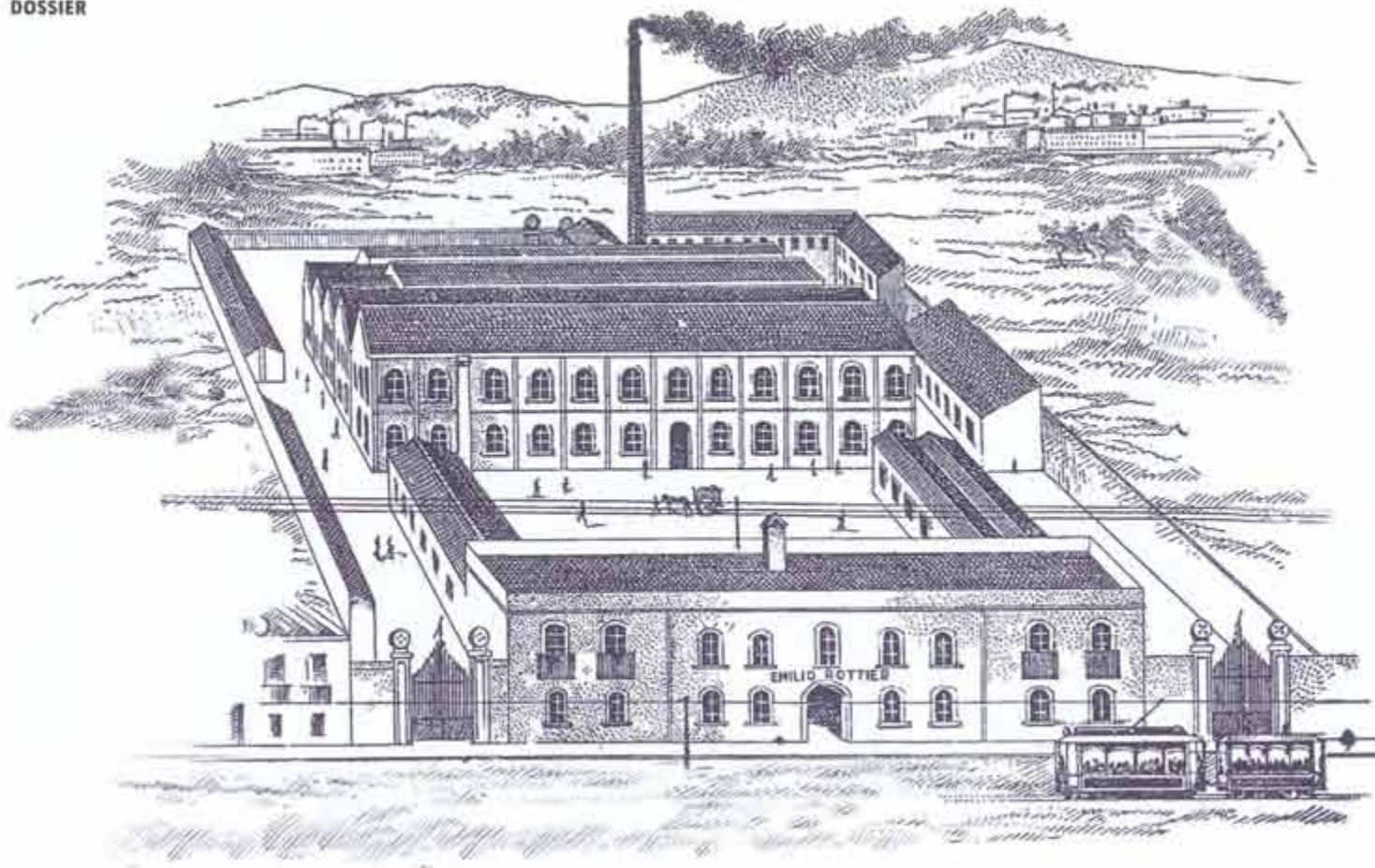
important nus de comunicació entre la carretera d'accés a Barcelona i el trànsit muntanyamar. La fotografia és del 1910.

↑ La Sastreria L'Africana, a Pere IV, 193, porta aquest nom perquè el seu fundador,

Mir Vives, tenia negocis a Melilla. El 1919 se la va quedar la família Poblet, que encara es

la propietària de la botiga que actualment ven roba de treball. La fotografia és del 1920.

JOSEP MARIANEDA

↑ El parc del Centre del Poblenou talla el recorregut de la històrica via. Uns cartells indiquen la única traça que queda del lloc on passava el carrer de Pere IV. El parc, delimitat

pels carrers Bar de Roda, Marroc i Bilbao i l'avinguda Diagonal, és obra de l'arquitecte francès Jean Nouvel i va ser inaugurat l'any 2008.

parc del Centre del Poblenou. La construcció del parc, obra de l'arquitecte francès Jean Nouvel, va fer desaparèixer alguns carrers com ara el de Recaredo i Puigmal i, parcialment, el passatge del Marquès de Santa Isabel, que des de la carretera conduïa a l'entrada d'una de les indústries del ram de l'aigua més importants de la ciutat, Can Ricart. El marquès, Frederic Ricart i Gibert, era el fill del fundador de l'empresa d'estampats que va començar a créixer en aquell indret a partir del 1852. Els primers edificis van ser obra de l'arquitecte Josep Oriol i Bernadet. Del passatge n'ha quedat el darrer tram, ja dins del recinte de la fàbrica, que, catalogada com a bé cultural d'interès nacional (BCIN) des de l'any 2009, es troba oficialment en fase de rehabilitació. L'any 2013, la Universitat de Barcelona va anunciar la seva voluntat d'ubicar en aquest indret els seus estudis de comunicació.

Pere IV – parc del Centre – Oliva Artés

L'encreuament de la vella carretera amb la Diagonal, l'obertura de la qual l'any 1999 va fer desaparèixer un intricat i complex paisatge evocador d'un altre temps, ha generat un espai urbanísticament dispers i eclèctic. Es barregen vells referents industrials com ara la torre i la xemeneia de Can Ricart, o les naus de la vella fàbrica de maquinària Oliva Artés, amb les noves i atrevides arquitectures formades per cossos geomètrics volgudament desencaixats com els del conjunt d'hotel i oficines, obra de l'arquitecte també francès Dominique Perrault. Els vells tallers Oliva Artés aixoplugaran la secció d'interpretació de la ciutat industrial del Museu d'Història de Barcelona (MUHBA). (SEGUÏX A LA PÀG. 36)

Patrolles de control durant la Guerra Civil espanyola, l'any 1936, a l'altura dels Quatre Cantons.

Processó de Corpus de l'any 1950. Passa per davant de les cotxeres dels tramvies, provinent de la parròquia del Sagrat Cor.

Manifestació de treballadors el 1976, per l'amnistia laboral al Poblenou.

Diada nacional de Catalunya. Punt de sortida, a Pere IV-Almogàvers, de la columna del Poblenou per unir-se a la manifestació per l'Estatut del 1977.

JOSEP M. HUERTAS

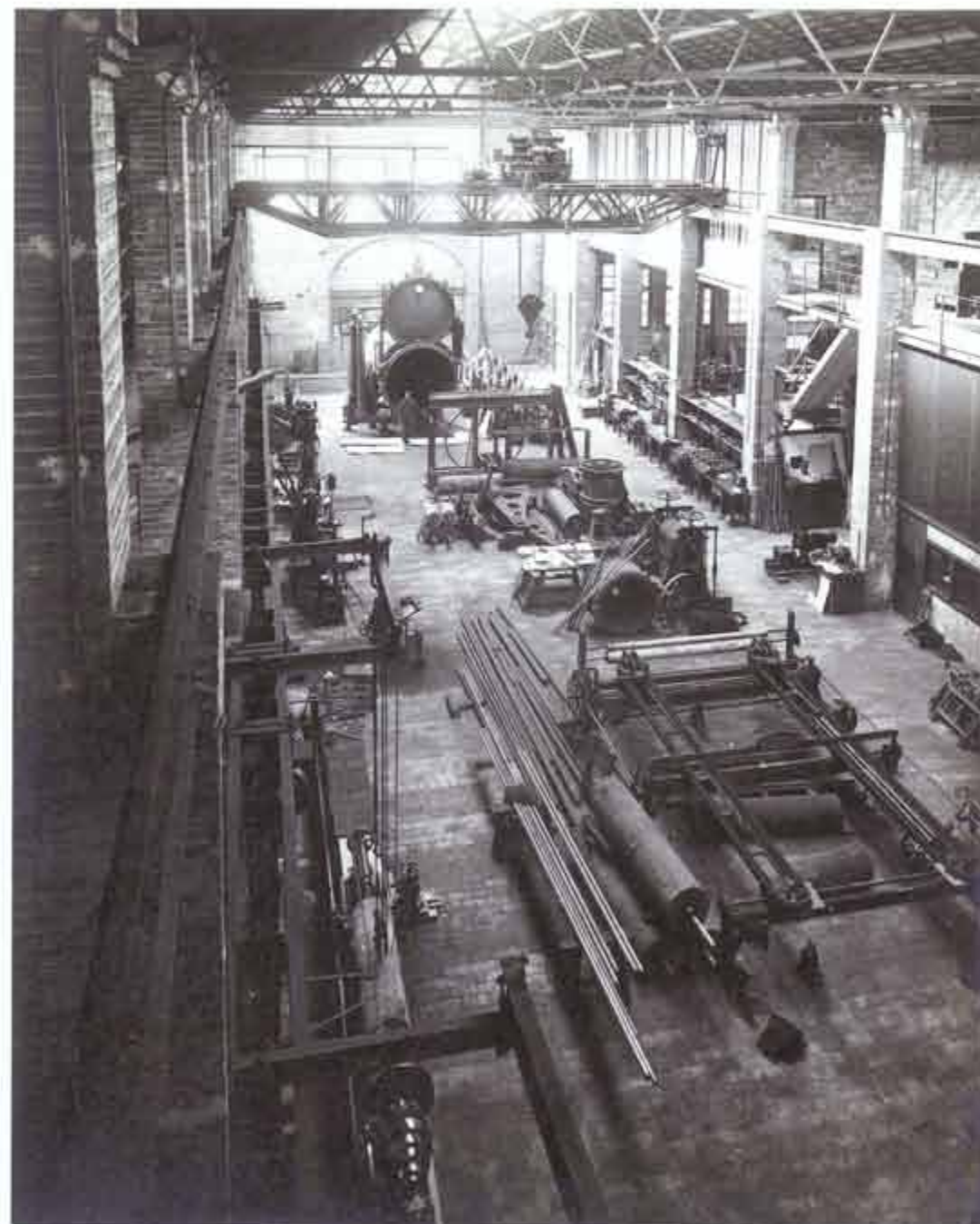

Processó de Corpus als anys 20 procedent de la parròquia del Sagrat Cor. Al darrere, dos tramvies de la línia 71.

Militars, falangistes i altres autoritats acompanyen, pel carrer de Pere IV, els membres de l'Hermandad de Labradores y Ganaderos de San Martín de Provensals, de la seva seu, al número 462, a l'església del Sagrat Cor, a celebrar la festa de Sant Isidre. Fotografia de la dècada dels anys cinquanta.

← Gravat de la fàbrica Emilio Rottier que estava a Pere IV, 347. L'empresa es va fundar el 1902 i, entre altres articles, fabricava el negre anilina. Als anys trenta va treballar en aquesta empresa Joan Garcia Oliver, el líder anarquista que va acabar sent ministre de Justícia durant la Guerra Civil.

← La nau gran de la fàbrica Oliva Artés coneguda com la *catedral*. Aquesta empresa es va fundar el 1878. La fotografia de la nau és del 1930. La raó social va desaparèixer el 1978, però l'activitat va continuar un temps més com una cooperativa de treballadors.

Protesta dels veïns de la plaça de Klein, l'any 1975, contra la indústria Fertrat, que emetia fums tòxics.

← Una part de la fàbrica Oliva Artés és ara una caserna de la Guàrdia Urbana. La nau més gran s'ha de convertir en un annex del Museu d'Història de Barcelona.

El passatge que va canviar de lloc

El passatge del Marquès de Santa Isabel, avui definitivament desaparegut per la creació del parc del Centre del Poblenou, va canviar de lloc a finals dels anys vint del segle passat.

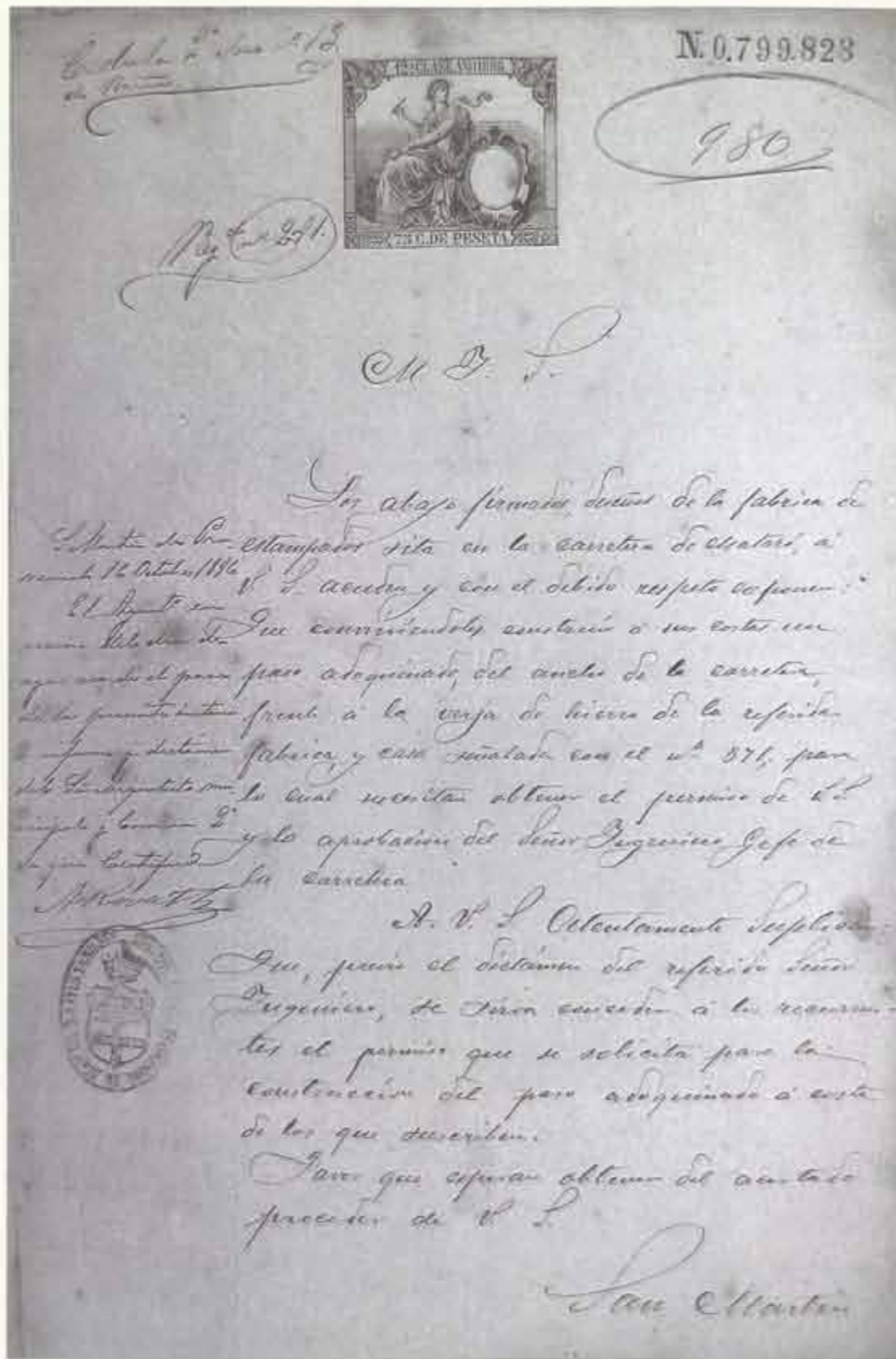
A partir de la troballa a l'Arxiu Municipal Contemporani de l'Ajuntament de Barcelona de la sol·licitud d'un permís per a l'obertura d'un nou vial per part dels hereus de l'industrial Frederic Ricart el 1886, hem descobert que van existir dos passatges per entrar a la fàbrica; el primer, el passatge de Ricart, que era per on entraven i sortien els treballadors i les mercaderies, i el passatge del Marquès de Santa Isabel, que donava al jardí i a l'habitatge dels amos. Quan aquest segon passatge va desaparèixer a la dècada dels anys vint, el nom el van traspasar al primer passatge de Ricart, que a partir d'aquell moment es va convertir en Marquès de Santa Isabel.

Frederic Ricart va ser un important empresari del tèxtil i el propietari de Can Ricart, una de les indústries més potents del seu ram de l'Espanya de finals del segle XIX. La seva fàbrica es trobava a tocar a la carretera de Mataró. Per arribar a la fàbrica calia passar per un passatge que comunicava amb la carretera. Com que es tractava d'un passatge que només portava a la fàbrica va agafar el nom de passatge de Ricart.

Aquest era el camí obligat de les totes les mercaderies i l'accés dels treballadors. Només creuar la porta, a mà dreta hi havia el «xalet», l'habitatge del porter que també feia funcions de vigilant. A mà esquerra i una mica més enllà, l'habitatge del propietari. Aquest edifici tenia una façana al pati, i una altra a uns esplèndids i grans jardins. La petició del 1886 «para la construcció de un paso adoquinado a costa de los que suscriben» té a veure amb les millores que des de finals de la dècada del 1870 anava introduint Frederic Ricart en el recinte industrial. El nou accés al recinte es va batejar amb el nom de passatge del Marquès de Santa Isabel, que era el títol nobiliari que havia adquirit Frederic Ricart i Gibert, fill del fundador de la indústria. Quan es va demanar l'obertura del passatge, el títol de marquès ja havia passat al fill de Frederic Ricart, perquè aquest havia mort tres anys abans.

Les millores introduïdes a la fàbrica no es limitaven només als processos de producció. Van dignificar el recinte i el van ennoblir des del punt de vista paisatgístic. Era lògic, doncs, que el propietari i la seva família tinguessin el seu habitatge dins del recinte de la fàbrica.

El gran jardí, que segons el cens de Sant Martí de Provençals del 1871 ocupava més de 10.000 metres quadrats, formava part d'aquest projecte d'embelliment progressiu com un símbol

més de modernitat i progrés, i és en part el responsable de l'obertura del passatge.

El nou vial comunicava la carretera de França amb el jardí dels amos sense passar per la fàbrica. Era l'entrada noble del recinte, el camí directe a la residència dels propietaris, que posteriorment es va convertir en l'habitatge del contramestre. Un cop passada la porta de ferro, el camí travessava el jardí i acabava a l'esplanada de façana de la casa principal.

El croquis (FIGURA 1) ens permet una hipòtesi de com era la nova entrada i el camí a través del jardí. Amb aquest nou accés, el recinte d'aproximada-

ment quatre illes de l'exemple es convertia en l'única indústria a la qual es podia accedir per dos carrers diferents però que tenien el nom del mateix propietari: passatge de Ricart i passatge del Marquès de Santa Isabel. Paral·lelament a les obres de millora de la fàbrica i l'entorn del seu habitatge habitual, Frederic Ricart havia encarregat a Josep Fontserè la construcció d'un palauet, encara existent, al passeig de Sant Joan cantonada amb el carrer de la Diputació, de Barcelona. L'edifici va ser durant molts anys seu de la companyia d'Aigües de Barcelona i actualment és la seu de la Conselleria d'Interior. L'Exemple esta-

↑ Document original de la instància amb la qual els hereus de Frederic Ricart sol·licitaven permís per obrir un nou carrer que comunicava

la carretera de Mataró amb la nova porta del recinte que havia de donar directament al jardí i a l'habitatge del propietari.

Cooperativa Pau i Justícia. Anunci de coques per la revetlla als anys cinquanta.

Botiga de la Cooperativa Pau i Justícia. Fotografia feta als anys setanta després de la reforma que es va fer el 1963.

El popular restaurant Martinet el dia de la inauguració del local l'any 1929 i el dia del seu tancament el 28 de març de 2002.

Gaspar Arnill, forner a La Joia Catalana, l'any 1992. Aquest forn, al carrer de Pere IV tocant al passatge de Trullàs, fou fundat el 1892 i enderrocat un dia abans de complir 100 anys.

Fotografia d'alumnes de l'Acadèmia Arnau a la tardor de l'any 1938. A l'esquerra, Eduard Arnau, director i fill del fundador. Al fons, la casa El Curugú. Hi ha vidres amb paper engomat per a evitar que caiguessin en cas de bombardeig.

Festa de la Flor, en benefici dels tuberculosos pobres. Foto d'aproximadament l'any 1910 feta a la cruïlla de la Rambla amb Pere IV. Al fons, el Colegio Ibérico.

Interior de la Ferreteria Balius l'any 1936.

Bar taverna El Vinyet l'any 1964. Fundat l'any 1951 estava al número 243 del carrer de Pere IV.

va de moda i qualsevol gran empresari volia estendre les seves propietats a aquest nou i modern barri. Entre mitjan i finals de la dècada del 1880 la família Ricart es va traslladar al nou edifici de l'Eixample conegut com el palauet del Marquès de Santa Isabel. Aquest trasllat va significar el tancament de la nova porta pel jardí i, com a conseqüència d'això, el desús i abandonament del passatge, que malgrat tot va continuar existint, com a mínim en la grafia dels plànols de la època, fins a finals dels anys vint ja del segle XX. La darrera notícia que tenim de l'existència del passatge del Marquès de Santa Isabel tal com s'havia sol·licitat en el permís del 1886 és perquè apareix dibuixat en el plànol de Vicenç Martorell del 1927 (FIGURA 2) amb l'arbrat i el seu nom.

Només dos anys després, en un plànol datat el 1929 (FIGURA 3), podem observar que el carrer pràcticament ha desaparegut, ja només queden les restes de l'alineació d'arbres del passatge i el seu nom s'ha traslladat uns metres més enllà, prenent-li el lloc al carrer que fins llavors havia estat el passatge de Ricart.

Actualment ja no existeixen cap dels dos passatges ni els seus noms. Amb la prolongació del carrer del Marroc i la construcció del parc del Centre del Poblenou ha desaparegut qualsevol referència als passatges del Marquès de Santa Isabel i de Ricart. Recentment, s'ha rebatejat un carrer interior del recinte que és la prolongació del que havia estat el passatge —el de l'antiga entrada de la fàbrica— amb el nom d'Emilia Coranty. El nomenclàtor oficial de la ciutat s'ha oblidat dels antics topònims de lloc.

Jordi Díaz Callejo

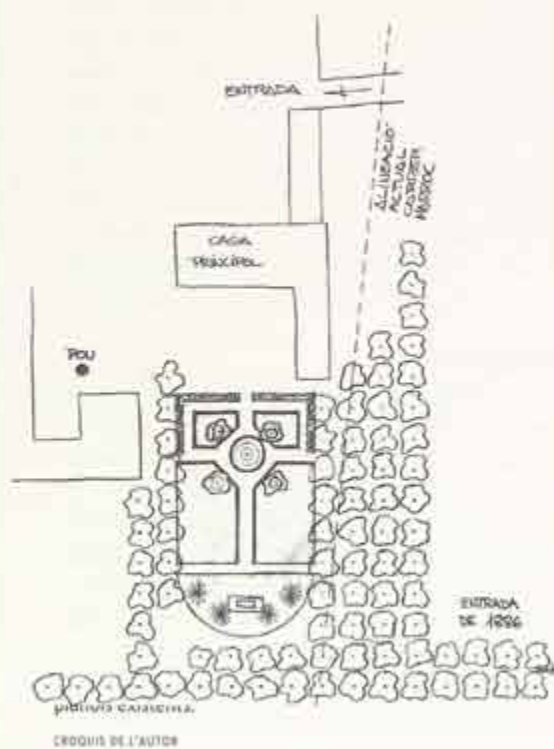

FIGURA 2. Plànol de Vicenç Martorell del 1927 amb el seu arbrat i reconegut encara amb el nom de passatge del Marquès de Santa Isabel.

FIGURA 3. En un plànol datat el 1929 podem observar que el carrer pràcticament ha desaparegut.

← Dibuix de la fàbrica del 1888.

← Gravet de Can Ricart d'Antoni Castelucho i Vendrell (1838-1910) publicat el 1888.

↓ A la dreta de la imatge es pot veure part del passatge del Marquès de Santa Isabel amb l'arbrat i la bosquina del jardí de Can Ricart.

ARQUEL TOLENA VIZO, EDITOR

La Escocesa, un centre artístic singular que lluita per sobreviure

La Escocesa és un dels complexos industrials més antics de Barcelona que encara sobreviu a l'ombra del que fou el Manchester català. Està al carrer de Pere IV, 345, en un indret històric estratègic, però que ara és terra de ningú. S'hi accedeix a través d'un passatge interior, per la façana de l'edifici de pisos on vivien els treballadors de la fàbrica. Davant hi ha l'església del Sagrat Cor, amb la seva placeta, que no segueix el traçat de l'eixample i que li aporta una mica de caliu.

Avui, aquesta fàbrica del segle XIX ha aconseguit resistir a la demolició gràcies al fet que conté un centre de creació artística. Però La Escocesa és, per sobre de tot, un element de gran vàlua per entendre el nostre passat industrial. Autèntic viver d'empreses punteres de la primera onada de la Revolució Industrial, el recinte s'inaugurà el 1852, amb J. Arbós y Cia., una empresa de colorants químics per al tèxtil. A partir del 1877, el recinte es parcel·la per llogar-lo a diverses societats, entre les quals la sucursal catalana de la Johnston, Shields & Co., dedicada a la manufactura del punt crochet i que bateja la factoria amb el nom de La Escocesa.

A la dècada dels anys noranta s'hi instal·len els primers artistes, que lloguen alguns dels tallers. Molts d'ells pertanyien a l'Associació d'Idees EMA i també a altres hangars de creació ja desapareguts, com el Submarí és a partir del 1999 que ja podem parlar de La Escocesa com una veritable fàbrica per a la creació.

Però l'any 2006 entra en joc el 22@ i el boom de l'especulació del sòl. Renta Corporación compra La Escocesa amb la finalitat d'enderrocar-la i construir-hi oficines i habitatges. El 2012, el grup Santander compra la fàbrica per 33 milions de euros i pacta amb els artistes el desallotjament l'any següent. Els veïns dels pisos també van rebre pressions per marxar, però encara queda algun resistent.

Inesperadament, després del desallotjament, l'Institut de Cultura aprova un pla de renovació i cataloga el recinte com a patrimoni industrial. S'estableix que dues naus del complex passin a ser de titularitat municipal i s'inclouen dins del programa «Fàbriques per a la creació artística». El 2008, l'Ajuntament cedeix la gestió provisional a l'Associació d'Idees EMA. Avui, l'associació continua autogestionant l'espai mitjançant un acord que es renova cada any. Aquest acord es mantindrà fins a la remodelació definitiva de l'edifici, que encara no té data d'inici. Quan finalitzi, es convocarà un concurs públic per definir la gestió de l'espai.

Actualment, La Escocesa allotja una trentena d'artistes visuals, de diferents disciplines i nacionalitats. A grans trets, el seu projecte, de clara vocació pública, consisteix a: oferir tallers a preus assequibles, establir programes d'intercanvi (Islington Mill, a Manchester, i UBA, a Bulgària) i organitzar actes de participació al barri (com ara els Tallers Oberts Poblenou), entre d'altres (Festival de Murals, etc.). La producció artística dels residents és el més important. Per això, el desembre del 2012 inaugura una sala d'exposicions, amb l'objectiu de difondre i promocionar professionalment el seu treball.

Montse Sintès

↑ Gravat de la fàbrica tèxtil La Escocesa, que des del 1999 és una fàbrica de creació artística. Johnston Shields & Co. coneguda com La Escocesa,

es va instal·lar a Sant Martí el 1894 i va mantenir la seva manufactura, primer de llana i després de tuls, fins a principis de la dècada dels

anys noranta del segle passat. Posteriorment, la fàbrica es va parcel·lar en diverses activitats i ara la majoritària és l'artística.

Pere IV – plaça de Klein

A partir d'aquest punt, passat el parc del Centre, Pere IV recupera l'aspecte de carretera. Els habitatges escassegen i estan concentrats al voltant del passatge de Klein, que porta el nom d'una important fàbrica de productes de goma i cautxú que hi havia en aquell indret avui convertit en un solar a l'espera de ser urbanitzat. Retrobem les grans fàbriques o, més ben dit, el que en queda, com ara la fàbrica de mocadors de Joan Lucena, que data del 1862, amb entrada per Pere IV, 294, tocant al recentment obert carrer de Fluvià. Les naus, que tenen protecció patrimonial, visiblement cremades per diversos incendis patits els darrers anys quan la fàbrica havia abandonat ja tota activitat, resten a l'espera també d'una rehabilitació.

Pere IV – plaça del Sagrat Cor

Una renglera de cases de planta baixa i dos pisos separa el carrer del complex fabril de La Escocesa (VEURE ARTICLE DESGLOSSAT).

Entre la fàbrica Lucena i el carrer de Provençals es troba encara sense urbanitzar la que amb tota probabilitat va ser la darrera gran finca agrícola del Poblenou, propietat del comte de Lacambra. Persisteix encara tocant a l'església del Sagrat Cor un casal conegut com la casa d'estiu dels Lacambra. Aquest propietari es dedicava a la foneria i el laminatge del coure a la Barceloneta. Va construir, segons plànols de l'arquitecte Rovira i Trias, un conjunt de nou casetes arrencades a la carretera de Mataró. Les cases, avui enderrocades (només

Cursa ciclista a la Festa Major del 1930 al carrer de Pere IV amb Pallars i Badajoz.

Bar i sala de billars a la Cooperativa Pau i Justícia als anys cinquanta.

Unes dones al balcó d'un habitatge del carrer Pere IV. L'edifici del davant és una nau dels tallers Oliva Artés.

Exposició i venda de mones de Pasqua a la botiga de la Cooperativa Pau i Justícia l'any 1968.

Ball a l'Ateneu Colón per la Festa Major dels anys quaranta.

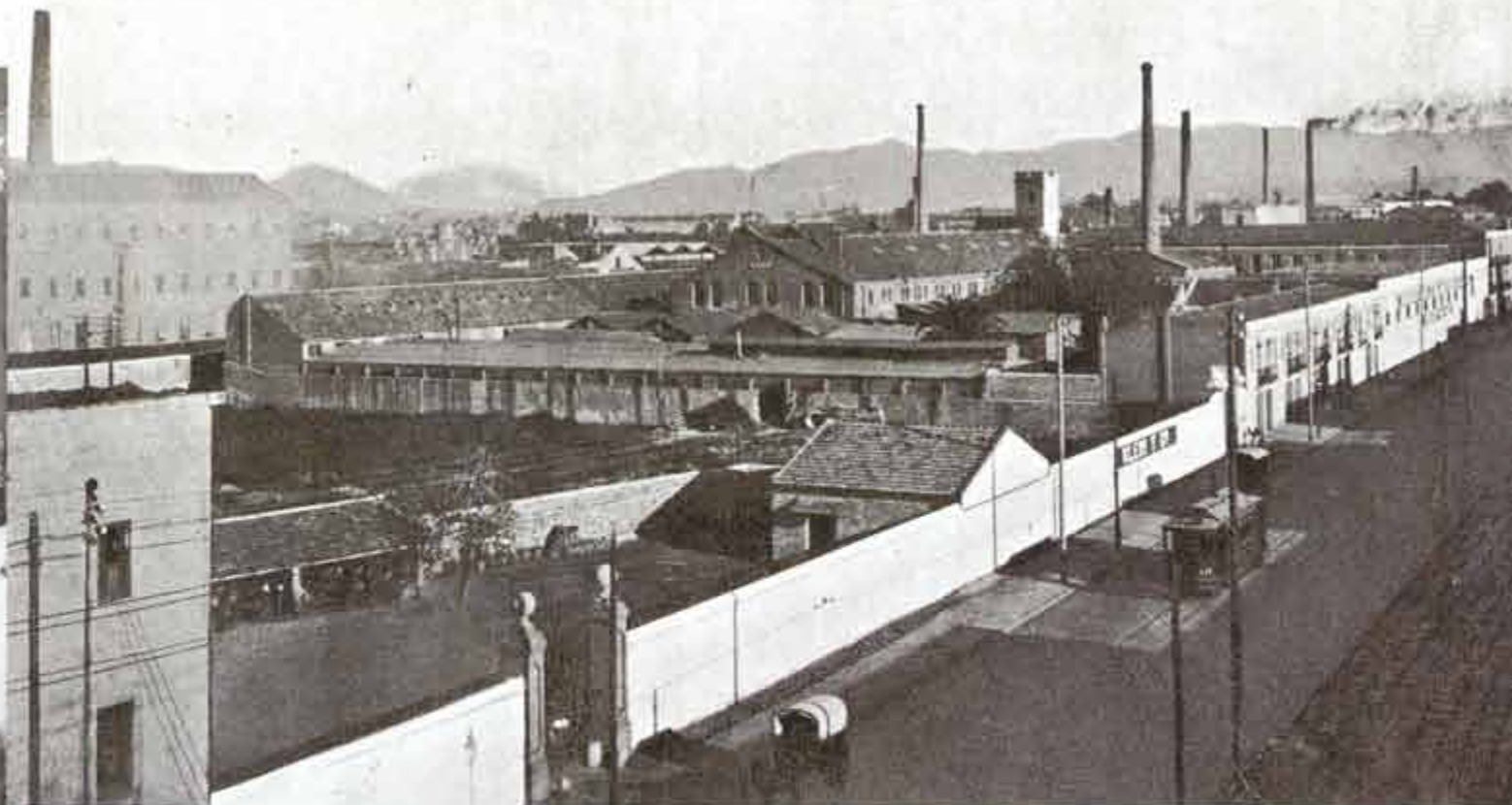

FOTO: TMO

Bar i cambrers de l'Ateneu Colón l'any 1948.

Benestar de veïns durant la Festa Major, a la placeta de Klein, als anys cinquanta.

UNA NOVA FABRICA

El nou edifici, situat a l'avinguda de Catalunya, és un edifici modern i funcional. És, a més, un edifici que permetrà a la indústria de la zona de desenvolupar-se i créixer. La nova indústria es caracteritza per ser moderna i amb les darreres tecnologies. Els seus productes són de qualitat i són molt apreciats.

← Inauguració l'any 1910 de la nova fàbrica de l'I de Ca l'Alíer al carrer de Pere IV, 294. Anteriorment, des del 1853, havia estat la fàbrica de mocadors de Joan Lucena.

LA II EXPOSICIÓN CATALANA, 1910

↑ La fàbrica Klein, Pere IV, 289. Es va fundar el 1890 i es va dedicar a la producció de gomes i caubxús. Durant el segle XX va fabricar pneumàtics. La fàbrica ha desaparegut, però ha deixat el seu nom al nomenclator de Barcelona.

↓ Detall d'una etiqueta de «Sucesores de J. Lucena, estampados, indianas y pañuelos». Dibuix idealitzat

amb la fàbrica al fons i totes les al·legories del comerç i la indústria, típiques del segle XIX.

↑ L'església del Sagrat Cor de Jesús el 1926, any de la seva inauguració. D'estil neogòtic, és obra de l'arquitecte Enric Sagnier.

JOSEP ROSSELL

Reileus de l'escultor Eusebi Arnau, que el 2006 van ser restaurats pel també escultor Josep Rosell.

Pere IV a l'altura del barri del Tomàquet, davant de l'església del Sagrat Cor. Al final de les cases, a l'esquerra, es veu Ca l'Agustí. Els tramvies, ja molt a prop de les cotxeres, circulaven per una soia via.

Treballadors de Can Bohigas el 1919. Aquesta fàbrica tèxtil fundada per Joan Framis el 1861 també era coneguda com Can Janas. Anava de Pere IV al carrer de Tànger, entre Llacuna i Lutxana (avui Roc Boronat).

Treballadors de la fàbrica de tuls Johnston Shields and Co., coneguda com La Escocesa, en una foto de començaments del segle XX.

Tancada dels treballadors, l'octubre del 1977, a l'interior dels tallers Oliva Artés després de la suspensió de pagaments l'any 1977.

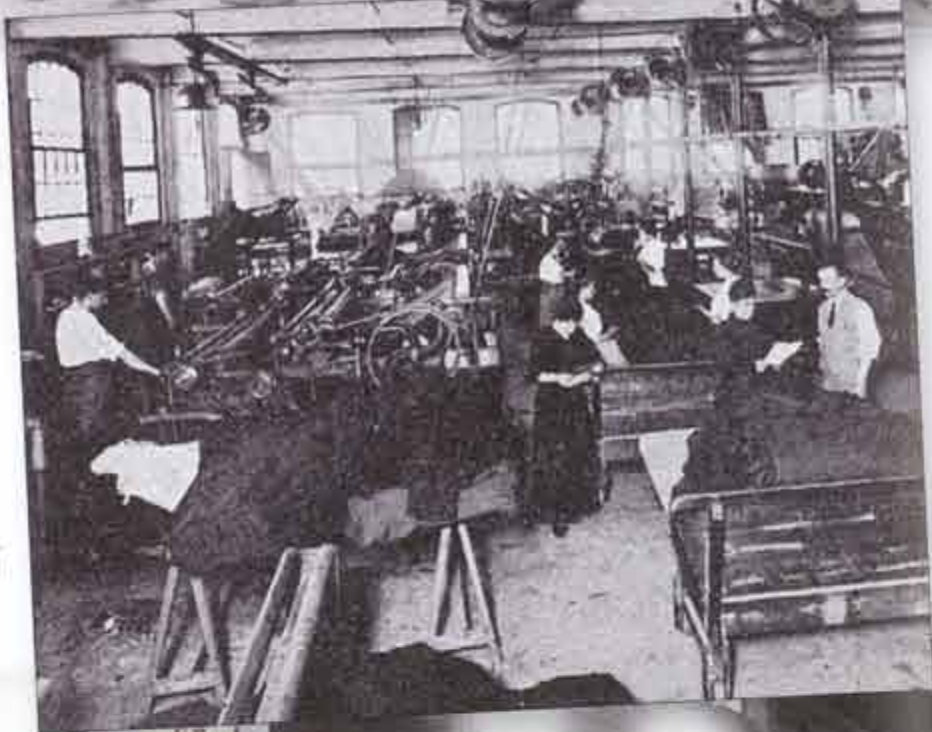
Pagesos treballant en un camp de Semillas Fitó. Anys vint. Al fons es veuen els plàtans de la carretera.

El carrer de Pere IV. Recorregut pel paisatge humà

La història de les fàbriques del carrer de Pere IV l'han escrit les persones. Les que hi treballaven i les que feien vagues; les que es manifestaven pel carrer i les que participaven en les curses ciclistes; les que hi anaven en processó darrere el pal·li i les que celebraven la xocolatada de les festes majors. Són els homes i les dones que anaven a ballar sardanes a la Cooperativa Pau i Justícia o a jugar escacs a l'Ateneu Colón. Els qui es bevien la barreja a les tavernes i feien cua a les fleques quan encara donaven la tanda.

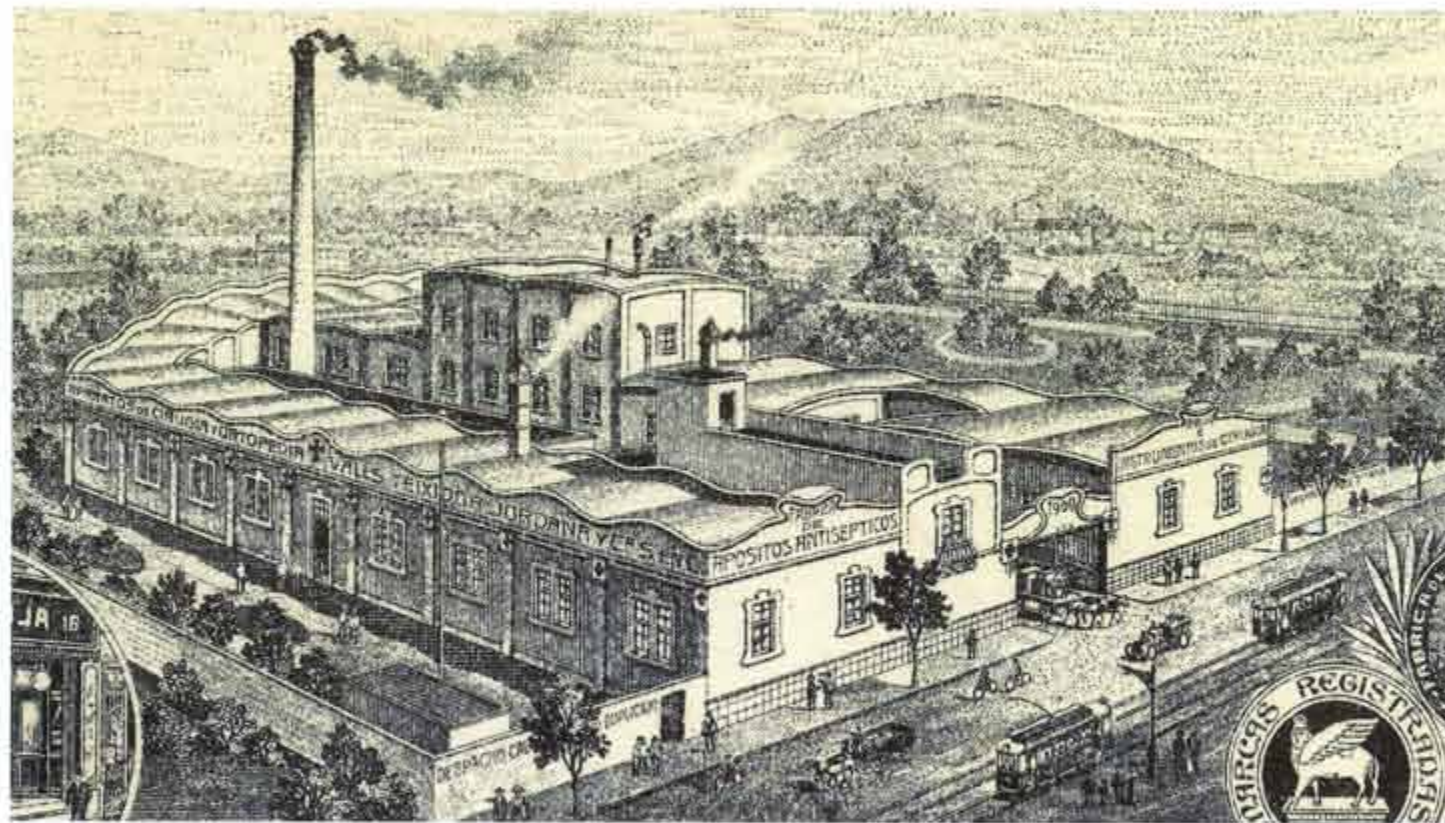

Anys vint. Obrers, segurament d'El Fil, nom popular de la fàbrica Martí, Llopart i Trench, dedicada al cotó, ubicada a l'altura del carrer de l'Agricultura.

Treballadors dins una nau de l'empresa Emilio Rottier. Fotografia del 1916.

Treballadors al pati de la fàbrica Martí, Llopart i Trench en la gelada de del febrer de l'any 1956.

↑ Postal feta com a record de la inauguració de la fàbrica Valls, Teixidor, Jordana y Cia. l'any 1910.

↑ Detall del frontis de la façana, amb l'any de la construcció, que restava de la fàbrica l'any 1991.

↑ Gravat de la fàbrica Valls, Teixidor, Jordana y Cia., que fabricava apòsits antisèptics, gornes i altres articles sanitaris i instrumental de cirurgia. El conjunt fabril, d'estil modernista, de l'enginyer Emili Lluch, es va acabar de construir el 1909.

en queda la façana a Pere IV), tenien planta baixa i pis amb un petit pati darrere. La resta d'aquesta propietat va conservar el caràcter agrícola de regadiu fins als anys vuitanta, quan s'omplí de barraques, algunes de les quals, molt poques, persisteixen encara a l'espera que s'urbanitzi l'espai.

Fins ben entrat el segle XX, Pere IV mostrava en aquest indret un paisatge perceptiblement rural, amb camps i horts enmig d'unes fàbriques que anaven conquerint l'espai, com la citada Escocesa, Can Rottier, empresa d'acabats tèxtils, o Cases i Jover (Can Cases), empresa d'una de les nissagues fabrils més importants, establerta a la carretera des d'abans del 1804. L'església del Sagrat Cor al peu de la carretera dona compte del nucli veïnal que, a cavall d'una pagesia ja minvant i la creixent població obrera que omplia les fàbriques, s'estenia des d'aquell indret, al costat de les cotxeres dels tramvies, avui encara dipòsit de vehicles de transport municipal, fins al que es coneixia com el barri del Tomàquet, més enllà de l'actual carrer de la Selva de Mar.

Pere IV – Selva de Mar

L'empresa de llavors Semillas Fitó, l'establiment de venda de plançons, avui garden center Ca l'Agustí, i l'Hermandat Sindical de Labradors —la branca agrària del sindicat vertical franquista— donen compte d'una activitat també rural a la carretera.

Pere IV, camí de fonts

Eduard Milán i Garcia

L'aigua només la trobem a faltar en moments de sequera, quan no té les qualitats mínimes de potabilitat o quan cal fer llargs desplaçaments per trobar-la. Aquestes condicions — quasi totes de manera simultània — es van donar al segle XIX a Sant Martí de Provençals, que havia de controlar l'«aigua de boca» o, dit més correctament, l'aigua de beure o potable. Avui la tenim dins la llar, però al segle XIX i anteriorment calia extreure-la de pous o tragar-la de lluny. Va ser una necessitat i un clam popular el fet que s'establint fonts públiques en els nuclis de població. I també allà on es va centrar la industrialització, que tenia efecte de crida i d'aglutinador de població, la majoria novinguada.

Pere IV, eix vertebrador

La carretera Reial de Barcelona a Mataró, avui carrer de Pere IV, en la major part del seu traçat consta documentalment que l'any 1786 ja es trobava en construcció. Via aquesta d'importància cabdal en moments en què més que transportar es traguaven mercaderies i persones, amb mitjans lents i primaris, en els quals animals i humans anaven imbricats. El camí ral, via de sortida de Barcelona pel barri malmès de la Ribera, vorejava l'actual parc de la Ciutadella i la seva traça encara en la fase inicial la trobem a l'altura del carrer de Sardenya, zona enjardinada anomenada carretera antiga de Mataró.

Les vuit fonts públiques que trobarem amb el nostre recorregut

Formalment, el carrer de Pere IV s'inicia a l'encreuament amb els carrers de Zamora i Pujades. La memòria urbanística ens permet observar que l'entorn ha estat transformat, ja que s'inicia la numeració en el 37 dels senars i en el 36 dels parells. En aquest punt, conegut antigament com a fossar de les Bèsties, espai de trist record inquisidor, trobem el primer motiu d'aquest treball: una font tipus Barcelona. Formalment, el carrer de Pere IV s'inicia a l'encreuament amb els carrers de Zamora i Pujades. La memòria urbanística ens permet observar que l'entorn ha estat transformat, ja que s'inicia la numeració en el

37 dels senars i en el 36 dels parells. En aquest punt, conegut antigament com a fossar de les Bèsties, espai de trist record inquisidor, trobem el primer motiu d'aquest treball: una font tipus Barcelona.

La segona està a l'altura del número 76.

Troblem la tercera a l'encreuament amb els carrers d'Àvila i Pujades.

La quarta dins el triangle format pels carrers de Pere IV, Almogàvers i Llucna, amb la particularitat que conserva un banc circular a tocar de la font.

La cinquena als Quatre Cantons, a l'altura del número 193 de Pere IV, cantonada amb el carrer de Castella.

Ja a l'altura del número 400 trobem la sisena font, la primera del tipus de capella. Hi ha constància que antigament estava a l'altre costat del carrer, a prop de La Escocesa.

Cal arribar al número 413, a la zona que s'anomena barri del Tomàquet, per trobar la segona «capelleta» i setena font del recorregut

Allà on el carrer de Pere IV canvia de nom i on la natura urbana persevera amb arbres centenaris que en altres èpoques definien el camí ombrívol i agrait per a animals, carros i carreters, hi ha la vuitena font. Fa uns 25 anys va ser reallotjada a la plaça de Zenobia Camprubí, a tocar de Pere IV. Al seu peu i de manera artesanal s'ha construït un abeurador per a coloms,

ocells i altres bèsties. Arribant al final del recorregut, aquest abeurador ens recorda que els vianants bevien a les fonts, els animals als abeuradors i els carreters i traginers prenen la barretxa a la barra dels bars.

Detalls d'elements estilístics de les fonts

FOTOS: JOSEP LARREAMENDI

L'ESQUELLA DE LA TORRATXA

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ
Llibreria Espanyola, Rambla del Mig, 20
BARCELONA

PREUS DE SUBSCRIPCIÓ
Fora de Barcelona:
Espanya: trimestre 3 ptes. Estranger, 5

EL CARRER DE PERE IV

No els passa mai, el que, de vegades, em passa a mi? Passem o caminem cada dia per un mateix carrer, per una mateixa plaça: almenys hi passarem dues, tres vegades al dia, i una tarda o un matí, ens comencem a fixar en aquell carrer tan conegut per nosaltres, i trobem matisos, colors i perfums que no havíem vist i sentit fins aquell moment. Llavors, aquell carrer vell ens sembla del tot nou; ens fa l'efecte de què el descobrim, de què no l'havíem vist mai. I si això ens passa amb un carrer quiet, vell, silenciós, que és el que no ens passarà amb aquells carrers de la ciutat, que a cada moment sofreixen un canvi radical?

No parlem pas de la Plaça de Catalunya perquè aquest lloc ha assolit el record dels canvis. Quan estigui resolt el plan definitiu, no la coneixerà ni sa mare, ni la ciutat.

Tot això se'ns acut perquè aquests dies hem passejat pel carrer de Pere IV. Feia temps que no hi anàvem, però aquesta via clara i llarga, que és un camí de treball, i un passeig de bruses blaves, sempre m'ha tingut robat el cor. El carrer de Pere IV, és un carrer fet de cases velles i baixes, de magatzems foscós i plens de terenyines, de llars obreres on s'hi santifica el nom d'Anselm Lorenzo i de Clavé, i on, des de fa poc, s'hi han aixecat algunes cases poca-soïtes, fetes amb un sentit modernista del 1900.

El carrer tan sois sent el formigueig en l'hora en què el sol cau amb més fúria i més odi: les dues de la tarda. Després el carrer tomba en un ensopiment romàntic i passen junt a ell els sorolls nobilitats de les màquines que treballen, dels obrers que fan feina, de les eines que van realitzant cada dia l'obra eterna de la tasca quotidiana.

Hi ha en l'obra dels treballadors d'aquesta terra, no com un crit d'ofec, sinó un optimisme vital i molt "de poble jove". El treball no és un càstig, sinó que és un deure. I aquesta gent compleix el seu deure amb un digne sentit del que representa la vida.

Passen els treballadors camí del treball o de la llar. Tots poden portar una preocupació fonamental sobre el seu front que pensa en les responsabilitats del moment,

però en tots ells hi ha un ver optimisme, una esperança de redempció.

Nosaltres ens ni havíem fixat molt en aquest carrer llarg i caríssim, ens l'estimem molt aquest carrer, ple de magatzems de color d'oli dolent i per on hi corre la gent del món blau.

Van i vénen de la fàbrica, van i vénen de la llar amb l'aire satisfet d'haver complert un deure i una honrada concepció de la vida...

Si algun dia escrivíssim un "Plan sentimental de Barcelona", el carrer de Pere IV seria el carrer del Treball i de la dignitat.

FRANCESC MADRID

A CAV D'ORELLA

Article de Francesc Madrid

publicat a L'Esquella de la Torratxa el 23 de juny de 1927.

La publicació de L'Esquella de la Torratxa, la publicació de sátira més important de Catalunya i amb una vida més llarga (1872-1939), fa en aquest article un retrat reivindicatiu però alhora molt dolc del carrer de Pere IV. L'autor és Francesc Madrid, Paco, una de les millors plomes del periodisme català dels anys trenta. En aquesta crònica, Madrid fa un repàs topogràfic però també humà del carrer i escriu que «és un camí de treball i de bruses blaves» que sempre li ha robat el cor. Acaba dient que si algun dia s'escriu un «pla sentimental de Barcelona», el carrer de Pere IV seria el carrer del Treball i de la Dignitat (ara a Barcelona existeix un pont del Treball Digne, que connecta Sant Martí amb Sant Andreu passant per damunt de les vies del tren de la Sagrera).

Paco Madrid està considerat el pioner a casa nostra del periodisme d'investigació i la persona que bateja amb el nom de Barni Xino el racó més canalla del Raval. El 1936 estava treballant a París quan va esclatar el «Glorioso Alzamiento» i rapidament va tornar a Catalunya per Puigcerdà, on un escamot anarquista el va detenir i el va condemnar a mort. El president Companys el va salvar in extremis i es va haver d'exiliar. A Buenos Aires no el deixaven baixar del vaixell perquè el consideraven un anarquista perillós. A l'Argentina va continuar fent de periodista fins que va morir el 1952, quan tenia tants anys com el segle. També va escriure teatre, guions de cine, llibres de cançons i dos Sacraments.

El president Companys el va salvar in extremis i es va haver d'exiliar. A Buenos Aires no el deixaven baixar del vaixell perquè el consideraven un anarquista perillós. A l'Argentina va continuar fent de periodista fins que va morir el 1952, quan tenia tants anys com el segle. També va escriure teatre, guions de cine, llibres de cançons i dos Sacraments.

El president Companys el va salvar in extremis i es va haver d'exiliar. A Buenos Aires no el deixaven baixar del vaixell perquè el consideraven un anarquista perillós. A l'Argentina va continuar fent de periodista fins que va morir el 1952, quan tenia tants anys com el segle. També va escriure teatre, guions de cine, llibres de cançons i dos Sacraments.

El president Companys el va salvar in extremis i es va haver d'exiliar. A Buenos Aires no el deixaven baixar del vaixell perquè el consideraven un anarquista perillós. A l'Argentina va continuar fent de periodista fins que va morir el 1952, quan tenia tants anys com el segle. També va escriure teatre, guions de cine, llibres de cançons i dos Sacraments.

El president Companys el va salvar in extremis i es va haver d'exiliar. A Buenos Aires no el deixaven baixar del vaixell perquè el consideraven un anarquista perillós. A l'Argentina va continuar fent de periodista fins que va morir el 1952, quan tenia tants anys com el segle. També va escriure teatre, guions de cine, llibres de cançons i dos Sacraments.

Maria Favà

Mapes antics de la zona

5) Societat Hidrogràfica, 1892

- Aquest mapa és un dels més acurats de l'època.
- Mostra el detall dels arbres que segueixen la carretera de França, avui Pere IV, que és coincident amb els detalls del Capvespre.
- Mostra unes construccions que deuen ser poc importants perquè no figuren en altres mapes posteriors. Potser són les cases d'una planta que podrien correspondre a la franja fosca sota la fàbrica que es veu al Capvespre.

6) Mapes antics de la zona: 1931

- El mapa topogràfic del 1931 mostra un detall extraordinari de la zona.
- Es poden distingir els arbres, potser la casa de pagès i la fàbrica.
- També apareix un nom que podria ser el de fàbrica, encara que també podria ser el nom d'una nau adjacent, Fàbrica de Estampados Juan Giménez.

Fotografies antigues

1947

- Aquesta foto aèria del 1947 mostra la fàbrica, assenyalada en vermell amb la lletra A.
- També es distingeixen els arbres del carrer de Pere IV, que coincideixen amb el que apareix al Capvespre.

Fotografies antigues

1958

- Aquesta foto aèria del 1958 mostra la fàbrica, assenyalada en vermell amb la lletra A.
- És interessant veure l'estructura de la fàbrica i comparar-la amb la que veiem al Capvespre, ja que presenten força similituds: doble filera de finestres, de paret portant, amb una xemeneia darrere i la planta baixa oculta a un observador llunyà més enllà de Pere IV.
- Queda el dubte de què se n'ha fet, de les altres estructures paral·leles que apareixen en alguns mapes antics i que podrien explicar la discontinuïtat de la façana de la fàbrica del Capvespre.

DOSSIER
EL CARRER DE PERE IV,
LA CARRETERA

Localització del quadre d'Isidre Nonell Capvespre a Sant Martí de Provençals

Joan Tarradellas

Pere IV, a més de fàbriques, gent i botigues, també va inspirar artistes. L'exemple més notable és el quadre "Capvespre a Sant Martí de Provençals" d'Isidre Nonell. Una acurada investigació portada a terme per Joan Tarradellas ens ha permès descobrir des d'on es va pintar el quadre i identificar les cases i la fàbrica. Aquesta tela està en poder dels hereus d'un col·leccionista que els anys trenta es va especialitzar en Nonell. El Capvespre porta la data de 1896 i no és l'únic paisatge que Nonell va pintar del municipi de Sant Martí de Provençals al llarg de la seva vida que va ser molt curta. Nonell va participar en l'anomenada Col·lecció del Safrà, un moviment artístic format només per pintors. La trajectòria artística de Nonell i de la Col·lecció del Safrà s'explica en un altre article signat per Montserrat Sintès en aquest mateix dossier.

L'objecte del treball de Joan Tarradellas no es fer l'anàlisi artístic del quadre sinó localitzar el lloc des d'on es va pintar, l'espai que retrata i identificar els elements físics que hi apareixen. Tarradellas es confessa fascinat per Nonell i especialment per aquesta tela que ha diseccionat a fons.

El treball de localització

El treball de localització es basa en els apartats següents;

- Anàlisi dels elements del quadre que creiem rellevants per a la recerca de punts geogràfics.
- Anàlisi de plànols de Sant Martí de Provençals anteriors, coetanis i posteriors al moment de l'elaboració del quadre. Mostrem l'anàlisi de la cartografia d'aproximadament 30-40 anys abans del 1896, dels anys al voltant del 1896 i d'uns 30-40 anys posteriors.
- Generació de panorames virtuals amb l'ajuda del programari en línia Panoramien, que està disponible a la pàgina alemanya <http://www.udeuschle.de/Panoramien.html>. Aquest programari és clau per a l'anàlisi dels perfils del paisatge que veure Nonell quan pintava arran de terra. Avui en dia els edificis no permeten una visió directa dels perfils de les muntanyes.
- Miniaplicacions per al càlcul de l'azimut solar en dates i hores determinades. Es pot consultar a través de la pàgina alemanya <http://www.igiesen.de/sunplotter/index.htm>.
- Google Earth i Google Maps han estat claus en un treball d'alineació tècnica utilitzada en navegació i que consisteix a trobar la localització enfilant punts singulars de l'horitzó i fent la triangulació.
- Anàlisi de fotografies antigues del Poblenou. Ens han estat molt útils els fotomosaics aèries realitzats per CETFA (Compañía Española de Trabajos Fotográficos Aéreos), dels fons de l'Institut Cartogràfic de Catalunya; les fotografies aèries de TAF (Trabajos Aéreos y Fotogramétricos), dels fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya, i les fotografies del fons del mateix Arxiu Històric del Poblenou.

Primera aproximació. Paisatges generats virtualment

• Segons l'orientació que ja hem determinat, la visió del pintor des de Sant Martí, a l'oest, corresponia a la serralada de Collserola a la dreta del Tibidabo i, en primer terme, els colls del Guinardó i el Carmel.

• Avui dia és pràcticament impossible tenir una visió directa de la línia d'aquestes muntanyes i colls.

• El paquet en línia <http://www.udeuschle.de/Panoram.html> permet generar una línia d'horitzó virtual en un mapa de Google Earth.

• Un avantatge de Panoramen és que permet definir el punt de mira, la profunditat de camp amb colors i la direcció de la vista.

• Un altre avantatge és que un cop es genera el panorama virtual, podem puntejar els cims, cosa que ens porta al punt del mapa on es troben.

Generació de punts d'alineació

• Hem dividit tota l'àrea del Poblenou en quadrats d'uns cent metres i hem anat provant tots els perfils que es veien.

• Les úniques illes en les quals el perfil corresponia a les línies de muntanyes del Guinardó, Carmel i Tibidabo/Collserola que es veuen en el quadre estaven en la zona de Pere IV a prop de la rambla de Prim. Altres zones donen perfils inconsistents.

• El paquet Panorama ha permès puntejar els cims alineats amb la xemeneia i la casa de pagès del Capvespre. Un cop puntejats, el programa mostra el punt seleccionat en un mapa de superfície.

Hem triat quatre punts d'alineació per cercar el punt de vista aproximat

• Els punts que s'han obtingut amb Panorama han estat:

A) Els cims del Tibidabo i del Guinardó, que passen per la xemeneia de la fàbrica, i

B) Els punts del final del Putxet i un punt de Collserola proper a Can Caralleu, que passen per la casa de pagès.

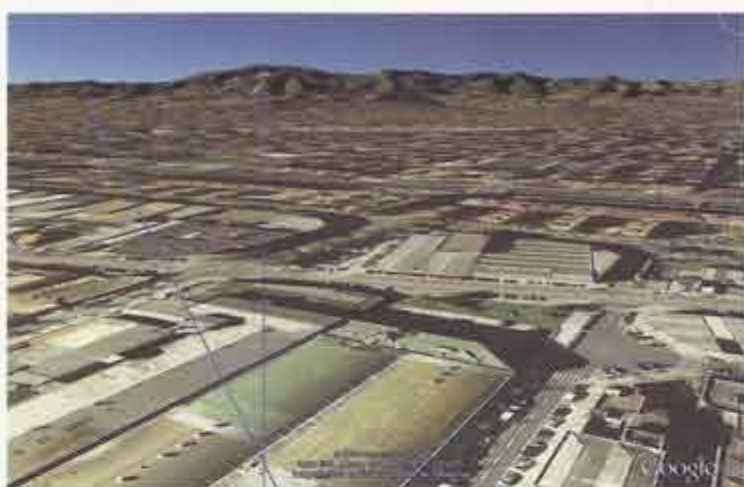
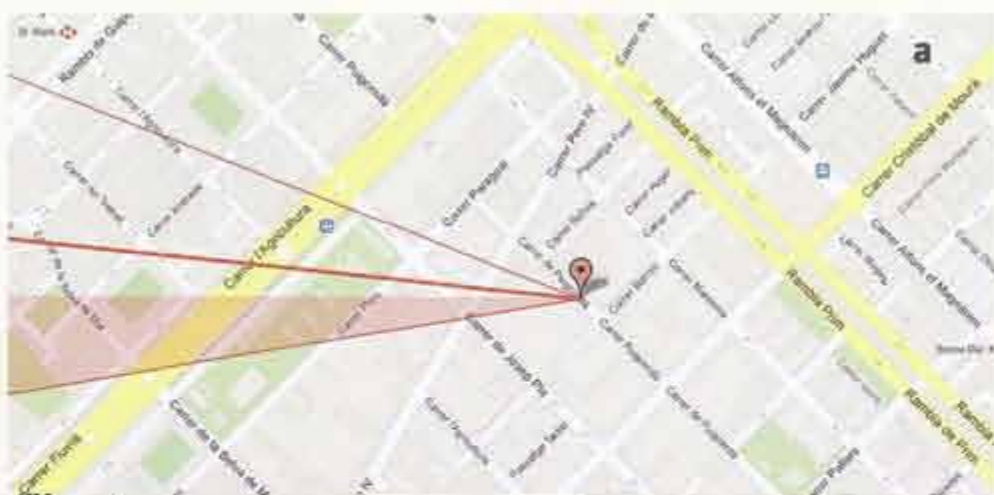
• Les línies que uneixen cada parella de punts haurien de d'encreuar-se prop del punt de vista del pintor del Capvespre.

• Per traçar les línies d'alineació hem fet servir Google Earth. El resultat es mostra aquí.

Geogràficament hem obtingut una aproximació al punt d'elaboració

• Amb una anàlisi purament geogràfica i amb dades del perfil de les muntanyes més l'exercici d'alineació, la zona més probable des d'on es va pintar el Capvespre sembla al voltant del quadrat que hi ha entre els carrers

1. Pere IV
2. Marroc
3. Puigcerdà
4. Josep Pla

Nonell i la Colla del Safrà (o de Sant Martí)

Isidre Nonell (Barcelona, 1872-1911) és un dels pintors postimpressionistes més importants de casa nostra, malgrat la seva mort prematura als 38 anys. Molt innovador i precursor de l'expressionisme, conreà una obra tan personal, moderna i agosarada, als ulls de la mentalitat burgesa, que no va ser compresa, ni pel públic ni per la crítica del seu temps, fins al final de la seva vida.

A Sant Martí de Provençals, aleshores poble independent als afores de Barcelona, el trobem en actiu entre el 1983 i el 1986, com a membre de la Colla del Safrà, coneguda així pels colors que utilitzaven en la seva paleta (ocres, grocs i terres). Aquesta colla no tingué un ideari artístic definit i més aviat fou un grup d'amics, amb qui Nonell va compartir unes mateixes inquietuds i la denúncia social com a tema de fons. Organitzaven excursions pictòriques a l'extraradi barceloní i per això també se'ls coneix amb la Colla de Sant Martí. Tots ells van decidir abandonar l'ensenyament acadèmic de la Llotja i sortir a pintar en *plein air*, per copsar els efectes de la llum i l'atmosfera del paisatge i capturar nous temes, més realistes i sincers. A diferència dels impressionistes francesos, van preferir pintar paisatges gens idealitzats, gens burgesos, és a dir, entorns suburbials, amb fàbriques fumejant i descampats rurals vulgars. La colla estava formada per una generació de pintors avui coneguts com els postimpressionistes catalans: I. Nonell, J. Mir, X. Nogués, J. Vallmitjana, R. Pichol, J. Sunyer, A. Gual i R. Canals.

Deixant de banda els seus primers quadres dins la Colla de Sant Martí, amb visions de suburbis marginats que van derivar més endavant cap a un expressionisme inquietant amb els cretins de Boi, el més representatiu de l'obra de Nonell foren les gitanes.

Després d'una estada a París (1900), quan va tornar a Barcelona va tornar a recórrer els suburbis que havia freqüentat amb els seus companys de la Colla de Sant Martí i s'interessà per la manera de viure del poble gitano. És en aquesta nova etapa que pinta els quadres: *Platja del Somorrostro i barraques*, *Can Tunis*, *Pequin*, etc.

Un gran admirador seu va ser Picasso. La seva època blava (1901-1904) té un fort reflex de Nonell.

Montserrat Sintes

Mapes antics de la zona

1) Idelfons Cerdà, 1855

• El primer mapa d'una llarga sèrie que hem examinat a l'Institut Cartogràfic de Catalunya ha estat el de Cerdà de 1855.

• Cal destacar la carretera que diu França (avui correspon a Pere IV) i alguns elements del paisatge que hem assenyalat amb indicadors vermells.

• Creiem que la fàbrica podria estar en el punt que assenyalam amb una A i la casa de pagès amb una B.

• El pintor podria haver estat situat en el punt indicat en color verd, entre la casa de pagès i la fàbrica, orientat a uns 265°, i de cara al perfil de les muntanyes.

INSTITUT CARTOGRAFIC DE CATALUNYA

2) Idelfons Cerdà, 1861

• Plànol del Cerdà datat sis anys més tard que el primer però més de 30 abans del Capvespre. Aquesta va ser la seva proposta de graella de carrers i illes.

• La versió final de la graella va diferir lleugerament de la proposada per Cerdà. Aquí, la casa de pagès apareix enmig d'un futur carrer.

INSTITUT CARTOGRAFIC DE CATALUNYA

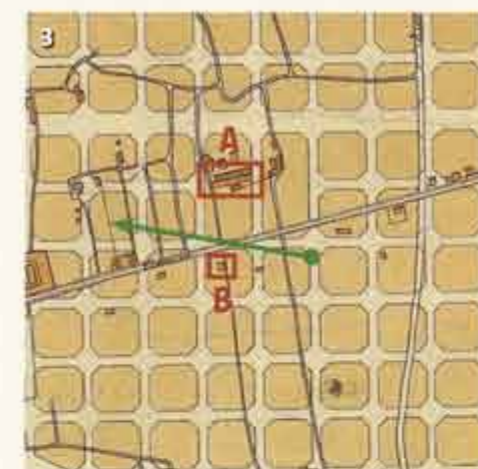
3) J. M. Serra, 1890

• Aquest mapa és posterior al de Cerdà i té la particularitat que incorpora el traçat de les illes tal com van quedar configurades.

• Això ens permet superposar aquest mapa a un d'actual.

• Una altra particularitat és que, a diferència del mapa anterior, aquest ens dona indicis que la fàbrica A estava efectivament composta per més d'un edifici allargat.

El dibuix d'aquest mapa coincideix amb els dos nivells de façana que ens mostra el Capvespre.

INSTITUT CARTOGRAFIC DE CATALUNYA

4) J. M. Serra, 1890, superposat

• Hem superposat el mapa del 1890 en una capa semitransparent damunt d'una foto de satèl·lit de Google Earth.

• El resultat és que si la localització és correcta, el punt de vista queda força definit amb les coordenades

N 41.41549°
E 2.20926°

Element 5. Perfils de les muntanyes a l'horitzó.

• Aquest és un dels elements clau per a la localització. El primer que cal fer és identificar els perfils de les dues capes de muntanyes.

• Sabem que l'orientació del punt de vista és oest, possiblement una mica passat dels 270°, i sabem que és Sant Martí de Provençals.

• En el camp d'abast del *Capvespre* hi ha una primera capa més fosca, amb un inici horitzontal enfilat amb la casa de pagès, seguit d'un pendent suau cap al nord, un punt d'inflexió i una tornada a pujar cap al nord, fins que sembla que s'arriba a un turó, al final de la dreta del camp de visió.

• Darrere hi ha una capa més llunyana, més clara. De dreta a esquerra trobem un tram més o menys planer amb petites oscil·lacions. Després de la primera inflexió de la primera capa, s'enfila suaument, en

paral·lel a la primera capa, fins que també assoleix un cim, al final del camp de visió. Els dos cims estan alineats i aquesta línia coincideix amb la xemeneia principal de la fàbrica.

Element 6. Filera de plàtans de carretera.

• La filera d'arbres, molt similars als plàtans vells sense podar, que estan nus a l'hivern i que veiem en moltes fotos històriques de carreteres principals, sembla que segueixen una línia contínua, amb un punt de fuga cap a l'esquerra. Els arbres es van fent més petits com més a l'esquerra estan. Els primers arbres estan relativament propers. Potser a uns 50 metres.

• Això suggereix la presència d'una carretera que podem suposar, per la inclinació, que és més o menys perpendicular a les línies de fuga del conreu i de la façana de la casa de pagès.

• Més enllà de la carretera o camí principal, trobem la fàbrica.

Element 7. La fàbrica a la dreta del paisatge.

• La forma de la fàbrica sembla allargada en el sentit perpendicular a les línies de fuga dels camps de conreu. La mateixa façana sembla que no sigui perpendicular a la direcció de l'observador i té un punt de fuga cap a l'esquerra.

• Hi ha dos elements en la façana, un principal allargat i un a l'esquerra més curt i baix. Suggereix una construcció o bé contigua o bé una mica més allunyada per darrere.

• Hi ha dues fileres de finestres per sobre d'una probable planta baixa. L'amplada de les finestres és típica de la construcció sense bigues o amb petites bigues del tipus paret portant. Tapant la planta baixa de la fàbrica apareix una franja fosca. Potser són habitatges d'un pis que estan en un pla una mica més proper a l'observador.

• Les xemeneies sembla que estan situades a darrere de la façana, cosa que suggereix que hi ha més d'una línia d'edificis. Les xemeneies estan alineades amb els dos cims de les muntanyes de l'horitzó.

← Foto de la carretera de Mataró del 1928, propera a la localització del quadre, amb plàtans que tenen el mateix port que els de la pintura.

Elements rellevants del *Capvespre*

Element 1. Datació aproximada.

• Nonei és força explícit en marcar els ametllers en flor. La floració està molt avançada.

• D'altra banda, els plàtans que es veuen en un segon terme estan encara en una fase de nuesa hivernal.

• La floració de l'ametller a Catalunya canvia una mica d'any en any depenent de la meteorologia. Però sol produir-se a finals de gener i assoleix la seva plenitud a finals de març.

• Per tant creiem que l'obra va ser realitzada a mitjans de l'hivern del 1896, entre la darrera setmana de gener i la segona meitat de març.

• No sabem quants dies va durar la realització del *Capvespre*. Les dates proposades són una aproximació.

Element 2. Orientació del punt de vista.

• Si agafem com a data de referència aproximada el 15 de febrer, veiem que la posta de sol es produeix a les 17.14 a Catalunya (0° d'altitud del sol a l'horitzó).

• L'azimut corresponent és de 249.3°. Es a dir, ja molt proper als 270° de l'orientació que correspon a l'oest geogràfic.

• El sol es pon darrere les muntanyes de Barcelona abans d'assolir l'horitzó. El quadre només mostra la resplendor general del capvespre. Sembla que el pintor ha deixat a la seva esquerra la llum del sol que es pon.

• En tot cas, podem afirmar que el punt de vista del quadre està orientat cap a l'oest, en un ventall que pot anar des dels 240° fins als 290°.

Ens decantem pels 270°, perquè la llum del sol queda lleugerament a l'esquerra.

• Pel càlcul de l'azimut s'ha fet servir el applet que podem trobar a <http://www.jgiesen.de/sunplotter/index.htm>

Element 3. Casa de pagès.

• La casa sembla que està a uns 50 metres de l'observador. Si estigués més a prop, els detalls serien més rics. Hi ha unes tres o quatre parcel·les de conreu entre l'observador i l'edificació.

• La casa té els trets característics de la zona i de l'època: baixa, probablement de dues plantes, amb obertures petites a causa de la construcció i amb parets portants, que són parets molt gruixudes per evitar les bigues.

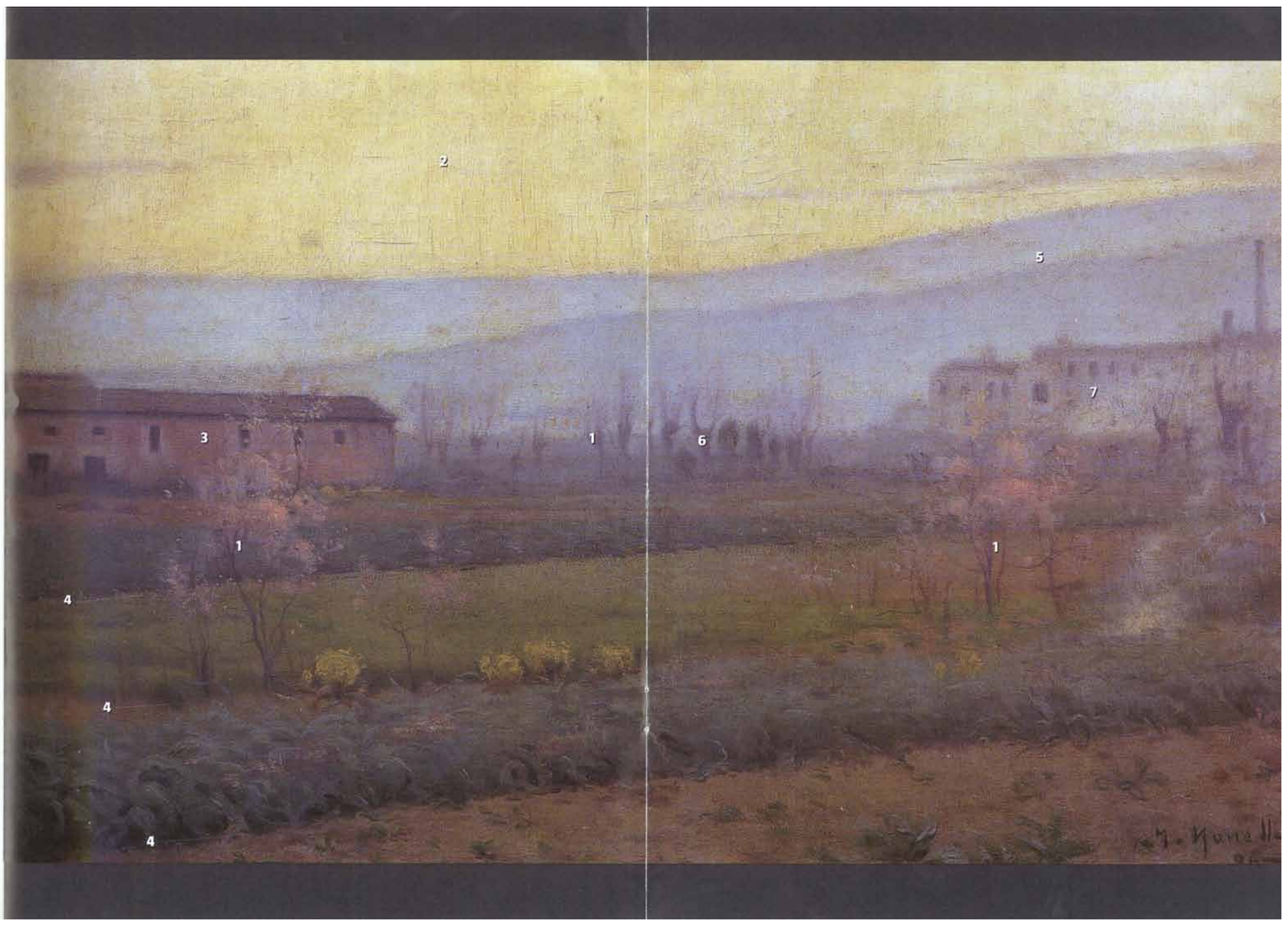

Element 4. Línies de fuga dels camps de conreu.

• Les línies de fuga del conreu, igual que la façana de la casa, semblen paral·leles entre si i formen un lleuger angle amb la perpendicular des d'on ho mira el pintor.

• Les línies fugen cap a la fàbrica que es veu al fons a la dreta. Fa la impressió que si seguíssim la línia de la façana de la casa arribaríem a trobar-nos amb la fàbrica.

2

3

1

4

1

4

4

5

6

7

1

M. Kama II
96